

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

PROGRAM RURALNOG RAZVOJA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
ZA PERIOD 2018.-2021. GODINE

Sadržaj:

Spisak tabela	7
Spisak slika	8
Skraćenice i izrazi	8
LISTA KORIŠTENIH IZRAZA.....	10
1 Uvod	11
Dio A – Kontekst i strategija	13
2 Teritorija obuhvaćena Programom	14
3 Opis postojeće situacije	15
3.1 Socio-ekonomski kontekst	15
3.1.1 Sastav stanovništva.....	15
3.1.2 Zaposlenost, nezaposlenost i socijalni uslovi.....	16
3.1.3 Obrazovanje	16
3.1.4 Rezime socio-ekonomskog konteksta.....	16
3.2 Poljoprivreda, šumarstvo i prehrambeni sektor	17
3.2.1 Poljoprivreda.....	17
3.2.2 Šumarstvo	22
3.2.3 Prehrambeni sektor	23
3.2.4 Kombinovani doprinos sektora poljoprivrede, šumarstva i prehrambene industrije.....	26
3.2.5 Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima	26
3.3 Okoliš i upravljanje zemljištem	28
3.3.1 Prostorno uređenje	29
3.3.2 Zaštita okoliša.....	30
3.3.3 Područja sa prirodnim ograničenjima (ANC)	30
3.3.4 Biodiverzitet (biološka raznolikost).....	31
3.4 Ruralna ekonomija i kvalitet života	32
3.4.1 Institucionalna i administrativna struktura ekonomije u ruralnim područjima	32
3.4.2 Nevladine organizacije i udruženja	33
3.4.3 Ekonomski rezultati ruralnih područja	34
3.4.4 Kvalitet i organizacija života u ruralnim područjima	35
3.4.5 Infrastruktura	35
3.5 LEADER	36
4 SWOT – Analiza	37
4.1 SWOT metodologija.....	37
4.2 PESTLE analiza	38
4.3 TOWS metodologija.....	39
4.4 Odabir strategije	39
4.5 Balansiranje opcija politika.....	40
4.6 Učinak Programa	41
4.6.1 Uticaj na proizvodnju hrane	41
4.6.2 Uticaj Programa na okolišna i klimatska pitanja	42
4.6.3 Uticaj Programa na teritorijalni razvoj	42
4.6.4 Uticaj Programa na jednakost i poziciju marginalizovanih grupa	43
4.6.5 Troškovna efikasnost.....	43
4.7 Kreiranje vizije	43
4.8 Rezime SWOT analize i procesa razvoja strategije.....	43
4.9 SWOT analize	45

4.9.1	SWOT analiza konkurentnosti poljoprivrede i prehrambenog sektora	45
4.9.2	SWOT analiza za okoliš.....	46
4.9.3	SWOT analiza za diverzifikaciju.....	47
4.9.4	SWOT analiza za LEADER.....	48
4.10	Sveukupna SWOT analiza	49
5	Prethodna podrška i glavni rezultati prethodne podrške	51
5.1	Opis postojećeg pristupa podršci ruralnom razvoju	51
5.2	Prijašnje i buduće intervencije	51
6	Opis pristupa Programa	53
6.1	Razvoj Programa prema IPARD principima	53
6.2	Identifikacija potreba i skraćeni prikaz sveukupne strategije	54
6.2.1	Strateška analiza	54
6.2.2	Vizija.....	54
6.2.3	Opći pristup korišten za identifikaciju potreba	55
6.2.4	Struktura Programa	55
6.3	Ciljevi Programa	57
6.3.1	(K.1 – K.3) Povećanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda.....	57
6.3.2	(O.1 – O.3) Unapređenje okoliša	57
6.3.3	(D.1 – D.2) Jačanje diverzifikacije ruralne ekonomije.....	58
6.3.4	(L.1- L.2) Podrška uspostavi LEADER pristupa	59
6.3.5	(T1-T3) Tehnička pomoć	60
6.3.6	Podrška vezana za šumarstvo	60
7	Finansije i procedure.....	61
7.1	Finansijski plan i principi	61
7.2	Budžet	61
7.3	Procedure.....	63
7.4	Pravo na podršku	65
Dio B - Mjere ruralnog razvoja.....		66
8	Mjera povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda	67
8.1	Pravni osnov.....	67
8.2	Obrazloženje mjere.....	67
8.3	Opći cilj mjere	67
8.4	Specifični ciljevi mjere.....	68
8.5	Podmjere	68
8.5.1	Podmjera K.1 - Ulaganje u infrastrukturu, mehanizaciju i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu	68
8.5.2	Podmjera K.2 - Podrška formiranju grupa proizvođača	72
8.5.3	Podmjera K.3 - Ulaganje u infrastrukturu i opremu za preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda.....	75
8.6	Obuke za mjeru konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda	78
8.6.1	Obrazloženje	78
8.6.2	Cilj	78
8.6.3	Korisnici.....	78
8.6.4	Uslovi prihvatljivosti	78
8.6.5	Prihvatljivi troškovi	79
8.6.6	Indikatori.....	79
8.6.7	Administrativne procedure	79
8.6.8	Primjeri prihvatljivih obuka	79
8.7	Tehnička podrška za mjeru konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda.....	80
8.7.1	Obrazloženje	80
8.7.2	Ciljevi.....	80

8.7.3	Korisnici.....	81
8.7.4	Opći uslovi prihvatljivosti.....	81
8.7.5	Prihvatljivi troškovi	81
8.7.6	Indikatori.....	81
8.8	Budžet za mjeru konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda.....	82
8.9	Faze implementacije mjere	82
9	Mjera za agrookoliš, ublažavanje klimatskih promjena i organsku proizvodnju.....	83
9.1	Pravni osnov.....	83
9.2	Obrazloženje mjere.....	83
9.2.1	Dokazi na kojima se bazira obrazloženje	84
9.3	Opći cilj mjere	85
9.4	Specifični ciljevi mjere.....	86
9.5	Podmjere	86
9.5.1	Podmjera O.1 - Podrška organskoj proizvodnji	87
9.5.2	Podmjera O.2 - Podrška za zaštitu i jačanje autohtonih genetskih resursa	88
9.5.3	Podmjera O.3 - Pilot poljoprivrednookolišna podmjera i podmjera za ublažavanje klimatskih promjena	90
9.6	Promocija rezultata i razmjena iskustava za mjeru agrookoliša, ublažavanja klimatskih promjena i organske proizvodnje	91
9.7	Poveznice sa ostalim IPARD mjerama u Programu i mjerama na nivou države (prioriteti, ciljevi).....	91
9.8	Krajnji korisnici mjere (za sve podmjere).....	92
9.9	Opći kriteriji prihvatljivosti za sve vrste aktivnosti u okviru mjere	92
9.9.1	Polazište.....	92
9.9.2	Relevantno znanje korisnika	92
9.9.3	Prihvatljiva veličina poljoprivrednog zemljišta/stada	93
9.9.4	Obaveze korisnika	93
9.9.5	Prihvatljivi troškovi za mjeru.....	94
9.10	Intenzitet pomoći i visina učešća	95
9.11	Indikativni budžet.....	95
9.12	Indikatori.....	95
9.13	Administrativne procedure	95
9.14	Priprema za ispunjavanje preduslova	95
9.15	Geografski obim mjere	96
9.16	Faze implementacije mjere.....	97
9.17	Budžet – Mjera za agrookoliš, ublažavanje klimatskih promjena i organsku proizvodnju	97
10	Mjera diverzifikacije aktivnosti na poljoprivrednom gazdinstvu i razvoj preduzetništva	98
10.1	Pravni osnov	98
10.2	Obrazloženje mjere	98
10.3	Opći cilj mjere.....	99
10.4	Specifični ciljevi mjere	99
10.5	Podmjere.....	99
10.5.1	Podmjera D.1 - Investicije u okviru poljoprivrednog gazdinstva	99
10.5.2	Podmjera D.2 - Ostale investicije u ruralna područja FBiH	101
10.6	Krajnji korisnici za mjeru diverzifikacije.....	102
10.7	Indikatori za mjeru diverzifikacije	103
10.8	Geografski obim mjere	103
10.9	Tehnička podrška za mjeru diverzifikacije.....	103
10.9.1	Obrazloženje	103

10.9.2	Ciljevi tehničke podrške.....	103
10.9.3	Krajnji korisnici tehničke podrške.....	104
10.9.4	Opći uslovi prihvatljivosti	104
10.9.5	Prihvatljivi troškovi.....	104
10.9.6	Indikatori za tehničku podršku	104
10.10	Faze implementacije mjere diverzifikacije.....	105
10.11	Budžet mjere	105
10.11.1	Budžet po stavkama.....	105
11	Mjera LEADER	106
11.1	Pravni osnov	106
11.2	Obrazloženje mjere	106
11.3	Opći cilj mjere.....	106
11.4	Specifični ciljevi mjere	106
11.5	Zahtjevi u pogledu LEADER-a	107
11.5.1	Odabir LAG-ova	107
11.5.2	Područje koje će obuhvatiti LRS.....	107
11.5.3	Procedura za odabir LAG-ova	108
11.5.4	Kriteriji za odabir LRS.....	108
11.5.5	Sadržaj lokalne razvojne strategije (LRS).....	109
11.5.6	Kriteriji prihvatljivosti za odabir LAG-ova	109
11.5.7	Provođenje LEADER pristupa - podmjere.....	110
11.5.8	Podmjera L.1 – Sticanje vještina, animiranje stanovnika ruralnih područja i uspostavljanje LAG-ova.....	110
11.5.9	Podmjera L.2 - Tekući troškovi za vođenje odabranih LAG-ova i implementaciju LRS-a	113
11.6	Međuteritorijalni i međudržavni projekti saradnje	114
11.7	Intenzitet podrške i visina učešća	114
11.8	Indikativni budžet.....	115
11.9	Indikatori i ciljevi za mjeru.....	115
11.10	Administrativna procedura	116
11.11	Geografski obim mjere	116
12	Mjera tehničke pomoći	116
12.1	Pravni osnov	116
12.2	Obrazloženje mjere	116
12.3	Opći cilj mjere.....	118
12.4	Podmjere.....	119
12.4.1	Obrazloženje mjere	119
12.4.2	Specifični ciljevi mjere	119
12.4.3	Poveznice sa ostalim mjerama u Programu i sa mjerama na nivou države....	119
12.4.4	Krajnji korisnici mjere	120
12.5	Opći kriteriji prihvatljivosti za mjeru.....	120
12.6	Specifični kriteriji prihvatljivosti za mjeru.....	121
12.6.1	Uslovi koje moraju ispunjavati izvođači obuka	121
12.6.2	Specifični kriteriji prihvatljivosti za savjetodavne usluge.....	121
12.6.3	Prihvatljivi troškovi.....	122
12.6.4	Prihvatljivi troškovi za obuke	123
12.6.5	Prihvatljivi troškovi za savjetodavne usluge.....	123
12.7	Intenzitet pomoći za mjeru.....	123
12.8	Indikativni budžet za mjeru	124
12.9	Indikatori.....	125
12.10	Administrativna procedura	125

12.10.1	Administrativne procedure za projekte obuke	125
12.11	Geografski obim mjere	126
12.12	Prelazna rješenja.....	126
13	Mjera šumarstva	126
13.1	Nedrvni šumski proizvodi.....	127
13.1.1	Obrazloženje	127
13.1.2	Opći pregled sektora nedravnih šumskih proizvoda.....	127
13.1.3	Opći cilj podmjere za nedrvne šumske proizvode	128
13.1.4	Podmjera NŠP.1 - Definisane jasne politike i dobrih praksi u procesu upravljanja i upravljanja NŠP	128
13.1.5	Podmjera NŠP. 2 - Ulaganje u preradu, razvoj i marketing NŠP.....	128
13.1.6	Krajnji korisnici za NŠP	129
13.1.7	Opći kriteriji prihvatljivosti	129
13.2	Šumska biomasa.....	129
13.2.1	Obrazloženje	129
13.2.2	Cilj podmjere	132
13.2.3	Šumska biomasa Podmjera Š.1 - Korištenje goriva iz obnovljivih izvora.....	132
13.2.4	Šumska biomasa Podmjera Š.2 - Uvođenje novih tehnologija i izgradnja objekata za proizvodnju šumske biomase.....	132
13.2.4.1	Specifični cilj podmjere.....	132
13.2.5	Krajnji korisnici za šumsku biomasu	133
13.2.6	Opći kriteriji prihvatljivosti	133
Dio C	– Upravljanje i operativna struktura	134
14	Mreža za ruralni razvoj.....	135
14.1	Programski pristup umrežavanju u oblasti ruralnog razvoja	135
14.2	Prihvatljivi troškovi.....	135
15	Komplementarnost.....	135
15.1	Uvod.....	135
15.2	Procjena uticaja na okoliš.....	136
15.3	Provjera spolne zastupljenosti i jednakopravnosti i odnos prema manjinama.....	136
15.4	Razgraničavanje od drugih programa	136
15.5	Komplementarnost sa međunarodnim aktivnostima	136
15.6	Komplementarnost finansiranja	136
15.7	Komplementarnost sa državnim nivoom, entitetom RS i Brčko Distrikom BiH.....	137
15.8	Komplementarnost sa kantonima i općinama	137
15.9	Komplementarnost sa IPARD-om.....	137
16	Operativna struktura	138
16.1	Upravljanje i pregled organizacije	138
16.2	Principi upravljačke strukture.....	138
16.3	Strukture za monitoring Programa	139
16.4	Ostale grupe.....	140
16.5	Zahtjevi u pogledu izvještavanja.....	140
16.6	Osnovni zahtjevi u pogledu potrebnih uposlenika	141
16.6.1	Sektor za ruralni razvoj.....	141
16.6.2	Agencija za plaćanja	141
16.6.3	Dinamika upošljavanja.....	142
16.7	Prikupljanje i prezentovanje podataka monitoringa	142
16.8	Evaluacija.....	143
16.8.1	Monitoring i poljoprivredni popis	144
17	Sistem upravljanja i kontrole	144
17.1.1	Funkcije upravljačkog tijela.....	144

17.2	Funkcije Agencije za plaćanja	145
17.2.1	Pregled funkcija Agencije za plaćanja	145
17.2.2	Struktura Agencije za plaćanja	146
17.2.3	Proces podnošenja zahtjeva u terenskim kancelarijama Agencije za plaćanja	146
17.2.4	Aktivnosti Agencije za plaćanja vezane za obradu zahtjeva	148
17.2.5	Opći kriteriji koje će primjenjivati Agencija za plaćanja	148
17.2.6	Kontrola.....	149
17.2.7	Rangiranje i donošenje odluka o dodjeli podrške.....	149
17.2.8	Procedure plaćanja	150
17.2.9	Ex-post kontrole na licu mjesta.....	150
18	Konsultacije	151
18.1	Odredbe usvojene u svrhu uključivanja svih nadležnih organa vlasti, tijela i partnera	151
19	Ex-ante evaluacija.....	152
19.1	Uvod.....	152
19.2	Opis procesa	152
19.3	Skraćeni prikaz ishoda/preporuka	153
20	Publicitet, vidljivost i transparentnosti.....	153
20.1	Uvod.....	153
20.2	Strategija komunikacije.....	153
20.3	Načela komunikacije	154
20.4	Kanali komunikacije.....	154
21	Osiguravanje ravnopravnosti	155
22	Tehničke i savjetodavne usluge	155
22.1	Uvod.....	155
22.2	Uloge i funkcije	156
22.3	Aktivnosti.....	156
23	Tehnički aneksi	157
	Aneks 1. Pravila finansiranja i finansijske tabele.....	157
	Aneks 2. Kriteriji za bodovanje	157
	Aneks 3. Primjeri dobre prakse.....	157
	Aneks 4. Implementacija i akcioni planovi.....	157
	Aneks 5. Lista relevantnih propisa od važnosti za implementaciju Programa.....	157

Spisak tabela

Tabela broj 1: Poljoprivredno zemljište u FBiH prema kategorijama korištenja, za period 2003.-2012. godina	18
Tabela broj 2: Učešće šumarstva i drveno-prerađivačke industrije u ukupnom BDP, u nekoliko odabranih godina od 1985. godine	23
Tabela broj 3: Vrijednost proizvodnje prehrambenog sektora u BiH i FBiH za period 2006.-2011. godina (u milionima KM)	25
Tabela broj 4: Bruto dodana vrijednost (BDV) u poljoprivredi, šumarstvu i lovstvu, i prehrambenoj industriji (2008.-2012.)	26
Tabela broj 5: SWOT proces	37
Tabela broj 6: TOWS Matrica strateških alternativa	39
Tabela broj 7: Procjena 3 opcije u odnosu na ključne faktore	41
Tabela broj 8: Struktura mjera u okviru Programa	56
Tabela broj 9: Maksimalni doprinos FMPVŠ (u milionima KM)	62
Tabela broj 10: Finansijski plan koji prikazuje doprinos FMPVŠ zajedno sa mogućim doprinosom iz drugih javnih izvora po pojedinačnim mjerama	62
Tabela broj 11: Dinamički plan budžeta Programa po mjerama (u milionima KM)	63
Tabela broj 12: Budžet za mjeru povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda	82
Tabela broj 13: Pregled provođenja tehničke podrške po godinama	82
Tabela broj 14: Implementacija mjere po godinama	97
Tabela broj 15: Budžet za implementaciju i visina učešća Vlade FBiH za mjeru agrookoliša, ublažavanja klimatskih promjena i organske proizvodnje po godinama	97
Tabela broj 16: Budžet za mjeru agrookoliša, ublažavanja klimatskih promjena i organske proizvodnje, uključujući tehničku pomoć, po namjeni i po godinama (u milionima KM)	98
Tabela broj 17: Dinamički plan implementacije mjere za period 2018.-2021. godine	105
Tabela broj 18: Budžet za mjeru diverzifikacije, ukupno implementacija i omjer učešća korisnika i javnih sredstava, za period 2018.-2021. godina	105
Tabela broj 19: Dinamički plan ukupnog budžeta mjere diverzifikacije, uključujući tehničku pomoć, za period 2018.-2021.godina (u milionima KM)	105
Tabela broj 20: Dinamički plan finansiranja mjere i podmjera unutar LEADER pristupa, ukupna implementacija (bez tehničke pomoći), za period 2018.-2021. godina	115
Tabela broj 21: Dinamički plan budžeta za mjeru tehničke pomoći (u milionima KM)	124

Spisak slika

Slika broj 1: Prostorna rasprostranjenost agrozona u FBiH	18
Slika broj 2: Korištenje zemljišta i zemljišni pokrivač Bosne i Hercegovine (2002.).....	29
Slika broj 3: PESTLE i SWOT analiza	38
Slika broj 4: Planirana i realizovana podrška za ruralni razvoj u FBiH	52
Slika broj 5: Prikaz budžeta Programa (u milionima KM).....	62
Slika broj 6: Šumska biomasa	130
Slika broj 7: Procentualna struktura zalihe državnih visokih šuma po vrstama drveća.....	130

Skraćenice

AEC	Agricultural and Environmental (Agrookolišne aktivnosti)
ANC	Areas with Natural Constraints (Područja sa prirodnim ograničenjima)
BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodana vrijednost
Brčko Distrikt BiH	Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
BiH	Bosna i Hercegovina
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
CAP	Common Agricultural Policy (Zajednička poljoprivredna politika)
CLC	CORINE Land Cover
DG AGRI	Directorate General for Agriculture and Rural Development of the European Commission (Generalni direktorat za poljoprivredu i ruralni razvoj Evropske Komisije)
EC	Evropska Komisija
EU	Evropska Unija
EUROSTAT	Evropska kancelarija za statistiku
FAO	Food and Agriculture Organization of United Nations (Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu)
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMOIT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FMPVŠ	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
FSC	The Forest Stewardship Council (Vijeće za upravljanje šumama)
GAEC	Good Agricultural and Environmental Conditions (Dobri poljoprivredni i okolišni uslovi – standard)
GDP	Gross domestic product (Bruto domaći proizvod)
Ha	Hektar
HNK	Hercegovačko-neretvanski kanton
IFAD	International Fund for Agricultural Development (Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede)
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance (Instrument za pretpristupnu pomoć)
IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance in Rural Development (Instrument za pretpristupnu pomoć u ruralnom razvoju)
KS	Kanton Sarajevo
KŠPD	Kantonalno šumsko-privredno društvo
LAG	Lokalna akciona grupa
LAU	Local administrative unit (Lokalne administrativne jedinice)
LDS	Local development strategy (lokalna razvojna strategija)

LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale (veza između aktivnosti za razvoj ruralne ekonomije); engl. Links between actions for the development of the rural economy
LPIS	Land Parcel Information System (Sistem identifikacije zemljišnih parcela)
LRS	Lokalna razvojna strategija
MA	Managing Authority (Upravljačko tijelo)
mnv	Metara nadmorske visine
MSP	Mala i srednja preduzeća
MVTEO BiH	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH
NEAP	National Environmental Action Plan BiH (Državni akcioni plan za zaštitu okoliša BiH)
NŠP	nedrvni šumski proizvod
NUTS	Nomenclature des unités territoriales statistiques (Nomenklatura prostornih jedinica za statistiku)
NVO	nevladine organizacije (engl. non-governmental organization-NGO)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj)
OEOP	Odbor za evaluaciju i odabir projekata (Project Evaluation and Selection Commission - PESC)
OMP	Odbor za monitoring programa (Program Monitoring Committee - PMC)
PESTLE	Political (politički), Economic (ekonomski), Sociological (sociološki), Technological (tehnološki), Legal (pravni), Environmental (okolišni)
PG	Poljoprivredno gazdinstvo
PPG	Porodično poljoprivredno gazdinstvo
PPP	Purchasing Power Parity (paritet kupovne moći)
PS BiH	Parlamentarna skupština BiH
PZP	Paket zahtjeva za plaćanje (Payment Claim Package - PCP)
RK	Registar klijenata
RPG	Registar poljoprivrednih gazdinstava
RS	Republika Srpska
SBK	Srednjobosanski kanton
SPPŠRR	Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj
SRR	Sektor za ruralni razvoj
SSRPS	Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora FBiH 2015.-2019. godine
SWOT	Strenghts (snaga), Weaknesses (slabosti), Opportunities (prilike), Threats (prijetnje)
ŠPD	šumskoprivredno društvo
ŠPP	šumskoprivredno područje
TOWS	Threats (prijetnje), Opportunities (prilike), Weaknesses (slabosti), Strenghts (snaga),
TK	Tuzlanski kanton
UN	United Nations (Ujedinjene nacije)
USK	Unsko-sanski kanton
UNDP	United Nations Development Program (UN-ov Program za razvoj)
USAID	United States Agency for International Development (Agencija za

LISTA KORIŠTENIH IZRAZA

ad hoc	zbog ovog ili zbog ove svrhe (lat.). U općenitom smislu označava neko rješenje za neki specifični problem ili zadaću koji se ne generalizira, te koji se ne smije primjenjivati u druge svrhe. Može također imati konotacije nekog provizornog rješenja, neadekvatnog planiranja ili improvizovanih događaja
audit	provjera, revizija (engl.)
harmonizacija	usklađivanje
evaluacija	procjena, ocjena (engl.)
ex post	iza, naknadno (lat.)
ex ante	od prije, prethodno, početno (lat.)
ex-situ	na stalnom mjestu, očuvanje biljaka izvan njihovog prirodnog okruženja (lat.)
in situ	na mjestu, očuvanje biljaka u prirodnom staništu u kojem su se razvile njihove karakteristične osobine (lat.)
klaster	cluster (engl.) koncept povezivanja poduzetnika unutar jednog industrijskog sektora, uz čvrstu saradnju sa naučnim i državnim ustanovama, najčešće na regionalnom ili nacionalnom nivou, radi boljeg plasmana određene vrste proizvoda. Povezivanje obuhvaća sve segmente - od proizvodnje do marketinga i distribucije
mrtvi teret	pojam u ekonomiji kojim se opisuje situacija kada rezultat neke subvencije nije drugačiji od onoga koji bi se ostvario u nedostatku subvencije
monitoring	praćenje, nadgledanje, kontroliranje (engl.)
Program	Program ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2018.-2021. godine
Program obuke	Program obuke za implementaciju mjera ruralnog razvoja iz Programa ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2018.-2021. godine
ruralno	seosko (lat.rūralis)
twinning	instrument saradnje javne uprave države članice EU i države korisnice EU podrške (engl.)

1 Uvod

Ruralna područja Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) posjeduju značajne potencijale u pogledu svojih prirodnih i ljudskih resursa, a ovim Programom se ti potencijali žele iskoristiti za postizanje uravnoteženog razvoja ruralnih područja kroz podizanje konkurentnosti ruralne ekonomije, povećanje zaposlenosti, promociju zaštite okoliša, te pretvoriti ruralna područja u izvrsna mjesta za život i rad stanovništva.

Program je modeliran da bude kompatibilan sa IPARD principima, tako da struktura Programa i mjere koje će se implementirati, u najvećoj mogućoj mjeri, slijede IPARD principe. Na taj način Vlada FBiH ovim Programom uvodi IPARD principe u upravljanje finansiranjem ruralnog razvoja¹ FBiH, čime pokazuje da ozbiljno namjerava ojačati svoje kapacitete, radi ispunjavanja obaveza u ovoj ključnoj oblasti u procesu približavanja EU standardima i zahtjevima.

Uvođenje pristupa sličnog IPARD-u u FBiH je značajna promjena u odnosu na dosadašnju praksu i zahtijeva planski pristup uvođenju neophodnih promjena sistemskim putem. Neke aktivnosti mogu se provoditi odmah, međutim, mnoge druge će zahtijevati daljnji rad, kako bi se ispunili preduslovi za njihovu provedbu. Preduslovi su tehnički, zakonodavni, proceduralni i strukturalni. Da bi se zadovoljili ti preduslovi, potrebni su resursi, te su, u Programu, predviđena sredstva i za tu namjenu. U Programu su prezentovani zahtjevi neophodni za implementaciju koji su već ispunjeni, te zahtjevi koje tek treba ispuniti.

Ispunjavanje ovih preduslova je ključno za uspješnu implementaciju Programa, ali i za povlačenje sredstava iz fondova EU za podršku poljoprivrednicima i ruralnim zajednicama. Ako ti preduslovi nisu ispunjeni, onda postoji rizik da se sredstva koja su na raspolaganju, ne mogu dati korisnicima, jednostavno zbog nedostatka odgovarajućih mehanizama. Međutim, nije neophodno da se zadovolje svi preduslovi, kako bi se počelo sa implementacijom Programa. Program je osmišljen tako da se počne s malim brojem mjera, a zatim da se Program razvija, korak po korak, ka ispunjavanju sve većeg broja EU zahtjeva.

U izradi Programa učestvovao je veliki broj zainteresovanih subjekata koji su radili kroz radne grupe, fokus grupe, konsultacije, a pristup je bio intersektorski i interdisciplinarnan, kako i zahtijeva kompleksnost ruralnog razvoja. Polaznu osnovu su činile sektorske analize, da bi se ciljevi Programa i mjere za postizanje ciljeva što više zasnivale na činjenicama i dokazima.

Nakon usvajanja Programa, za njegovu implementaciju će trebati dodatni i detaljniji akcioni planovi, sa rasporedom svih potrebnih aktivnosti, uključujući i izradu potrebnih akata, kao što su pravilnici, institucionalna rješenja, kao što je osnivanje Agencije za plaćanja, te dodatne potrebe za kadrovima za implementaciju Programa.

¹Ruralni razvoj podrazumijeva skup politika, mjera i aktivnosti koje za cilj imaju sveobuhvatan ekonomski, socijalni i kulturni napredak stanovništva ruralnih područja i koje se planiraju i provode uz uvažavanje principa održivog razvoja, očuvanja i unapređenja kvaliteta okoliša – Zakon o poljoprivredi ("Službene novine Federacije BiH", broj 88/07) i Zakon o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj 50/08)

Program je podijeljen u tri dijela:

Dio A – Kontekst i strategija – Poglavlja 2 - 7

Dio B – Programske mjere – Poglavlja 8 - 13

Dio C – Upravljanje i operativna struktura – Poglavlja 14 - 22

Trajanje Programa je 4 godine, a planirano je da počne u 2018. godini.

Program je dokument Vlade FBiH.

Catalys Ltd., UK, je pružio tehničku podršku za razvoj Programa, uključujući i izradu ovog dokumenta. FMPVŠ i druga federalna ministarstva su u potpunosti bila uključena u izradu Programa.

Dio A – Kontekst i strategija

2 Teritorija obuhvaćena Programom

Teritorija koja će biti obuhvaćena Programom uključuje cjelokupnu teritoriju FBiH, a korisnici mogu biti iz bilo kojeg dijela FBiH.

Pravni osnov za donošenje Programa se nalazi u članu 12. Zakona o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 50/08). Program je, također, izrađen u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Bosne i Hercegovine, sa druge strane (16. juni 2008. godine), gdje član 95. Poljoprivreda i poljoprivredno-industrijski sektor, obavezuje BiH za postepeno usklađivanje zakonodavstva i praksi BiH s pravilima i standardima Zajednice. Detalji o pravnoj osnovi se nalaze u Aneksu 5 Programa.

U obzir će biti uzeti i projekti koji prelaze granice FBiH, međutim, samo onaj dio projekta koji se nalazi na području FBiH može biti finansiran kroz Program.

3 Opis postojeće situacije

U ovom poglavlju je kvantifikovan opis postojeće situacije u kojem su prikazane nejednakosti, nedostaci i potencijal za razvoj.

Poglavlje sadrži početne sektorske analize socio-ekonomskog konteksta, poljoprivrede, šumarstva i prehrambenog sektora, okoliša i upravljanja zemljištem, ruralne ekonomije i kvaliteta života (sa analizom institucionalne i administrativne strukture ekonomije u ruralnim područjima), te analizu LEADER pristupa ruralnom razvoju.

3.1 Socio-ekonomski kontekst

U ovom odjeljku data je početna sektorska analiza socio-ekonomskih pitanja u ruralnim područjima u FBiH, kojom su obuhvaćene teme kao što su stanovništvo, migracije, siromaštvo i nejednakost, zapošljavanje, obrazovanje i socijalna zaštita. Također je dat i pregled postojeće situacije, trendova i mogućnosti.

U FBiH još uvijek ne postoji jasna i opće korištena definicija ruralnih područja, pa će se, stoga, cjelokupna teritorija FBiH smatrati ruralnom. Prema preliminarnim rezultatima popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini iz 2013². godine, u FBiH živi ukupno 2,219 miliona stanovnika, dok je gustoća naseljenosti u osam kantona (izuzev Kantona Sarajevo i Tuzlanskog kantona) ispod 150 stanovnika po kvadratnom kilometru.

3.1.1 Sastav stanovništva

Stopa porasta stanovništva je negativna, prirodni priraštaj je u 2011. godini bio -0,8 na hiljadu stanovnika u cijeloj FBiH, dok stopa fertiliteta iznosi 1,2 u poređenju sa svjetskim prosjekom od 2,5. Ovo može biti indikativno u smislu promjena u obrascu nastanka porodice, sa sve manjim brojem brakova i većim brojem razvoda, što ukazuje na to kakva bi mogla biti buduća struktura stanovništva, koju bi karakteriziralo sve više samaca u domaćinstvima i, općenito govoreći, pad broja stanovnika. Doba kada se žene odlučuju na majčinstvo pomjerilo se sa ranih 20.-tih na kasne 20.-te godine života.

Učešće mladih ljudi u kantonima kreće se u rasponu od manje od 13% u BPK do preko 19% u USK, dok, učešće lica u dobi preko 65 godina, iznosi preko 11% u USK, do skoro 22% u Kantonu 10. Općenito govoreći, učešće mlađih lica u ukupnom stanovništvu ruralnih područja je među najnižim, a učešće starijih lica među najvišim na svijetu.

Podaci o međunarodnim migracijama veoma su oskudni, ali se procjenjuje da oko 38% stanovnika BiH sada živi u inostranstvu. Više ljudi napušta zemlju, nego što se u nju useljava, a procjenjuje se da svake godine zemlju napusti 20.000 lica. Kad je riječ o unutrašnjim migracijama, Kanton Sarajevo je glavna destinacija doseljavanja stanovništva iz svih ostalih kantona, osim iz Kantona 10.

Neki od ovih trendova mogu se povezati sa društvenim posljedicama agresije na BiH i raseljavanjem velikog broja stanovnika, uz ekonomske posljedice procesa tranzicije koji je

² Izvor: Federalni zavod za statistiku – Konačni rezultati Popisa 2013 (juli 2016. godine)

stvorio veliku nezaposlenost, posebno među mladim ljudima, te visoke stope migracije. Raspoloživi podaci pokazuju da su ovi trendovi konzistentni između urbanih i ruralnih područja.

3.1.2 Zaposlenost, nezaposlenost i socijalni uslovi

Opća nezaposlenost u 2012. godini je iznosila preko 29%³, no u posljednje vrijeme ovaj je procent neznatno opao, posebno u privatnom sektoru – u prerađivačkoj industriji, građevinarstvu, te maloprodaji. Učešće zaposlenih u poljoprivredi u FBiH trenutno iznosi preko 13%, u poređenju sa skoro 32% u RS-u. Siromaštvo je prisutnije u negradskim područjima, gdje iznosi skoro 24%, u poređenju sa 11% u gradskim područjima. Prosječne plate mnogo su više u KS nego u ostalim kantonima. Međutim, mobilnost radne snage unutar zemlje i dalje je vrlo mala. Ostali indikatori siromaštva u ruralnim područjima uključuju manji broj doktora, bolničkih kreveta, i kuća sa kanalizacionim sistemom. U dodatne faktore spadaju manje prilika za zapošljavanje i daljnje obrazovanje, pogotovu za mlade ljude. Prisutne su velike nejednakosti između bogatih i siromašnih.

Približno 24% BDP-a se troši na programe socijalne zaštite, uključujući programe socijalnog osiguranja i programe socijalne pomoći, ali to ne uključuje naknade u slučaju nezaposlenosti. Ovo obuhvaća zdravstvenu zaštitu i penzije. Općenito govoreći, potrošnja na penzije spada među najviše u poređenju sa EU i zemljama regije Zapadnog Balkana. Međutim, oko 60% ljudi u dobi iznad 65 godina nisu obuhvaćeni redovnim sistemom penzijskog osiguranja i naknada, naročito u ruralnim područjima, a pogotovo se to odnosi na poljoprivrednike. Zaposlenost u sektoru poljoprivrede u velikoj mjeri je neformalna, radnu snagu uglavnom čine neplaćeni članovi domaćinstava. Ovo stvara situaciju u kojoj samo mali broj poljoprivrednika ima zdravstveno i/ili penzijsko osiguranje, što vodi nedostatku prihoda i ekonomskoj neaktivnosti.

Specifični problemi u poljoprivrednom sektoru, koji se odnose na smanjenje siromaštva obuhvaćaju pitanja: vlasništva nad zemljištem i upravljanja zemljištem; pristupa vodi i drugim resursima; pristupa osnovnim uslugama, kao što su kanalizacioni sistem i električna energija; pristupa finansiranju; pristupa institucionalnim dobrima, kao što su zakonom zaštićena prava.

3.1.3 Obrazovanje

Stopa upisa u predškolsko obrazovanje u ruralnim područjima iznosi nešto više od 2%, u poređenju sa 14% u urbanim područjima. Broj računara po učeniku i procent računara koji imaju pristup internetu, općenito, veći je u urbanim kantonima. Prosječan broj učenika u razredu i broj učenika na jednog nastavnika u osnovnom obrazovanju, općenito, veći je u urbanim kantonima, dok je situacija obrnuta u srednjoškolskom obrazovanju, što ukazuje da je srednje obrazovanje dostupnije u urbanim područjima nego u ruralnim. Domaćinstva u urbanim područjima, općenito, odlikuje viši stepen obrazovanja, no ne postoje značajne razlike između urbanih i ruralnih područja u pogledu udjela domaćinstava u kojima nosilac domaćinstva ima univerzitetsko obrazovanje.

3.1.4 Rezime socio-ekonomskog konteksta

³Izvor: Stopa nezaposlenosti prema Anketi o radnoj snazi 2012. Agencije za statistiku BiH po metodologiji ILO-a (Međunarodne organizacije rada)

Ukratko govoreći, populacioni trendovi u ruralnim i urbanim područjima relativno su slični, te, i jedni i drugi, pokazuju trend starenja stanovništva, negativnu stopu prirodnog priraštaja, smanjivanje veličine domaćinstva i promjenu strukture domaćinstava. Ovo ukazuje, da je potrebno razmotriti podsticaje za porodice koje se odluče da imaju više djece, kao i za mlade ljude koji se odluče preseliti u manje razvijena područja.

Iako se cijela država suočava sa velikom nezaposlenošću, brojke pokazuju da je nezaposlenost izraženija u ruralnim područjima, te da poboljšanje kvaliteta obrazovanja može biti ključ u rješavanju problema kroz, npr., jačanje lokalnih savjetodavnih odbora za izradu nastavnih planova i programa škola i bolju uključenost privatnih i društvenih preduzeća.

Siromaštvo u ruralnim područjima je problem koji ponajviše osjećaju starije osobe, posebno one koje nemaju podršku u vidu usluga socijalne zaštite. Ovo je posebno izražen problem za one koji se bave poljoprivredom.

3.2 Poljoprivreda, šumarstvo i prehrambeni sektor

3.2.1 Poljoprivreda

3.2.1.1 Zemljište i osobine zemljišta

Historijski gledano, poljoprivredni rezultati u FBiH su ograničeni time da postojeći proizvodni kapaciteti nisu iskorišteni na optimalan način, te postoje velike površine koje su i dalje napuštene ili nekultivisane. Budući da predstavlja izuzetno važnu komercijalnu aktivnost, za poljoprivredu je potrebno bolje i efikasnije upravljanje zemljištem, rekultivacija i poboljšanje kvaliteta zemljišta.

Oko 84% teritorije FBiH ima nagib od preko 13%, sa 40% površine na kojoj je sloj zemljišta plići od 30 cm, dok se 17% teritorije sastoji od vrlo plitkog zemljišta. U narednoj Tabeli 1 data je indikacija relativnog korištenja poljoprivrednog zemljišta za period od deset godina.

U proteklih 10 godina, površina obradivog zemljišta se smanjila, površina vinograda i prirodnih livada za košenje neznatno se uvećala, a površine pod pašnjacima i vlažna, močvarna područja su se smanjile. Ukupna površina oranica i poljoprivrednog zemljišta po glavi stanovnika, općenito govoreći, je ostala ista.

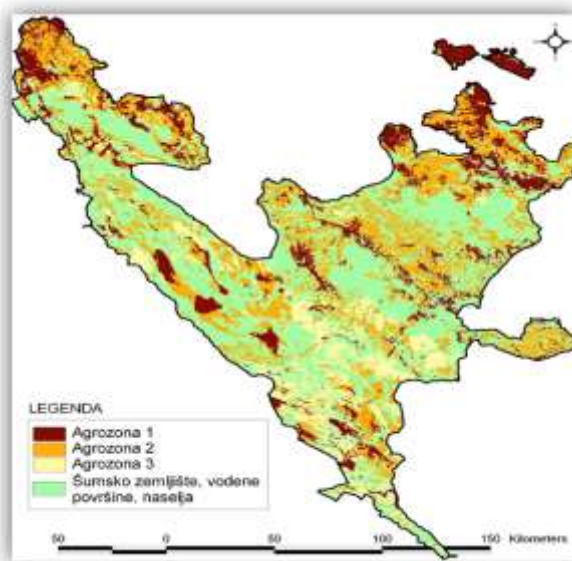
Poljoprivredno zemljište u FBiH je klasifikovano u osam klasa proizvodne sposobnosti zemljišta (bonitetnih kategorija), pri čemu u Klasu I spadaju najbolja zemljišta (najbolja fizička, hemijska i biološka svojstva), dok Klasu VIII čine izuzetno limitirana zemljišta. Proizvodna sposobnost zemljišta predstavlja osnovu za grupisanje klasa sposobnosti poljoprivrednog zemljišta u cjeline zvane "agrozone".

Tabela broj 1: Poljoprivredno zemljište u FBiH prema kategorijama korištenja, za period 2003.-2012. godina

Opis	Jedinica	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Oranice, bašte i vrtovi	000 ha	416	416	411	409	400	400	391	398	390	396
Voćnjaci	000 ha	41	42	42	43	43	43	43	44	44	43
Vinogradi	000 ha	3	4	4	4	4	5	5	5	5	5
Livade	000 ha	257	264	262	263	257	264	254	254	257	275
Ukupno obradivo zemljište	000 ha	717	726	719	719	703	712	692	701	696	719
Pašnjaci	000 ha	441	423	419	418	427	441	442	434	442	424
Ribnjaci	000 ha	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bare i trstici	000 ha	3	2	2	2	2	2	2	3	3	2
Ukupno poljoprivredno zemljište	000 ha	1.161	1.151	1.140	1.139	1.132	1.155	1.137	1.138	1.141	1.145
Oranice po glavi stanovnika	ha	0,31	0,31	0,31	0,31	0,30	0,31	0,30	0,30	0,30	0,31
Poljoprivredno zemljište po glavi stanovnika	ha	0,50	0,50	0,49	0,49	0,49	0,50	0,49	0,49	0,49	0,49

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjaci 2009. i 2013. godina

Prema podacima Federalnog zavoda za agropedologiju, od ukupnog poljoprivrednog zemljišta u FBiH, najveće učešće spada u agrozonu 2 (poljoprivredno zemljište u klasama proizvodne sposobnosti V i VI) – 52,10%, potom u agrozonu 1 (obradivo poljoprivredno zemljište u klasi proizvodne sposobnosti od I–IV) – 25,03%, te napokon, u agrozonu 3 (zemljište koje spada u VII i VIII klasu proizvodne sposobnosti) – 22,85%. S izuzetkom Posavskog kantona, u svim ostalim kantonima primjetan je problem niskog učešća kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta.

Slika broj 1: Prostorna rasprostranjenost agrozona u FBiH

Izvor: Strategija upravljanja poljoprivrednim zemljištem na području FBiH, 2011

3.2.1.2 Vlasništvo nad zemljištem i upravljanje zemljištem

Jedan od glavnih problema u FBiH je složenost i neorganizovanost zemljišno-knjižnog registra i katastra, što je jedan od razloga neefikasnih zemljišnih transakcija u FBiH. Zemljišni registri potiču još iz austrougarskog perioda i tehnički se još održavaju i vode po tom principu, osim manjeg dijela teritorija za koju je katastar nekretnina uspostavljen na osnovu novih katastarskih premjera.

Dezorganizacija i konfuzija u pogledu propisa koji se odnose na prava vlasništva, te nedostatak dogovorenog pristupa za registraciju nekretnina, otežavaju napredak ka modernizaciji, digitalizaciji i obnovi zemljišnih registara i katastara, što onemogućava i procese zemljišnih transakcija. To je dovelo do smanjenja vrijednosti zemljišta, te nemogućnosti da se obezbijede garancije/kolaterali za buduće investicije. Iako postoji Zakon o poljoprivrednom zemljištu, nema organizovane baze podataka, niti se razmjenjuju informacije između nivoa uprave u okviru vlasti u vezi sa promjenom korištenja poljoprivrednog zemljišta, što rezultira značajnim i trajnim gubicima ovog oskudnog resursa (često se ti gubici odnose upravo na najkvalitetnije zemljište). Procjenjuje se da godišnje oko 0,1% poljoprivrednog zemljišta u FBiH izgubi ili promijeni svoju namjenu. Međutim, ovo je samo procjena, budući da u FBiH ne postoji precizna i provjerljiva kategorizacija zemljišta, popis, mapa ili registar. Također, ne postoji ni evidencija svih prostornih ili satelitskih snimaka koji bi omogućili efikasnu identifikaciju nastalih promjena. Sve navedeno onemogućava da se uspostavi integrisani sistem upravljanja zemljištem i da se zemljište koristi efikasno kao poljoprivredni ili ekonomski resurs.

Prema informaciji iz "Strategije za upravljanje poljoprivrednim zemljištem na području FBiH" (2011.), više od dvije trećine poljoprivrednog zemljišta u FBiH je u privatnom vlasništvu (67,35%), dok je jedna trećina (32,65%) zemlje u vlasništvu države. Prema istom izvoru informacija, presjek vlasničke strukture po kantonima je sljedeći: većina poljoprivrednog zemljišta u privatnom vlasništvu nalazi se u TK (93,17%), SBK (90,61%) i Posavskom kantonu (88,80%), dok se većina zemljišta u vlasništvu države nalazi u Kantonu 10 (63,58%), te u HNK (39,83%) i u KS (34,69%).

Što se tiče strukture poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države u FBiH, većina ovog zemljišta sastoji se od velikih područja – pašnjaka (72,91%). Oranice u državnom vlasništvu čine 26,74%, sa sljedećom strukturom: livade 50,88%, obradive površine 44,44%, voćnjaci 3,76% i vinogradi 1,65%. Najveći dio zemljišta najbolje kvalitete, za intenzivnu poljoprivredu (oranice, voćnjaci i vinogradi) u FBiH se nalazi u vlasništvu porodičnih poljoprivrednih gazdinstava.

Prema podacima Registra poljoprivrednih gazdinstava, do kraja 2014. godine ukupno je u FBiH registrovano 55.904 poljoprivrednih gazdinstava, od kojih su 1.276 pravni subjekti, a ostatak čine porodična poljoprivredna gazdinstva. Prosječna površina korištene zemlje iznosi 1,97 ha po poljoprivrednom gazdinstvu, s prosjekom od četiri parcele po jednom poljoprivrednom gazdinstvu, ako je riječ o porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima. Procjenjuje se da prosječna površina korištenog poljoprivrednog zemljišta po poljoprivrednom gazdinstvu u FBiH iznosi 2 ha, što je znatno ispod prosjeka za EU-27, koji iznosi 14,3 ha. Još uvijek nemamo jednu sveobuhvatnu sliku u pogledu strukture poljoprivrednih gazdinstava u FBiH, jer poljoprivredni popis nije proveden u skorije vrijeme, s tim da je posljednji proveden 1960. godine.

Struktura poljoprivrednih gazdinstava nepovoljna je i u većini zemalja koje su EU pristupile 2004. i 2006., te ove zemlje poduzimaju mjere da tu situaciju poboljšaju. U većini ovih zemalja uspostavljen je državni zemljišni fond kojim upravljaju specijalizovane institucije, s ciljem konsolidacije poljoprivrednog zemljišta, a uz to, primjenjuju i kombinaciju mjera, kao što su

podrška mladim poljoprivrednicima, rano penzionisanje poljoprivrednika i poljoprivrednih radnika, poboljšanje infrastrukture koja se odnosi na razvoj i prilagođavanje poljoprivrede, sve s ciljem podrške konsolidaciji zemljišta.

3.2.1.3 Poljoprivredna proizvodnja

Iako u FBiH postoje relativno dobri prirodni potencijali za razvoj uzgoja žitarica i povrća, ne dolazi do povećanja ove vrste proizvodnje. Taj izostanak rasta produktivnosti, jednim dijelom, se može pripisati nepovoljnim vremenskim uslovima za vrijeme ključnih faza rasta usjeva (visokim ili niskim temperaturama, pojavi mraza u kasno proljeće ili ranu jesen, prevelikim ili premalim količinama kiše), zbog čega dolazi do značajnog smanjenja potencijalnih prinosa. Jedno od ključnih ograničenja, u smislu povećanja prinosa, predstavlja veoma nizak nivo ulaganja u modernizaciju, kao što su sistemi navodnjavanja, mehanizacija obrade zemljišta, te staklenička proizvodnja.

Zbog raznih razloga, oko 50% potencijalno obradivog zemljišta u FBiH nije kultivirano posljednjih 10 godina. Kada se govori o zemljištu pod usjevima u FBiH tokom 2012. godine, dominirali su usjevi žitarica (86.000 ha; 44,1%), krmno bilje je činilo jednu trećinu usjeva (63.000 ha; 32,3%), dok je tek nešto više od jedne petine ukupne površine pod usjevima korišteno za uzgoj povrća (44.000 ha; 22,6%). Najzastupljenije žitarice su pšenica i kukuruz. Uočena je tendencija smanjivanja površina zasijanih pšenicom tokom perioda od 2003. do 2012. godine, dok je proizvodnja kukuruza konzistentna i na nju otpada oko 50.000 ha.

Ukupna proizvodnja i prosječni prinosi umnogome zavise od vremenskih uslova, zbog čega su podložni promjenama od godine do godine. Najvažnije kulture zastupljene u proizvodnji krmnog bilja su silažni kukuruz, lucerka i djetelina, dok je primjetan blagi pad u površinama zemljišta zasijanog lucerkom i djetelinom. Površine na kojima se proizvodi silažni kukuruz su se više nego udvostručile u zadnjih 10 godina, te je ukupna proizvodnja u 2012. godini dosegla 287.000 tona, sa površine od 19.100 hektara. Površina zemljišta koje se koristi za uzgoj povrća neznatno je smanjena u posljednjoj deceniji. Krompir još uvijek predstavlja najvažniju povrtlarsku kulturu (oko 60% ukupne površine zemlje na kojoj se uzgaja povrće), iako su se obradive površine, koje se koriste za uzgoj krompira, neznatno smanjile.

Proizvodnja voća u FBiH u značajnoj je mjeri porasla u posljednjoj deceniji, iako voćnjaci i dalje čine svega 6,0% a vinogradi 0,7% obradivih površina. Najveće površine zauzimaju zasadi šljiva i jabuka, dok su zasadi kruške, višnje i kajsije manje zastupljeni. U posljednjih pet godina zabilježen je intenzivan rast površina zasađenih bobičastim voćem, dok je u južnom dijelu FBiH izražen pojačan interes za uzgoj mediteranskih kultura i obnovu uzgoja zaboravljenih kultura kao što su masline.

Najvažniji proizvodi stočarskog sektora u FBiH su mlijeko i meso. Mlijeko se u FBiH proizvodi na oko 50.000 poljoprivrednih gazdinstava koje drže mliječne krave, ali samo 11.300 poljoprivrednih gazdinstava proizvodi mlijeko namijenjeno za tržište. Proizvodnja mlijeka u FBiH je povećana sa 292 miliona litara u 2003., na 330 miliona litara u 2012. godini. Budući da je broj mliječnih životinja smanjen, povećanje proizvodnje mlijeka može se objasniti povećanjem proizvodnje mlijeka po grlu uslijed poboljšanja pasminskog sastava i kvaliteta ishrane.

Proizvodnja mesa u registrovanim klaonicama, u periodu od 2003.–2012. godina, povećala se sa 26.400 na 67.898 tona, prvenstveno zahvaljujući povećanju proizvodnje mesa peradi. Učešće goveđeg mesa iznosilo je 51%, a mesa peradi 30% u 2003. godini, dok je 2012. godine

govedina činila 26%, a meso peradi 62% od ukupne količine proizvedenog mesa. Učešće svinjetine u ukupnoj količini mesa proizvedenoj 2012. godine iznosilo je 9%, a janjetine 3%. Prosječni prinos po grlu svih vrsta stoke, osim peradi, povećavao se uz neznatne varijacije.

U FBiH je u zadnjih 10 godina ostvaren značajan napredak u pčelarstvu. Proizvodnja meda je povećana za 58%, kao rezultat većeg broja košnica (51%), te porasta prosječne proizvodnje meda po košnici. Organska proizvodnja pčelinjih proizvoda u FBiH još uvijek je u začetku, i samo pet pčelara ispunjavaju uslove koje je propisalo certifikacijsko tijelo Organska kontrola (OK)⁴.

U sektoru akvakulture, također je zabilježen rast, gdje su se investicije za osnivanje i opremanje ribljih farmi povećale za 2,7 puta u proteklih pet godina. Uspjeh ovog sektora umnogome je rezultat snažne saradnje i integracije lanca vrijednosti od mrjestilišta do postrojenja za polupreradu i punu preradu, te dostupnosti i kvaliteta vodnih resursa.

3.2.1.4 Rezime analize poljoprivrede

Zbog prirodnih karakteristika zemljišta u FBiH, potrebno je posvetiti posebnu pažnju i primijeniti specifične pristupe njegovom korištenju i upravljanju. U strukturi poljoprivrednog zemljišta obradivo zemljište zauzima 62,8% (oranice, vrtovi, voćnjaci, vinogradi, livade), a neobradivo 37,2% (pašnjaci, močvare i ribnjaci)⁵.

Jedna od glavnih prepreka za poljoprivredni i ruralni razvoj jeste neorganizovanost zemljišnoknjižnog registra i katastra, što dovodi do neefikasnog korištenja ili napuštanja poljoprivrednog zemljišta. Prosječna površina gazdinstva u FBiH je nepovoljna i procijenjeno je da iznosi oko 2 ha. Međutim, zbog nepostojanja odgovarajućeg katastarskog registra, moguće je govoriti samo o procjenama.

Generalno govoreći o prinosima i konkurentnosti, primarna poljoprivredna proizvodnja i dalje je daleko od evropskih standarda. Rezultati biljne proizvodnje podložni su promjenama od godine do godine i umnogome zavise od vremenskih uslova. Proizvodnja žitarica i povrća ne pokazuje tendencije rasta, dok je prisutno proširenje proizvodnje voća, naročito bobičastog voća.

U FBiH je brojčano stanje skoro svih vrsta stoke variralo u posljednjoj deceniji⁶. Broj goveda i koza neznatno se smanjio, ali se broj konja znatno povećao. Broj svinja je relativno stabilan, dok se broj peradi značajno povećao.

⁴Organska kontrola "OK" je BiH organizacija za certifikaciju, koja je razvila program certifikacije i standarde za organsku proizvodnju i preradu, u skladu sa kojima implementira program certifikacije. Od 2007. godine „OK“ je akreditovan od strane međunarodnog akreditacionog servisa IOAS (International Organic Accreditation Service) i to u skladu sa ISO/IEC vodičem 65. Stalni odbor za organsku poljoprivredu Evropske komisije u grupi sa ukupno 30 tijela iz cijelog svijeta je zvanično priznao "OK" za certifikaciju organskih proizvoda u trećim zemljama, namijenjenih za prodaju na tržištima zemalja članica EU. Ova odluka EC bazirana je na regulativi EC No 834/2007 i EC 1235/2008. Za uključenje na listu su aplicirala 73 tijela, a "OK" je jedino certifikacijsko tijelo sa Balkana koje je dobilo ovo ovlaštenje. U 2012. godini "OK" po prvi put proširuje obim djelovanja certifikovanjem prvih proizvođača u susjednoj Srbiji i Crnoj Gori.

⁵Izvor: Federalni zavod za statistiku

⁶Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjaci

3.2.2 Šumarstvo

Šume i šumska zemljišta u FBiH u državnom i privatnom vlasništvu se prostiru na površini od 1.692.700 ha. Od toga visoke šume zauzimaju 51%, na izdanačke šume otpada 35%, a ostatak čine šibljaci, goleti i neproizvodne površine. S obzirom na to, postoje mogućnosti za daljnji razvoj visokih šuma. Međutim oko 15% od ukupne površine šuma i šumskog zemljišta je minirano, a ne postoje ažurni podaci o površinama koje su deminirane.

Decenijama se šumskim resursima upravlja posredstvom tradicionalnih i međunarodno priznatih sistema koji su primjenjivi u prirodnim uslovima balkanskog područja. Glavni princip predstavlja osiguravanje kontinuirane proizvodnje drveta i prihoda od šuma. Taj je princip u skladu sa općim konceptom održivog razvoja.

Dvije glavne karakteristike razlikuju šumarstvo BiH od šumarstva kakvo je prisutno u većini evropskih država:

- a) visoko učešće šuma u javnom vlasništvu (80,7%), što javnim organizacijama omogućava da određuju intenzitet i kvalitet upravljanja šumama i iskorištavanja šumskih resursa,
- b) zbog značaja šumskog sektora za privredu u zemlji, država ima poseban interes za poticanje šumarskog poslovanja, očuvanje i unapređivanje šumskih resursa i razvijanja resursa, kako bi služili za javne svrhe.

3.2.2.1 Upravljanje šumama

Operativni poslovi upravljanja šumama organizovani su putem kantonalnih šumsko-privrednih društava (KŠPD), koja su zadužena za više šumskih-privrednih područja (ŠPP), ili privrednih jedinica. Trenutno postoji osam KŠPD, koja upravljaju na 30 ŠPP. Sve komercijalne šume u državnom vlasništvu podijeljene su na ŠPP kojima upravljaju KŠPD. U ŠPP ulaze i površine krša kao posebne privredne jedinice. ŠPP su odgovorna za izradu planova upravljanja šumama, bez obzira da li se radi o šumama u državnom ili privatnom vlasništvu. Osim kontrole šumskih aktivnosti i djelatnosti proizvodnje drveta, planovi upravljanja sada uključuju i jak element aktivnog održavanja i unapređenja bioraznolikosti, te korištenja sekundarnih proizvoda. Do prije nekoliko godina, težište je stavljano skoro isključivo na proizvodnju drveta i komercijalne aspekte upravljanja šumama.

Država je vlasnik 81% ukupnog šumskog zemljišta u BiH, dok je preostalih 19% u privatnom vlasništvu. Kad je riječ o komercijalnim šumama (šume koje se mogu eksploatirati) država posjeduje još veće učešće, koje ukupno iznosi 92%. Privatno vlasništvo koncentrisano je na niske šume i zemljište bez šumskog pokrova, što ukazuje na intenzivnu sječu, te na neodgovarajuće i neodržive prakse u upravljanju šumama. Privatne šume su podijeljene na veliki broj gazdinstava, a površina pojedinačnih šumskih gazdinstava je mala i obično se kreće od 2 do 10 hektara.

Šumarstvo i drvna industrija predstavljaju važne grane nacionalne ekonomije, pogotovo za ruralna područja u okolnostima poslijeratne obnove zemlje. Do sadašnjeg perioda, sektor šumarstva nije bio tržišno orijentiran, a efikasni poslovni sistemi bili su u znatnoj mjeri zapostavljeni. Ova situacija sada se mijenja, a preduzeća u sektoru šumarstva postepeno nastoje organizovati svoje aktivnosti u skladu sa tržišnim okruženjem. Međutim, još uvijek se mora mnogo toga uraditi u pogledu strateškog i operativnog planiranja, izrade baze podataka i

efektivnog određivanja cijena. Jedan od ključnih prioriteta za unaprjeđenje šumarskog sektora u FBiH je poboljšano poslovno planiranje koje se zasniva na principima mikroekonomije, te izrada i provođenje konzistentne šumarske politike i strategije na nivou države.

3.2.2.2 Ekonomska vrijednost

Tabela broj 2: Učešće šumarstva i drvoprerađivačke industrije u ukupnom BDP, u nekoliko odabranih godina od 1985. godine

Godina	Ukupni BDP	BDP u šumarstvu		BDP u industriji za preradu drveta	
BiH	(000 Din)	(000 Din)	%	(000 Din)	%
1985.	395.035	4.793	1,21		
1990.	235.315.529	2.933.359	1,25	16.207.453	6,89*
FBiH	(000 USD)	(000 USD)	%	(000 USD)	%
1995.	2.818.288	11.617	0,41		
FBiH	(000 KM)	(000 KM)	%	(000 KM)	%
2000.	8.162.283	103.661	1,27		1,63
2005.	10.964.423	114.030	1,04		1,34
2008.	15.664.470	133.148	0,85		1,37
2009.	15.275.970	102.349	0,67		1,23

* Pod industrijom za preradu drveta podrazumijevaju se svi vidovi mehaničke i hemijske prerade drveta, uključujući izradu drvenog namještaja. Od njenog ukupnog dijela u BDP u BiH (prije rata) od 6,89% otpada: 2,31% na pilansku proizvodnju i industriju drvnih ploča, 1,34% na industriju celuloze i papira, te 3,24% na sve ostale vidove prerade drveta.

Izvor podataka: Statistički godišnjak SR BiH 1991. Statistički godišnjak FBiH 1997.

Iako je ukupni BDP u FBiH porastao od 2000. do 2008. godine, i BDP i učešće sektora šumarstva u BDP zabilježili su pad, što je posljedica globalne ekonomske krize s kojom su se suočili u tom periodu. Predviđa se da će ukupno učešće sektora šumarstva rasti sa intenziviranjem ekonomskih aktivnosti. Na primjer, učešće ovog sektora će se poboljšati (kako u ekonomskom, tako i u društvenom smislu) kroz poboljšanje portfelja proizvoda, s ciljem da obuhvati bolje iskorištenje dostupnog etata, kao i korištenje nedrvenih proizvoda, turizma i lovnog gazdovanja.

Ovi i drugi potencijalni proizvodi i usluge vezani za šume, mogli bi se dalje unaprijediti kao dio Programa, te uključiti veliki broj ključnih zainteresovanih strana. Međutim, mala je vjerovatnoća da će učešće šumarskog sektora u BDP značajno porasti, imajući u vidu da sektor usluga raste brže nego primarni proizvodni sektori. Razvojne aktivnosti, stoga, bi se trebale fokusirati na mjere za poboljšanje šumarstva i lanca vrijednosti šumskih proizvoda.

3.2.3 Prehrambeni sektor

Prehrambeni sektor u FBiH je fragmentiran. Postoji 608 preduzeća koja djeluju u tom sektoru, od kojih su 72,2% mikropreduzeća, 19,7% mala, 6,3%, srednje velika, a 1,8% velika preduzeća. Tokom posljednjih pet godina, broj preduzeća čija djelatnost je povezana sa hranom, povećao se za 2%, a broj uposlenika za 3%. Od ukupnog broja uposlenika u prehrambenom sektoru,

39% radi u velikim preduzećima, 30% u srednje velikim, 20% u malim i oko 11% u mikropreduzećima.

Sektor je veoma diverzifikovan, budući da svega nekoliko podsektora ima učešće u vrijednosti proizvodnje sektora koji je iznad 10% (u 2012. to su bila mineralna voda i pića sa 19,6%, mesni proizvodi sa 16%, mliječni proizvodi sa 12%), a samo 7 sektora ima vrijednost proizvodnje koji je jednak iznosu od 80% vrijednosti proizvodnje prehrambenog sektora. Od ukupnog broja (608), samo je 97 preduzeća uvelo ISO 22000⁷ standard, samo 21 preduzeće Halal standard⁸, a samo je šest preduzeća uspjelo ispuniti uslove za uvođenje standarda ISO 14000⁹.

Općenito govoreći, preduzeća nisu tržišno orijentisana, što smanjuje njihovu sposobnost da poboljšaju svoju konkurentsku poziciju i ukazuje na nepoznavanje marketinga, sistema upravljanja kvalitetom i, općenito, na loše menadžerske vještine. Lanac vrijednosti je nedovoljno razvijen i neefikasan. Horizontalne koordinacije skoro da i nema. Osim toga, preduzeća djeluju na ograničenom tržištu, sa sličnim, tradicionalnim asortimanom proizvoda, takmičeći se međusobno, dok su atraktivni segmenti domaćeg tržišta skoro u potpunosti prepušteni stranim proizvođačima. Vertikalna koordinacija postoji samo između primarne poljoprivredne proizvodnje i prerađivačkih kompanija.

Preduzeća se mogu podijeliti u dvije grupe: ona koje prerađuju sirovine koje su proizveli domaći proizvođači (kao što su prerada mlijeka, mineralne vode, voća i povrća, vina) i ona koja proizvodnju zasnivaju uglavnom na uvezenim sirovinama (proizvodnja piva, napitaka, cigareta, prerada žitarica i prerada mesa). Spori razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje u velikoj mjeri ugrožava budući ekonomski položaj prerađivača hrane. S druge strane, zbog fragmentisane poljoprivredne proizvodnje i visokih troškova sabiranja sirovina i prijevoza, prerađivači su motivisani da uvoze sirovine, što ugrožava ekonomsku poziciju domaćih poljoprivrednika.

Još jedan veliki problem sa kojim se suočava prehrambena industrija je nerazvijenost komplementarnih industrija, što vodi tome da prehrambeni sektor zavisi od uvoza većine potrebnih ulaznih sredstava za proizvodnju.

⁷ISO 22000 standard je međunarodni sveobuhvatni standard za sisteme menadžmenta zdravstvene bezbjednosti hrane. On definiše set općih zahtjeva za zdravstvenu bezbjednost hrane koji se odnose na sve organizacije u lancu hrane. Ovi zahtjevi su navedeni u dijelovima 4, 5, 6, 7 i 8 standarda ISO 22000. Priznati širom svijeta, ovi univerzalni standardi harmonizuju ključne zahtjeve i prevazilaze teškoće različitih standarda vezanih za zdravstvenu bezbjednost hrane u pogledu regiona, zemlje, aktivnosti organizacije i vrste hrane (Izvor: Tehnologija hrane, 2010.)

⁸Halal standard je dokument koji jasno određuje procedure halal certifikacije. Halal standard je registrovan kod Instituta za standardizaciju BiH kao nacionalni standard pod nazivom Halal hrana – zahtjevi i mjere, BAS 1049:2007. Vijeće za fetve Rijasetu Islamske zajednice u BiH, aktom br. 54/05, potvrdilo je da je Halal standard u skladu sa islamskim propisima (Izvor: Agencija za certifikaciju halal kvalitete)

⁹ISO 14000 standard je serija ekoloških standarda za zaštitu okoliša, kreiran u cilju minimizacije uticaja organizacije (preduzeća) na okolinu (zrak, voda, zemlja) i kompatibilan je sa zakonskim procedurama i regulativama EU (Izvor: Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH, 2014.)

Tabela broj 3: Vrijednost proizvodnje prehrambenog sektora u BiH i FBiH za period 2006.-2011. godina (u milionima KM)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	Indeks 2011/2006
BiH	1.267	1.437	1.653	1.655	1.952	1.974	155,8
FBiH	850	913	1.059	1.098	1.072	1.084	127,5
Učešće FBiH (%)	67,0	63,5	64,0	66,4	54,9	54,9	81,9

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Federalni zavod za statistiku BiH

Trendovi prikazani u Tabeli broj 3 nisu ohrabrujući. Povećanje vrijednosti proizvodnje prehrambenog sektora u FBiH (27,5%) bilo je niže nego za BiH (55,8%), pa se, stoga, učešće FBiH u rezultatu prehrambenog sektora BiH, značajno smanjilo. Najveći rast zabilježen je u proizvodnji stočne hrane i pakovanju kafe i čaja. Opća karakteristika u preradi hrane, i jedan od najozbiljnijih problema je, u većini slučajeva, niska iskorištenost kapaciteta (koja jedino u preradi duhana prelazi 50%). Asortiman proizvoda, uglavnom, je tradicionalan, nedostaje mu inventivnosti i nije orijentisan na potražnju sofisticiranih tržišta. Uz neprivačan dizajn ambalaže i lošu marketinšku komunikaciju, ovo je doprinijelo slaboj konkurentnosti prehrambenog sektora FBiH, kako na domaćem, tako i na stranom tržištu.

3.2.3.1 Izvoz i uvoz

Najveće učešće u izvozu, u periodu između 2006. i 2011. godine, imala su alkoholna pića, sirće, ulje, šećer, voće i orašasti plodovi. Međutim, jasno je da je izvoz ulja, šećera i njihovih proizvoda, zapravo, ponovni izvoz uvezenih proizvoda, budući da je primarna proizvodnja ovih proizvoda u BiH vrlo mala. Najpozitivniji trend u izvozu u prehrambenom sektoru zabilježen je kod mlijeka i mliječnih proizvoda, a najnegativniji kod povrća i prerađevina od voća i povrća.

Kada je riječ o uvozu u okviru ovog sektora, najviše su zastupljeni napici, alkoholna pića i sirće, žitarice i proizvodi od žitarica. Najsnažniji rast uvoza zabilježen je za biljke uljarice, stočnu hranu, kafu i čaj, žitarice i prerađevine od žitarica. Najveći pad zabilježen je u uvozu žive stoke i duhanskih proizvoda. Najsnažniji pozitivni trendovi, u pogledu smanjenja negativnog vanjskotrgovinskog bilansa, zabilježeni su kod mliječnih proizvoda, ribe i duhanskih proizvoda.

3.2.4 Kombinovani doprinos sektora poljoprivrede, šumarstva i prehrambene industrije

U periodu od pet godina, cjelokupna ekonomija FBiH bilježila je postepeni porast svoje BDV, koja se povećala za 5,57%. Međutim, BDV u poljoprivredi, šumarstvu i lovu se smanjila za 6,3% u istom periodu. Prehrambena industrija se pokazala manje osjetljivom na ekonomsku krizu, čiji su efekti bili odgođeni do 2010. godine. No, prehrambena industrija pokazala je sporiji oporavak u odnosu na druge sektore. Tabela broj 4 pokazuje kretanja BDV-a u sektorima.

Tabela broj 4: BDV u poljoprivredi, šumarstvu i lovu, i prehrambenoj industriji (2008.-2012.)

BDV(000 KM)	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Indeks 2012/2008
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	810.983	783.693	793.871	834.512	739.887	91,23
Prehrambeno-prerađivačka industrija	426.056	483.102	460.534	447.866	442.553	103,87
Ukupno Poljoprivreda, lov i šumarstvo i prehrambena industrija	1.237.039	1.266.795	1.254.405	1.282.378	1.182.440	95,59
Ukupno FBiH	12.839.806	12.775.615	13.065.590	13.512.540	13.555.433	105,57
Učešće u BDV FBiH (%)						
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	6,32	6,13	6,08	6,18	5,46	86,42
Prehrambeno-prerađivačka industrija	3,32	3,78	3,52	3,31	3,26	98,39
Poljoprivreda, lov i šumarstvo i prehrambena industrija	9,63	9,92	9,60	9,49	8,72	90,54
FBiH	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Federalni zavod za statistiku BiH (Statistički godišnjaci za 2008., 2009., 2010., 2011. i 2012. godinu)

3.2.5 Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima

Stanovnici ruralnih područja žele proširiti/nadopuniti svoj glavni izvor prihoda, kako bi obezbijedili održiva primanja za svoja domaćinstva. Mnoge aktivnosti, kako na poljoprivrednim gazdinstvima, tako i izvan njih, već su u toku, a uključuju, između ostalog, proizvodnju gljiva, ruktovrina i pčelarstvo. Oko 44% stanovništva u ruralnim područjima imaju dodatni prihod koji nije vezan za poljoprivredu.

Općine postaju svjesne važnosti otvaranja novih radnih mjesta i stvaranja mogućnosti za ostvarivanje prihoda koji nisu primarno vezani za poljoprivredu. Kako bi se suočile sa tim izazovom, mnoge su se općine odlučile za pružanje podrške MSP, a druge su uz to uspostavile i preduzetničke inkubatore. Potrebna je bolja infrastruktura, kao i bolje organizovan savjetodavni

sistem, koji nije isključivo namijenjen poljoprivrednicima, već i poduzećima (MSP) u ruralnim područjima i vlasnicima šuma.

Pristup informacijama o diverzifikaciji od suštinske je važnosti, uključujući i informacije o mogućnostima finansiranja. Poljoprivredna i prehrambena industrija raspolažu niskim nivoom znanja o modernim tehnologijama i upravljačkim vještinama. Ne postoji sistemski pristup kontinuiranom prenosu znanja, nego se ono prenosi sporadično i na *ad-hoc* osnovi.

Nizak socijalni kapital predstavlja drugi značajan problem, a ogleda se u nedostatku međusobnog povjerenja među poljoprivrednicima, te povjerenja poljoprivrednika u institucije i vlasti. To ometa ekonomski razvoj, a time i ekonomsku diverzifikaciju. Drugi pokazatelj nedostatka socijalnog kapitala ogleda se u nedovoljnom broju krovnih udruženja proizvođača, a još jedan pokazatelj, koji može poslužiti za ilustraciju, je komplikovani proces pokretanja preduzeća, koji je birokratski, kompleksan i uključuje duge i zahtjevne procedure.

Ekonomsku diverzifikaciju otežavaju neregulisana tržišta, mala i fragmentisana poljoprivredna gazdinstva, te nedostatak povjerenja na mikro, srednjem i makro nivou, što rezultira lošom saradnjom između proizvođača i njihovih udruženja. Aktivnosti diverzifikacije bi trebale poboljšati okruženje za sva preduzeća u ruralnim područjima, a potencijal za diverzifikaciju postoji u mnogim sektorima. U sektorskoj analizi, koja je provedena u okviru ovog Programa, utvrđeno je da posebno dobre mogućnosti postoje u oblasti gljivarstva, ovčjih proizvoda, ljekovitog i aromatičnog bilja, te u pčelarstvu.

Međutim, brojni izazovi prijete razvoju nekih od navedenih oblasti zbog nedostatka organizacije, kontrole i standarda, a proizvođači su često prepušteni sami sebi u proizvodnji i prodaji, s vrlo malo ili nimalo vanjske podrške. Iako postoje i određeni izuzeci, domaći proizvođači zbog ovoga, uglavnom, nisu u mogućnosti da se takmiče sa velikim proizvođačima, zbog nepostojanja ekonomije obima i nemogućnosti pristupa lancima nabavke.

Većina proizvoda koji nisu direktno vezani za poljoprivredu, kao što su rukotvorine, proizvode se za vlastitu upotrebu i lokalno tržište, dok je izvoz ograničen. Neki proizvodi, kao što su med, ljekovito i aromatično bilje, kozji sir i vino, izvoze se u većim količinama. Međutim, neki bosansko-hercegovački proizvodi, nastali iz diverzifikacije, a koje odlikuje kvalitet i autohtonost, relativno su nepoznati izvan zemlje.

Postoje dvije glavne kategorije djelatnosti unutar diverzifikacije koje se trenutno mogu vidjeti u FBiH:

a) djelatnosti koje imaju potencijal za generisanje privrednog razvoja i novih radnih mjesta, npr. proizvodnja ljekovitog i aromatičnog bilja, turizam i pčelarstvo (u FBiH postoje ovakvi projekti i u određenoj mjeri ih je podržalo FMPVŠ, a podržani su i kroz projekte koje finansiraju donatori i/ili veoma aktivni NVO-i fondacije koje obezbjeđuju potrebno finansiranje, znanja i veze sa tržištem) i

b) samogenerisane aktivnosti koje uglavnom služe za samozapošljavanje (ostvarivanje prihoda). Svrha tih aktivnosti je nadopunjavanje/proširivanje postojećeg životnog stila i prihoda pojedinca ili porodice, bez namjere da se aktivnosti unaprijede ili prošire, kako bi bili zaposleni i dodatni radnici.

Općenito govoreći, djelatnosti u kategoriji a) predstavljale bi veću vrijednost za uloženi novac iz Programa. Resursi Programa ne bi se trebali koristiti samo za to da se nadopune prihodi, nego

bi svaki projektni prijedlog trebalo procjenjivati na osnovu toga da li ima održiv poslovni plan koji će rezultirati ekonomskim rastom.

Investicione potrebe stanovništva ruralnih područja vezane za ekonomsku diverzifikaciju uključuju:

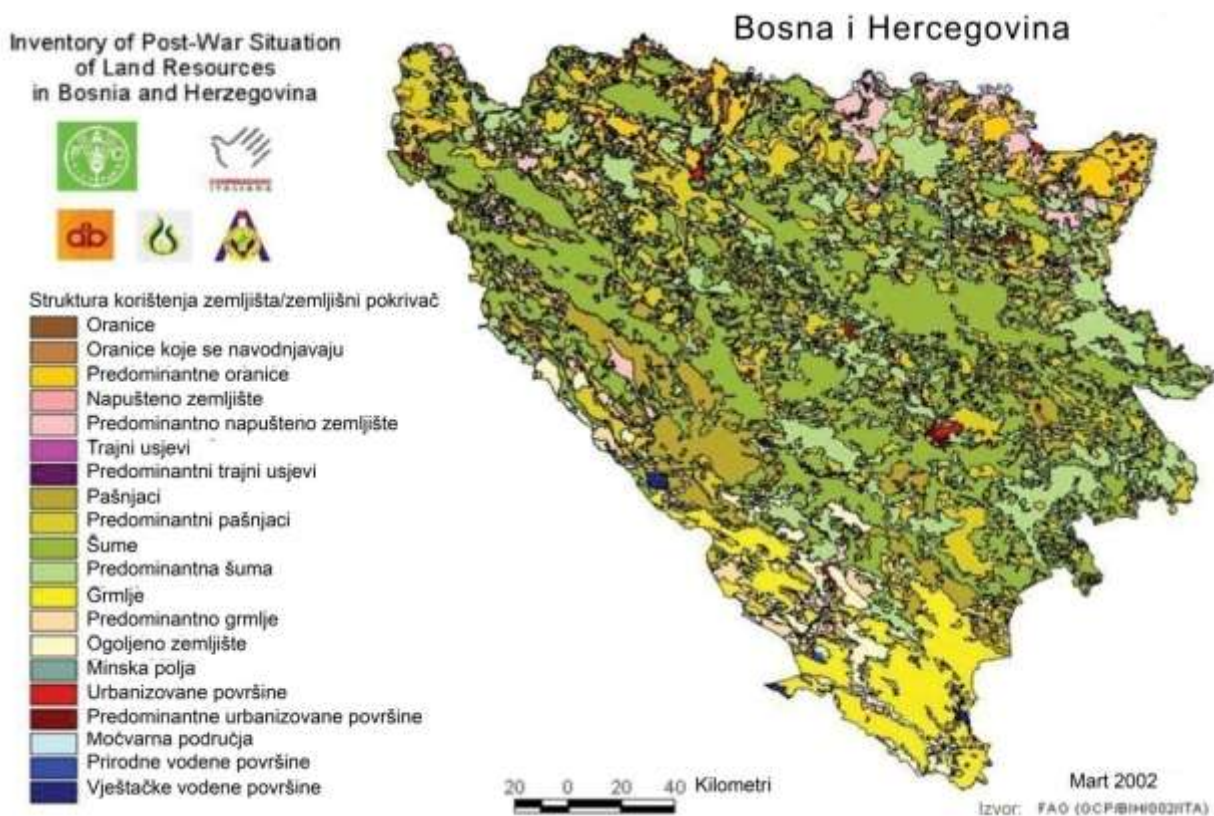
- a) Investicije u nove tehnologije (npr. opremu, skladišne prostore),
- b) Investicije u nove turističke objekte (npr. restorane i smještajne objekte s ciljem ispunjavanja standarda EU) i
- c) Investiranje u marketing (npr. marketinške materijale, web stranice i marketinške strategije).

Brojna područja FBiH pokazuju potencijal za rast i razvoj slijedećih ekonomskih aktivnosti: ruralni turizam, uzgoj koza i proizvodnja kozjeg sira, proizvodnja i prikupljanje ljekovitog i aromatičnog bilja i gljiva proizvodnja meda i drugo. Pored toga, moguće je uspostaviti veze između diverzifikacije i ruralnog turizma putem unapređenja i promocije projekata koji su već pokrenuti, kakvi su turističke ceste za degustaciju hrane i pića, u okviru kojih turisti obilaze zanatlije, te proizvođače tradicionalne hrane, pića i rukotvorina.

3.3 Okoliš i upravljanje zemljištem

Veći dio teritorije FBiH čine brdska i planinska područja u kojima šume čine prevladavajući zemljišni pokrivač. Topografske i klimatske karakteristike vrsta zemljišta predstavljaju sastavni dio složenog modela korištenja zemljišta u FBiH. Oranične površine karakteristične su za sjeverne dijelove FBiH, a smještene su i u dolinama rijeka. U zapadnom dijelu FBiH prevladavaju pašnjaci (Livanjsko polje, Kupreško polje, Medeno polje) i uglavnom se nalaze na višim nadmorskim visinama.

Ako pogledamo mapu u nastavku (Slika broj 2), možemo uočiti da postoji značajno učešće napuštenog zemljišta i to većinom u sjevernom dijelu FBiH. To implicitno znači da se radi o kvalitetnom i plodnom zemljištu, koje je, nažalost, još uvijek, u velikoj mjeri prekriveno minama i neeksplodiranim ubojnim sredstvima, što onemogućava da se ovo zemljište koristi za poljoprivrednu proizvodnju ili druge namjene.

Slika broj 2: Korištenje zemljišta i zemljišni pokrivač Bosne i Hercegovine (2002.)

Izvor: Inventar stanja zemljišnih resursa u Bosni i Hercegovini u poslijeratnom periodu – Projekat FAO (GCP/BIH/002/ITA, mart 2002)

3.3.1 Prostorno uređenje

Prostorni plan Federacije BiH je glavni planski i strateški dokument za politiku korištenja zemljišta u FBiH. Predstavlja osnovu za izdavanje određenih dozvola prema konkretnim zakonima i administrativnim procedurama (okolišna dozvola; urbanistička saglasnost; dozvola za korištenje vode; građevinska dozvola; dozvola za eksploataciju mineralnih resursa, itd.) i za provođenje prostornih planova i projekata za područja čije su specifične karakteristike važne. Na nižim upravnim nivoima FBiH, kantoni donose svoje prostorne planove i provode administrativne procedure za izdavanje dozvola u okviru njihove nadležnosti. Između ostalog, politika koja se odnosi na koncesije na nivou FBiH i kantona, predviđa sljedeće koncesijske modalitete za: korištenje vodenih tokova i ostalih voda; izgradnju i/ili korištenje hidroenergetskih postrojenja i vještačkih jezera; korištenje poljoprivrednog zemljišta; hidromelioracione sisteme i sisteme za uklanjanje otpada i nanosa iz vodenih tokova i sa vodenih površina; područja i strukture u okviru prirodnog i arhitektonskog nasljeđa, itd. Prijedlog Prostornog plana FBiH trenutno je u završnoj fazi usvajanja u Parlamentu FBiH, a u međuvremenu je još uvijek na snazi predratni Prostorni plan Republike Bosne i Hercegovine (za period od 1981. do 2000. godine).

3.3.2 Zaštita okoliša

Zakon o zaštiti okoliša FBiH je glavni pravni instrument kojim se utvrđuju ciljevi, principi, mjere, nadležnosti, evidencije, finansiranje i monitoring u oblasti zaštite okoliša. Institucionalna infrastruktura za zaštitu okoliša u FBiH u velikoj mjeri fragmentisana i složena (tri nivoa – FBiH, kantoni i općine). Posljedica nedostatka snažne horizontalne i vertikalne koordinacije, u takvoj situaciji, jeste da je upravljanje okolišem u FBiH u velikoj mjeri neefikasno, neracionalno i neekonomično. Pored nadležnih ministarstava, koja pokrivaju neke segmente okolišnih pitanja, postoje i javni stručni federalni instituti koji se također bave pitanjima koja se odnose na okoliš. Ove institucije izvršavaju stručne zadatke u raznim oblastima koje se tiču okoliša (Federalni zavod za agropedologiju, Federalni zavod za geologiju, Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove, Agencija za vodno područje rijeke Save, Agencija za vodno područje Jadranskog mora, Federalni hidrometeorološki zavod, Federalni zavod za statistiku), provode nadzor i kontrolu aktivnosti koje utiču na stanje okoliša (Federalna uprava za inspeksijske poslove), te isto tako iniciraju, planiraju i provode aktivnosti u cilju zaštite stanovništva, imovine i okoliša od prirodnih katastrofa i u kontekstu kriznih situacija (Federalna uprava civilne zaštite). Projektima zaštite okoliša podršku može pružiti i Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH.

Analiza okolišnih propisa pokazuje nedostatak brojnih pravnih instrumenata. Usvojeni propisi nisu usklađeni sa standardima i propisima EU, a prisutan je nedostatak usklađenosti između zakona koji su usvojeni na raznim nivoima vlasti. Osim problema koji se tiču propisa, tu su i institucionalni problemi u oblasti okoliša, posebno kad je riječ o ljudskim resursima, kako u pogledu njihovog broja, tako i u pogledu njihove stručnosti.

Prema zakonima BiH i FBiH, pitanje zaštite zemljišta protiv raznih oblika propadanja nije regulisano jedinstvenim pravnim instrumentom, već se preklapa kroz nekoliko sektorskih propisa koji uređuju pitanja prostornog uređenja, zaštite okoliša i voda, poljoprivrednog zemljišta, šuma i šumskog zemljišta, itd. "Strategija zaštite okoliša Federacije Bosne i Hercegovine 2008.–2018." sadrži element zaštite zemljišta koji je elaboriran kao zasebna strateška komponenta sa relevantnim akcionim planom.

Trenutno u FBiH ne postoji budžetska podrška unutar okvira Ose 2 politike ruralnog razvoja, odnosno u vezi sa upravljanjem zemljištem i poboljšanjem okoliša.

3.3.3 Područja sa prirodnim ograničenjima (ANC)

Raznolikost ruralnih područja predstavlja njihovu važnu karakteristiku. Kako bi se izradile i implementirale efektivne strategije i politike ruralnog razvoja, potrebno je identifikovati karakteristike tog diverziteta, identifikovati njihove snage i slabosti, te izraditi strategije u kojima je ovo uzeto u obzir. Stoga je, unutar ruralnih područja, važno definisati koja su to područja u nepovoljnijem položaju privređivanja.

ANC (Areas with Natural Constraints, engl.) su osmišljena zbog specifičnih prirodnih nedostataka koji onemogućavaju poljoprivredne aktivnosti i proizvodnju, npr., nepovoljni klimatski uslovi, stepski tereni u planinskim područjima, niska produktivnost zemljišta, itd. Ograničeni uslovi za poljoprivredu nose popriličan rizik od napuštanja tih područja, a, samim tim, i opasnost od gubitka biološkog diverziteta, kao i od dezertifikacije (pretvaranje u pustinju), šumskih požara i gubitka ruralnog pejzaža. Plaćanja za ANC u zemljama članicama EU su veoma važan instrument za ublažavanje ovih rizika. Plaćanja za ANC, za programski period EU 2007.-2013. godina su u velikoj mjeri bila ograničena na Stub 1 (nalazila su se u sklopu direktnih plaćanja)

pa stoga nisu bila uključena u Program. Za novi programski period EU 2014.-2020. godina, plaćanja za ANC će biti moguća iz oba stuba. Na primjer, proizvođači u ANC mogli bi se smatrati prioritetom kod dobivanja podrške kroz mjere Programa, čime bi se kvalifikovali za podršku, naravno u slučaju kada za njihovu podršku postoji argumentacija.

U nešto drugačijem obliku od kategorija i kriterija utvrđenih u Regulativi (EC) br. 1257/1999, Zakon o poljoprivredi¹⁰ definiše područja sa težim uslovima privređivanja u poljoprivredi kao brdska i planinska područja (na određenoj nadmorskoj visini), te područja sa nepovoljnim hidrološkim i pedološkim karakteristikama. U Zakonu se navodi da će ANC biti propisana posebnim zakonom. U skladu sa gore navedenim, FBiH tek treba ozbiljno razmotriti potrebu za analizom ruralnih područja i izraditi jasno definisane kriterije za razgraničavanje ANC koji će biti predmetom posebnih mjera u okviru politika, a s ciljem da se zaustave negativni demografski i okolišni trendovi, te održi broj stanovništva, kao i da se očuvaju bogatstvo prostora i pejzaž. Pri definisanju ANC u FBiH, potrebno je koristiti kriterije koje koriste zemlje EU, a koje odlikuju slične geografske i klimatske karakteristike, te relevantne propise EU za ovu oblast.

3.3.4 Biodiverzitet (biološka raznolikost)

Ako uzmemo u obzir interakciju svih faktora koji postoje u staništima (habitatima) i ekosistemima u FBiH, onda sa sigurnošću možemo reći da je ovaj dio BiH dom za više od 90% ukupnog broja identifikovanih vrsta u čitavoj zemlji. Ekološki gledano, teritoriju FBiH odlikuje veliki broj endemskih biljaka i životinja, uključujući više od 450 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, nekoliko stotina vrsta beskičmenjaka, 12 vrsta riba, 2 amfibijske vrste, 4 vrste reptila (gmizavaca) i nekoliko vrsta ptica i sisara¹¹.

Bogatstvo flore i faune, kao i obilje gljiva u FBiH, ne ogleda se samo u velikom broju oblika, već i u visokom stepenu diferencijacije od njihovih srodnika, što svjedoči o veoma specifičnim uslovima koji vladaju u ovom području. Analiza biodiverziteta prostornog ekosistema u periodu od 2000.–2006. godina u BiH, prema CLC¹² klasama (šumska vegetacija i ostala prirodna područja; vodena područja – močvare; vlažna područja) nije pokazala nikakve velike promjene njihove veličine (a samim tim i bitne funkcionalne promjene) unutar prirodnih ekosistema BiH, u analiziranom periodu.

¹⁰„Službene novine Federacije BiH“, broj 88/07

¹¹Prvi nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o biološkom diverzitetu, „Bosna i Hercegovina – zemlja diverziteta“, Federalno ministarstvo okoliša i turizma uz podršku GEF-a i UNEP-a, 2009.

¹²EU program za koordinaciju informacija o okolišu i prirodnim resursima pod nazivom CORINE (**COoR**dination of **I**nformation on the **E**nvironment). Projekat CORINE zemljišni pokrivač (**CORINE Land Cover (CLC)**) kao dio CORINE programa treba da pruži geografske informacije o zemljišnom pokrivaču zemalja Evrope kroz kreiranje baze podataka o CORINE zemljišnom pokrivaču. Bosna i Hercegovina je pristupila ovom programu 1998. godine.

3.3.4.1 Autohtone životinjske i biljne vrste

Autohtone životinjske vrste predstavljaju neprocjenjiv genetski resurs, koji obezbjeđuje poljoprivredni i biološki rezervoar. One su važan dio genetskog i kulturnog naslijeđa. Izuzetno je važno, kako za BiH i tako i za FBiH, da očuvaju autohtone pasmine:

- goveda: buša i gatačko govedo;
- ovce: pramenka sa njenim varijetetima (*Duba, Kupres, Privora, Hercegovina, Hum*);
- koze: *balkanska koza*;
- konji: *bosanskohercegovački brdski konj*;
- magarci: *domaći magarac*;
- psi: *bosanskohercegovački ovčar-tornjak i bosanski oštrodlaki gonič -barak*.

Nažalost, dugi niz godina nije se činilo ništa da se bolje shvati značaj i očuvanje ovih pasmina. Potrebne su mjere kroz koje će se obezbijediti bolje informacije i sačuvati autohtone pasmine domaćih životinja, uz intenzivni naučni i istraživački rad i donošenje programa zaštite autohtonih pasmina sa pratećom bazom podataka.

Isto vrijedi i za biljne genetske resurse. Osim njihovog očuvanja kroz banke gena, neophodno je pružiti podršku postojećim genetskim resursima na poljoprivrednim gazdinstvima i na drugim mjestima u ruralnim područjima, gdje se čuvaju genetski različiti poljoprivredni usjevi koji se razmnožavaju iz sjemena (npr. autohtono voće). Trenutno FBiH posjeduje značajne resurse ovakvih genetski raznolikih kultura, kao što je, npr. kolekcija autohtonih genotipova jabuka i krušaka u voćnom rasadniku "Srebrenik" u Špionici. Također, postoji važna kolekcija stočne hrane, ljekovitog i aromatičnog bilja, što predstavlja važnu komponentu u očuvanju biljnih genetskih resursa.

Imajući u vidu sve gore navedeno, naglašena je potreba da se agroekološka pitanja integrišu u proces planiranja ruralnog razvoja. Na ovaj način bi se spriječilo uništavanje pejzaža i bioraznolikosti, nestanak životinjskih i biljnih genetskih resursa (autohtone vrste i pasmine), gubitak poljoprivrednih područja, te degradacija okoliša koja nastaje primjenom neodgovarajućih i tradicionalnih poljoprivrednih praksi. Pod tim se podrazumijeva, između ostalog, neprimjereno odlaganje čvrstog i tečnog otpada sa poljoprivrednih gazdinstava, te pretjerana upotreba pesticida i mineralnih đubriva, naročito za intenzivne kulture i uzgoj na obradivom tlu. Buduće mjere, koje se odnose na rješavanje agroekoloških pitanja u FBiH, trebaju biti usklađene sa mjerama koje se provode u okviru ZPP EU, odnosno, u obzir treba uzeti brojne standarde i propise EU koji regulišu upravljanje ovim područjem, na nivou potrebnih/raspoloživih budžetskih i institucionalnih kapaciteta.

3.4 Ruralna ekonomija i kvalitet života

3.4.1 Institucionalna i administrativna struktura ekonomije u ruralnim područjima

Kada je riječ o ruralnoj ekonomiji, na državnom nivou nadležnost u oblasti ruralnog razvoja je povjerena Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH (MVTEO). MVTEO BiH je zaduženo za saradnju sa EU i drugim međunarodnim organizacijama relevantnim za sektor poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, za međunarodnu poljoprivrednu trgovinu, stvaranje jedinstvenog ekonomskog tržišta, kao i za usklađivanje politika entitetskih tijela i vlasti sa politikama na međunarodnom planu. U tu svrhu, u okviru MVTEO BiH, formiran je Sektor za

poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj, te Sektor za prirodne resurse, energetiku i zaštitu okoliša.

Na entitetskom nivou situacija je još složenija. Budući da je sektor ruralnog razvoja po svojoj prirodi interdisciplinaran, te da, između ostalih podsektora, obuhvata i poljoprivredu, šumarstvo, vodoprivredu, kontrolu hrane, turizam i ostale oblasti, na nivou entiteta ne postoji jedna institucija koja je nadležna za sva ova područja. U FBiH, odgovornost za sektor ruralnog razvoja ima nekoliko ministarstava, npr. Federalno ministarstvo okoliša i turizma je odgovorno za okoliš i turizam. Dakle, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH, koje je odgovorno i nadležno za Program, mora raditi u partnerstvu sa drugim ministarstvima da bi implementiralo Program.

U BiH je za pet ekonomskih regija oformljeno pet regionalnih razvojnih agencija: ARDA¹³, NERDA¹⁴, REDAH¹⁵, REZ¹⁶ i SERDA¹⁷. To su uglavnom neprofitne organizacije koje se finansiraju iz javnog, privatnog i nevladinog sektora, s ciljem da budu instrument za podršku ekonomskoj obnovi, stvaranju radnih mjesta i razvoju infrastrukture u zemlji. Zbog složene administrativne strukture BiH, ove agencije djeluju pod otežanim okolnostima.

Na kantonalnom nivou postoje ministarstva poljoprivrede, a oni kantoni koji nemaju ministarstvo poljoprivrede u okviru svojih vlada, imaju sektor ili odsjek za poljoprivredu u okviru ministarstava privrede. Ostala federalna ministarstva od značaja za ovaj sektor su: Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, Federalno ministarstvo energetike, rudarstva i industrije, Federalno ministarstvo prometa i komunikacija i Federalno ministarstvo prostornog uređenja.

3.4.2 Nevladine organizacije i udruženja

U FBiH postoji 270 registrovanih zadruga, od kojih je 230 poljoprivrednih zadruga. Zadruge ukupno broje oko 12.000 članova, a broj uključenih poljoprivrednika iznosi 45.000. Većina zadruga organizuje proizvodnju i otkup poljoprivrednih proizvoda. Među njima su najbrojnije zadruge koje se bave proizvodnjom mlijeka, povrća, voća i ljekovitog bilja i koje poljoprivrednicima obezbjeđuju proizvodna sredstva. Približno 50% zadruga organizuje svoju vlastitu poljoprivrednu proizvodnju. Također, postoji i Zadružni savez BiH, te Zadružni savez FBiH. Obje institucije imaju vrlo ograničeni uticaj, zbog problema sa osobljem, loše tehničke opremljenosti, finansijske ovisnosti i loše likvidnosti.

Udruženja poljoprivrednih proizvođača postoje na državnom i entitetskom nivou, a svoje aktivnosti fokusiraju na ključna sektorska pitanja, kao što su zakon o poljoprivredi na nivou države, ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja na nivou države, IPARD, pravni status poljoprivrednika, mjere za podršku domaćoj proizvodnji i njenu zaštitu, prepreke boljem upravljanju zemljištem, funkcionisanje tržišta itd. Na nivou FBiH postoji više udruženja

¹³ARDA Banja Luka - Accredited Regional Development Agency of Northwest BiH (Akreditovana regionalna razvojna agencija sjeverozapadne BiH)

¹⁴NERDA Tuzla - Northeast Regional development Association (Ekonomska regija sjeveroistočne Bosne – Udruženje za razvoj NERDA)

¹⁵REDAH Mostar - Regional Economic Development Agency for Herzegovina (Regionalna ekonomska razvojna agencija za Hercegovinu)

¹⁶REZ Zenica – Regional Development Agency for Central BiH Region (Regionalna razvojna agencija za regiju centralna Bosna i Hercegovina)

¹⁷SERDA Sarajevo – Sarajevo Economic Region Development Agency (Sarajevska regionalna razvojna agencija)

poljoprivrednika povezanih sa određenim sektorima kao što su proizvođači mlijeka, ovaca i voća.

Uz to, postoje brojna kantonalna, regionalna i općinska udruženja. Međutim, saradnja i koordinacija između udruženja je loša, rijetke su prilike u kojima djeluju zajednički, a ponekad nastupaju i sa potpuno suprotstavljenim stajalištima. Iako postoji veliki broj registrovanih udruženja, njihova moć i uticaj na relevantne politike vrlo su ograničeni. I pored toga, neka udruženja, stvorena na osnovu proizvodne orijentacije, su aktivna, dobro organizovana, predvođena stručnim menadžerima i mogla bi imati korisnu ulogu u aktivnostima ruralnog razvoja (npr. Savez udruženja organskih proizvođača Federacije Bosne i Hercegovine- Organsko FBiH koji ima 17 članica, sedam kantonalnih i deset udruženja, sa ukupno 2.000 poljoprivrednih proizvođača).

Prerađivači hrane su, isto tako, organizovani prema svojoj proizvodnoj orijentaciji. Najbolje organizovani i najaktivniji među njima su: Udruženje proizvođača grožđa i vina, Udruženje prerađivača mlijeka, Udruženje proizvođača i prerađivača voća, Udruženje uzgajivača stoke i prerađivača mesa.

Uspostavljena je Mreža za ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini¹⁸. Inicijalno partnerstvo obuhvata 18 organizacija civilnog društva uključenih u sektor ruralnog razvoja BiH, od kojih su četiri lokalne akcione grupe. Planirano je da se uspostave posebne organizacione jedinice za RS, FBiH i Brčko Distrikt BiH.

Turizam, kao ekonomska aktivnosti od posebnog značaja za ruralni razvoj, prepoznat je kao šansa za razvoj, kako u BiH, tako i u FBiH. Nažalost, iznos sredstava odvojenih za turizam je znatno ispod potrebnog, da bi se ispunile razvojne potrebe. Na nivou entiteta, u FBiH je osnovana Turistička zajednica FBiH, te brojne turističke zajednice kantona. Osim toga, postoje brojne turističke agencije, kancelarije i NVO-i, koje djeluju na lokalnom, općinskom i regionalnom nivou. Iako turizam bilježi napredak u FBiH, još uvijek nedostaje dobro osmišljena sektorska strategija koja bi bila podržana dovoljnim iznosom sredstava.

3.4.3 Ekonomski rezultati ruralnih područja

Kao što je evidentno iz prethodnog poglavlja o socioekonomskoj situaciji, te poglavlja posvećenih poljoprivrednom, šumarskom i prehrambenom sektoru, posljednjih 10 godina su za FBiH bile težak period, koji je obilježio skroman rast u nekim sektorima, te mali pad u drugim. Na sve to su uticali, kako globalni makroekonomski faktori, tako i strukturne i operativne slabosti na državnom i regionalnom nivou, dodatno pogoršane nedostatkom tržišne svijesti i marketinških vještina. U FBiH ne postoji savremeni sistem transfera znanja.

¹⁸Osnivačka skupština *Mreže za ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini* održana je 25. aprila 2014. godine u Sarajevu, a odluku o osnivanju potpisalo je 18 organizacija iz cijele Bosne i Hercegovine. Sjedište Mreže je u Banja Luci.

3.4.4 Kvalitet i organizacija života u ruralnim područjima

Stanovništvo u ruralnim područjima u FBiH je jedna od ključnih zainteresovanih strana, kako u svojstvu partnera, tako i u svojstvu ciljne grupe. Karakteriše ga loša i nepovoljna starosna i obrazovna struktura. Iako je stopa nezaposlenosti visoka, može se reći da je, zbog stalnih migracija, raspoloživost radne snage u ruralnim područjima niska. Osim toga, radnu snagu u ruralnim područjima odlikuje nizak nivo obrazovanja i slaba pokretljivost zbog, između ostalog, nedovoljno razvijene infrastrukture. Uz to, tradicionalni način razmišljanja, nepostojanje povjerenja među stanovništvom, otpor prema promjenama i nedostatak uvjerenja da udruživanje i saradnja mogu donijeti opću korist svima, rezultirali su lošom organizacijom i transferom znanja, te vrlo sporim procesom razvoja civilnog društva.

Uz ove faktore, problem predstavlja i siromaštvo u ruralnim područjima, koje dodatno pogoršava nedostatak pristupa kvalitetnom obrazovanju (posebno u osnovnoškolskom obrazovanju), pristup zdravstvenoj zaštiti i ostalim uslugama, te općenito niska pokretljivost. Osnovna finansijska funkcija sistema zdravstvene zaštite u FBiH nalazi se na nivou kantona, od kojih svaki ima svoj fond zdravstvenog osiguranja odgovoran za usluge zdravstvene zaštite. Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH osnovan je s ciljem da riješi neke probleme povezane sa visokom decentralizacijom sistema i nejednakom ekonomskom osnovom kantona, te nepostojanjem obuhvaćenosti osiguranjem između kantona.

Predškolske ustanove i škole (uključujući privatne obrazovne ustanove) predstavljaju najvažnije institucije koje se bave socijalnom zaštitom i pružanjem usluga inkluzije za djecu u okviru njihovog predškolskog odgoja, razvoja, obrazovanja, socijalizacije i pripreme za život.

Socijalna zaštita često predstavlja problem koji pogađa starije članove porodica u ruralnim područjima, koji zvanično nisu dio redovnog sistema zdravstvene zaštite u javnom, ili privatnom sektoru, zbog neformalne prirode njihovog zaposlenja, te nedostatka sigurnosne mreže socijalne zaštite za tako ranjive pojedince.

Privatni sektor također ima socioekonomsku i ulogu u civilnom društvu. Profitne privatne institucije su privatne predškolske i školske obrazovne ustanove, privatne zdravstvene ustanove, privatna socijalna preduzeća koja osiguravaju zapošljavanje za socijalno isključene grupe, privatni subjekti i pojedinci koji pružaju pravne savjetodavne usluge, privatni sportski klubovi i kulturne institucije.

Neprofitne (ili nevladine) organizacije su organizacije civilnog društva koje domaće pozitivno zakonodavstvo prepoznaje kao udruženja građana i/ili fondacije. U lokalnoj zajednici, ove organizacije su direktno uključene u socijalnu zaštitu i inkluziju kroz pružanje direktnih usluga u okviru neprofitnih projekata, uključivanje djece, omladine i njihovih roditelja u volonterski rad, te kroz zagovaranje i promovisanje principa solidarnosti, humanizma i filantropije.

3.4.5 Infrastruktura

Za budući poljoprivredni i nepoljoprivredni ruralni ekonomski razvoj potrebno je razviti infrastrukturu 21. vijeka u pogledu transporta, komunikacija, vodosnabdijevanja, upravljanja otpadom, kontrole poplava, proizvodnje i prijenosa energije, itd. Direktna uključenost u razvoj te infrastrukture prevazilazi okvire ovog Programa, međutim, za uspjeh Programa je od ključne važnosti da se preduzmu pozitivni koraci u tom pravcu.

U Sektorskoj analizi za infrastrukturu, razmatrani su svi gore navedeni sektori, te je konstatovano da je situacija bolja u nekim oblastima, npr. kad je riječ o cestovnom saobraćaju, razvoj mreže se ubrzava, dok je situacija lošija kad govorimo o navodnjavanju, gdje postojeći nivo navodnjavanog zemljišta iznosi od 10% do 20% od predratnog nivoa, te iznosi oko 0,2% od ukupne površine zemlje, to jest oko 1% površine zemlje koja se smatra pogodnom za navodnjavanje.

Imperativ za uspješnu implementaciju Programa predstavlja uska i redovna saradnja FMPVŠ sa svim ministarstvima, agencijama i preduzećima nadležnim za razvoj infrastrukture, kako bi se ubrzao proces razvoja. U tom smislu, neophodno je koristiti tehničku pomoć da se stekne bolje razumijevanje o tome kako se na najbolji način mogu ispuniti potrebe ruralnih zajednica kroz mogućnosti za razvoj infrastrukture.

3.5 LEADER

Pristup ruralnom razvoju pod nazivom LEADER¹⁹, u svome fokusu pri izradi strategije ruralnog razvoja, ima pristup „odozdo prema gore“, uz korištenje lokalnih znanja i stručnosti pri prepoznavanju potreba i rješenja za razvoj ruralnih područja. Lokalni akteri se angažuju putem LAG²⁰-ova koji uključuju predstavnike lokalne uprave, preduzeća, škola, lokalnih razvojnih agencija i NVO, kao i zainteresovane pojedince. Na ovaj način je moguće uključiti i osnažiti lokalne aktere, kako bi obezbijedili lokalnu ekspertizu za osmišljavanje mjera kojima se unapređuje kvalitet života u ruralnim područjima i divezifikacija ekonomije ruralnih područja. Generalno, podaci koji su dostupni na osnovu provedenih evaluacija pristupa LEADER širom Evrope, pokazuju da je ovaj pristup djelotvoran u pogledu izrade boljih strategija ruralnog razvoja.

Pristup LEADER može rezultirati brojnim korisnim efektima u ruralnim područjima u FBiH. Pored pozitivnog doprinosa izradi strategija ruralnog razvoja, koje su do sada uglavnom izrađivane po principu „odozgo prema dole“, pri čemu je izostajalo jasno poznavanje i razumijevanje specifičnih odlika određenih ruralnih područja, također bi doprinio društvenoj koheziji generalno u BiH. Do sada je uspostavljeno 12 LAG-ova u BiH, uglavnom uz podršku međunarodnih razvojnih agencija. Trenutno je aktivno samo 3 LAG-a. Međutim, zbog nedostatka propisa ili mjera koje definišu LAG-ove u BiH, nemoguće je reći koliko bi ovih LAG-ova zadovoljilo standarde EU.

U BiH su vrlo rijetke aktivnosti slične pristupu LEADER. Stoga će, najvjerovatnije, za uspješnu implementaciju pristupa LEADER u BiH, biti važno imati dobro osmišljenu promociju pristupa u kojoj su jasno objašnjene koristi interdisciplinarnе i međusektorske saradnje, što je od suštinskog značaja za efektivno funkcionisanje takvih grupa.

¹⁹Evropska inicijativa koja se finansira iz strukturnih fondova EU, namijenjena davanju pomoći ruralnim akterima u cilju ostvarivanja dugoročnog potencijala svojih lokalnih regija-trenutno je inicijativa u 5. fazi razvoja, šireg pristupa lokalnom razvoju-lokalni razvoj vođen zajednicom.

²⁰Partnerstvo javnog, privrednog i civilnog sektora određenog ruralnog područja, koje je osnovano sa namjerom izrade i provedbe lokalne razvojne strategije (LRS) tog područja, a čiji članovi mogu biti fizička i pravna lica. LAG je skraćeno od Local Action Group (lokalna akciona grupa)

4 SWOT – Analiza

4.1 SWOT metodologija

Provedena je sveobuhvatna SWOT analiza, zajedno sa PESTLE kontekstualnom analizom. Finalna analiza i razvoj strategije su urađeni korištenjem TOWS metodologije.

Pri SWOT analizi u obzir su uzeti svi socioekonomski aspekti teritorije FBiH, a zasnivala se na preliminarnim analizama koje su provedene u okviru svakog Izvještaja o sektorskoj analizi. U Tabeli 5. dat je skraćeni prikaz glavnih poglavlja iz SWOT analize.

SWOT analize urađene su i za pojedinačne mjere, za konkurentnost, okoliš, diverzifikaciju i LEADER. Ova analiza provedena je primjenom TOWS metodologije, pri čemu je izvršena procjena unutrašnjih i vanjskih faktora kako bi se utvrdila strategija.

U analitičkom procesu pažljivo su razmatrani rezultati procesa sektorske analize, korištenjem sveobuhvatne SWOT metodologije, kako bi se rezultati analize iskoristili kao osnova za izradu mjera zasnovanih na podacima i činjenicama.

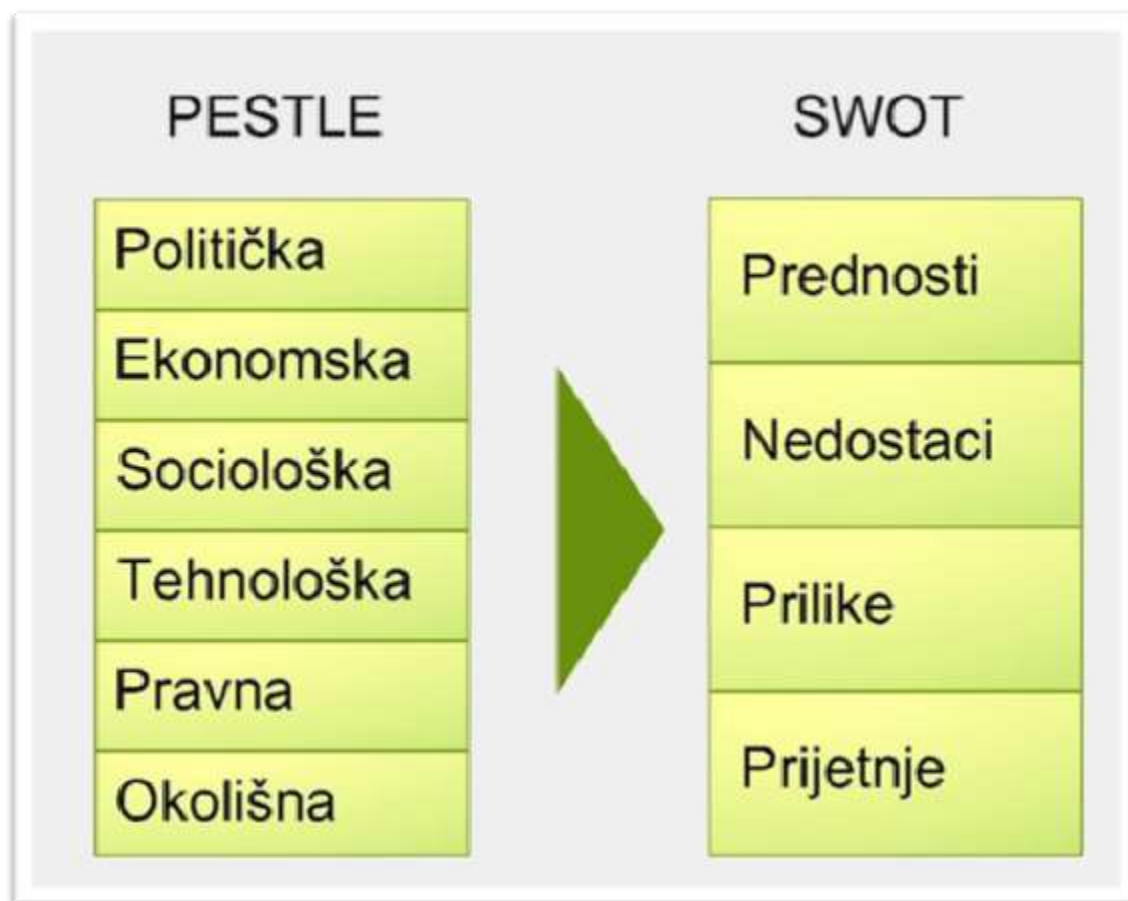
Tabela broj 5: SWOT proces

Br.	Korak	Nosilac	Komentar/Rezultati
1	Brza procjena podataka	Ključni tim konsultanata	Uzorak i fokus za sektorske analize
2	PESTLE analiza	Ključni tim konsultanata	Zajednička vježba u kojoj su svi eksperti radili skupa na uspostavi zajedničke polazne osnove
3	Sektorska analiza	Tim eksperata	8 sektorskih analiza
4	Preliminarna SWOT analiza	Tim eksperata	8 preliminarnih sektorskih SWOT analiza
5	SWOT radionice	Radne grupe	Prioritetna pitanja koja proizlaze iz SWOT-a
6	Sveukupna SWOT analiza	Ključni tim FMPVŠ	Konsolidovana ključna pitanja u jedinstveni SWOT za Program
7	Opcije za sveukupni pristup	Ključni tim FMPVŠ	Razmotrene opcije u kojima su izbalansirane poljoprivredne potrebe i potrebe šireg ruralnog sektora
8	Grupiranje – korištenjem TOWS metodologije	Ključni tim FMPVŠ	Grupiranje pitanja u cilju identifikacije osnove za mjere
9	Izrada strateških tema	Ključni tim FMPVŠ i RG	Izrađene strateške teme i testirane u odnosu na opcije
10	SWOT analize usmjerene na mjere	Ključni tim FMPVŠ	Rezultat procesa grupiranja – izrada SWOT analiza kao osnova za svaku mjeru

SWOT proces je uključivao brojne aktere, te je omogućio da se svaki od koraka navedenih u tabeli preduzme uz učešće ključnih zainteresovanih strana. Konkretno, zainteresovane strane uključene u svaku fazu analize identifikovane su kroz analizu zainteresovanih strana koja je provedena na početku rada na Programu.

4.2 PESTLE analiza

Prije provođenja SWOT analize, provedena je PESTLE analiza, s ciljem da se utvrdi širi kontekst Programa. Komponente PESTLE analize prikazane su u dijagramu na Slici broj 3. PESTLE analiza osmišljena je kao početni analitički korak kako bi se osiguralo da se, pri izradi SWOT-a, prepoznaju sveobuhvatniji faktori koji se moraju uzeti u obzir, te da, samim tim, postoji praktična osnova.

Slika broj 3: PESTLE i SWOT analiza

4.3 TOWS metodologija

TOWS metodologija skraćeno je prikazana u Tabeli broj 6. Ova metodologija omogućava da se vanjski i unutrašnji faktori postave jedni nasuprot drugima, kako bi se utvrdila najprikladnija strategija. U terminologiji korištenoj za ovu metodologiju, odabir strategije provodi se prema onim faktorima koje treba minimizirati, te prema onim koje treba maksimizirati.

Tabela broj 6: TOWS Matrica strateških alternativa

	Vanjske prilike (O) 1. 2. 3. 4.	Vanjske prijetnje (T) 1. 2. 3. 4.
Unutrašnje prednosti (S) 1. 2. 3. 4.	<p>SO</p> <p>"Maxi - maxi" strategija - strategije u kojima se koriste prednosti da bi se maksimizirale prilike</p>	<p>ST</p> <p>"Maxi - mini" strategija - strategije u kojima se koriste prednosti da bi se minimizirale prijetnje</p>
Unutrašnji nedostaci (W) 1. 2. 3. 4.	<p>WO</p> <p>"Mini - maxi" strategija - strategije u kojima se minimiziraju nedostaci kako bi se iskoristile prednosti</p>	<p>WT</p> <p>"Mini - mini" strategija - strategije u kojima se minimiziraju nedostaci i izbjegavaju prijetnje</p>

4.4 Odabir strategije

Primijenjena metodologija omogućila je odabir strateške osnove za Program, na jasan i transparentan način, zasnovan na dokazima. Svaka od četiri komponente iz SWOT analize su ispitane i identifikovani su ključni unutrašnji i vanjski faktori značajni za ruralni razvoj u FBiH. Pitanje ključnih ograničavajućih faktora za ruralni razvoj FBiH zavisi od uklanjanja identifikovanih nedostataka, odnosno, analiza je ukazala da **glavni fokus strategije treba da bude na minimiziranju nedostataka.**

U analizi je jasno zaključeno da prilike postoje i od ključnog je značaja da ove, u najvećoj mjeri latentne i potencijalne prednosti, mogu da se pretvore u stvarne prednosti na kojima se mogu graditi još konkretnije strategije. **Prema tome, u odabranoj strategiji treba težiti tome da se maksimiziraju prilike.**

Odabrana je "mini-maxi" strategija, ili "WO", tj. minimiziranje nedostataka kako bi se iskoristile raspoložive prilike.

Jedini izuzetak u ovom obrascu bio je u slučaju LEADER-a, gdje se postojanje LAG grupa i dobro utvrđene metodologije, smatralo dovoljnim da se kapacitet za implementaciju LEADER pristupa posmatra kao prednost.

4.5 Balansiranje opcija politika

Program je izrađen s ciljem da se ostvari balans između potreba i ciljeva u poljoprivredi i potreba i ciljeva šire ruralne ekonomije i zajednica. Razvijen je u svjetlu političkih opcija, koje je DG AGRI razmatrao za period 2014.-2020. godina, te političkih opcija koje odražavaju kontekst FBiH. Reforma Zajedničke poljoprivredne politike razmatrana je u pogledu tri opcije:

- *Prilagođavanje* – održati snažan fokus na poljoprivredna gazdinstva i poljoprivredi;
- *Integracija* – izvršiti promjene unutar postojeće strukture, što će donijeti još više prilika za ruralni razvoj, dok bi pri tom, opća struktura ostala relativno nepromijenjena;
- *Refokusiranje* – radikalniji pomak ka mjerama ruralnog razvoja i postepeno smanjivanje podrške poljoprivrednom sektoru.

Reforma Zajedničke poljoprivredne politike za period 2014.-2020. godina utvrđena je na bazi druge opcije.

Program FBiH je izrađen na osnovu opcija koje su jednostavnije i odražavaju potrebu da se naprave neki bazičniji izbori, npr. izbor između ruralnog razvoja i investicija u poljoprivredu. Razmatrane su slijedeće opcije politika:

- *Fokus na poljoprivrednim gazdinstvima* – fokusiranje investicija isključivo na poljoprivredu;
- *Fokus na diverzifikaciju* – fokusiranje na najveći mogući raspon aktivnosti, bez davanja posebnog prioriteta poljoprivredi;
- *Poljoprivredna gazdinstva i diverzifikacija* – balansiranje Programa, tako da promoviše modernizaciju poljoprivrede, a da istovremeno bude pokretač i za širi ruralni razvoj.

Zaključeno je da je, iako će biti važno fokusirati se na investicije u konkurentnost poljoprivrednog sektora (da bi se otklanjali njegovi nedostaci), neophodno unositi promjene unutar lanaca vrijednosti, te tako jačati prednosti ovog sektora. Također je važno promovirati razvoj šire ruralne ekonomije, kako bi ruralnim zajednicama u FBiH bio dostupan veći i raznovrsniji izbor ekonomskih djelatnosti i radnih mjesta.

Iako su investicije u poljoprivredni sektor izuzetno važne, izvjesno je da će sveukupni efekat tih investicija, u srednjoročnom i dugoročnom smislu, najvjerojatnije, biti smanjenje broja radnih mjesta. Stoga će za Program biti važno da provodi investicije u ruralnu ekonomiju u cjelini, tako da se barem održi socijalno, ekonomsko i okolišno stanje ruralne ekonomije u FBiH, te da se poboljša tamo gdje je to moguće.

Također je značajno da je Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u FBiH za period 2015.-2019. godina, izrađena paralelno sa Programom, i da su oba dokumenta međusobno usklađena, tako da budžetski okvir za investicije u poljoprivredi, koje su sastavni dio Programa, dolazi iz ove Strategije. Iako Program treba biti usklađen sa spomenutom Srednjoročnom strategijom, on treba imati i specifičnu ulogu, koja prevazilazi granice same poljoprivrede.

DG-AGRI je identifikovao brojne relevantne teme kroz koje se sagledava učinak Programa, a to su:

- Održiva proizvodnja hrane;
- Održivo upravljanje okolišnim resursima i mjere za ublažavanje klimatskih promjena;
- Uravnotežen teritorijalni razvoj;
- Troškovna efikasnost.

Procjena opcija, koje su razmatrane za Program, izvršena je prema ovim faktorima i uz korištenje slične bodovne ljestvice (tabela broj 7).

Iz ove procjene je vidljivo da uravnoteženi pristup, sa fokusom na poljoprivredna gazdinstva i diverzifikaciju, donosi najveće koristi kada se razmotri u odnosu na sve faktore.

Tabela broj 7: Procjena 3 opcije u odnosu na ključne faktore

Faktori procjene učinka za poljoprivredne programe	OPCIJA 1: Fokus na poljoprivredna gazdinstva	OPCIJA 2: Fokus na diverzifikaciju	OPCIJA 3: Fokus na poljoprivredna gazdinstva i diverzifikaciju
Održiva proizvodnja hrane	+++	++	+++
Održivo upravljanje okolišnim resursima i mjere za ublažavanje klimatskih promjena	+	++	+++
Uravnotežen teritorijalni razvoj	+	++	+++
Troškovna efikasnost	+	+++	++

4.6 Učinak Programa

Analiza učinaka Programa provedena je tako što je razmatran svaki pojedinačni faktor naveden u prethodnom odjeljku i tabeli broj 7: uticaj na proizvodnju hrane, uticaj na okolišna i klimatska pitanja, uticaj na teritorijalni razvoj, te na troškovnu efikasnost. Uz ove faktore analiziran je uticaj Programa na jednakost i poziciju marginalizovanih grupa.

4.6.1 Uticaj na proizvodnju hrane

Očigledno je da bi program fokusiran isključivo na poljoprivredna pitanja, potaknuo proizvodnju hrane i ovo je opcija gdje bi pristup zasnovan na poljoprivrednim gazdinstvima imao najviše bodova. Međutim, izražene su sumnje da strateška opcija koja je vođena samo proizvodnjom, ne bi u dovoljnoj mjeri bila usmjerena i na tržišta. Iz tog razloga, uravnoteženi pristup, zasnovan

na kombinaciji fokusa i na poljoprivredna gazdinstva i na diverzifikaciju, ima jednako visok broj bodova, zbog fokusiranja na sve karike u lancu vrijednosti, a posebno na razvoj tržišta.

Pozitivni uticaj – Odabrana strategija će imati pozitivan uticaj na proizvodnju hrane, kroz poboljšanje konkurentnosti i održivosti proizvodnje, te će omogućiti fokusiranje pažnje na sve karike unutar lanca vrijednosti.

4.6.2 Uticaj Programa na okolišna i klimatska pitanja

Mjere za ruralni razvoj svojstvene su 2. stubu ZPP, te će stoga, pristup vođen diverzifikacijom, koji je u znatnoj mjeri fokusiran i na mjere koje se odnose na agrookoliš i klimatske promjene, donijeti veće koristi za okoliš. Ovo je ključni aspekt podrške koju EU pruža Zajednička poljoprivredna politika i kada bi se Program iskoristio za izradu mjera koje bi bile provodive u kontekstu BiH, to bi predstavljalo značajan korak naprijed. Na primjer, poljoprivredno-okolišne mjere mogu se koristiti za poboljšanje sposobnosti BiH da se prilagodi klimatskim promjenama (npr. kroz bolje zadržavanje vode u gornjim riječnim slivovima, čime bi imale ulogu u kontroli poplava). Iako je malo vjerovatno da će Program uspjeti da omogući nešto više od pilot mjera tokom programskog perioda 2018.-2021. godina, ovo predstavlja stvarne i suštinske korake ka uspostavljanju održivih mjera u dugoročnom smislu.

Kako bi se ublažile aktivnosti koje imaju negativan uticaj na okoliš, npr. izgradnja zgrada ili građevina, ove strukture trebale bi biti projektovane i građene u skladu sa najvišim standardima. Ovo će biti testirano tokom procesa procjene projekata i, ako se utvrdi postojanje negativnih uticaja, od podnosioca zahtjeva će se zahtijevati mjere za njihovo ublažavanje.

Predviđeno je da će, tokom trajanja Programa, biti preduzete brojne aktivnosti koje će imati pozitivan uticaj na okoliš, kao što je, između ostalog, poboljšano upravljanje poljoprivrednim otpadom. Te mjere imaju potencijal da značajno doprinesu poboljšanju kvaliteta vode i ispunjenju ciljeva EU Okvirne direktive o vodama²¹.

Strateška procjena uticaja na okoliš je pripremljena u skladu sa važećim propisima u FBiH.

Pozitivni uticaj – Općenito govoreći, Program će imati pozitivan uticaj na okoliš, u skladu sa sličnim procjenama koje su date u kontekstu reforme Zajedničke poljoprivredne politike. U slučaju gdje se utvrdi da postoje negativni uticaji, bit će potrebne mjere za njihovo ublažavanje.

4.6.3 Uticaj Programa na teritorijalni razvoj

Odabrana strateška opcija u okviru Programa rezultirat će uravnoteženim razvojem ruralnih regija, budući da će svi stanovnici tih područja (a ne samo poljoprivrednici) imati pristup njegovim mjerama.

Program će imati pozitivan uticaj na teritorijalni razvoj, ali će ovo biti potrebno pažljivo pratiti tokom implementacije, kako bi se osiguralo da sva područja imaju jednake mogućnosti za koristi od Programa. Od samog početka Programa treba nastojati da se osigura da su kantoni i općine u potpunosti uključeni i da mogu promovisati Program na lokalnom nivou.

²¹EU Water Framework Directive 2000/60/EC

Pozitivni uticaj – Korist od Programa će imati cjelokupna teritorija FBiH, što je predmet monitoringa Programa.

4.6.4 Uticaj Programa na jednakost i poziciju marginalizovanih grupa

Program će se provoditi u skladu sa politikama i procedurama FBiH za osiguranje jednakih mogućnosti. Izrađeni su kriteriji koji idu u prilog određenim marginalizovanim grupama, tako da će aplikacije ovih grupa imati prednost pri procesu odabira. Ovo je osmišljeno s ciljem da se pomogne u stvaranju prilika za grupe koje su više marginalizovane. Program će, također, biti promovisan kroz kanale i publikacije, kako bi se osiguralo da potencijalno marginalizovane grupe imaju najbolju šansu za pristup Programu.

Pozitivni uticaj – Program će biti dostupan svim grupama.

4.6.5 Troškovna efikasnost

Program je uspostavljen s ciljem da omogući investicije koje unapređuju konkurentnost ruralnih biznisa. Troškovna efikasnost namjeravanih investicija ocjenjivat će se na osnovu njihove projektovane profitabilnosti i vjerovatnoće da će generisati stvaranje radnih mjesta i ekonomski rast. Ukupna troškovna efikasnost Programa ocjenjivat će se kroz evaluaciju.

Program će se provoditi na troškovno efikasan način, pri čemu će se tekući troškovi do kraja Programa održavati na nivou od ispod 10% od vrijednosti Programa. U prvim godinama implementacije Programa očekuje se da će troškovi preći spomenuti nivo, radi troškova uspostavljanja novih neophodnih struktura.

Pozitivni uticaj – Program će doprinijeti povećanju vrijednosti i kvaliteta podržanih investicija i unaprijediti način implementacije godišnjeg Programa novčanih podrški u poljoprivredi i ruralnom razvoju FBiH.

4.7 Kreiranje vizije

Završnu komponentu analize predstavlja kreiranje vizije za Program, a na osnovu provedene analize. Vizija se nalazi u Poglavlju 6.2.2.

4.8 Rezime SWOT analize i procesa razvoja strategije

Fokus Programa, koji je nastao iz ove analize, može se sažeto prikazati na sljedeći način:

- Program je izrađen korištenjem metodologije koja ispunjava standarde EU i koristi obrasce i uzorke EU;
- Metodologija obuhvata Procjenu učinka;
- U Programu su, kao prioritetne, određene četiri tematske oblasti za provedbu: konkurentnost, diverzifikacija, okoliš i LEADER;
- Usvojen je strateški pristup koji uklanja slabosti kroz iskorištavanje raspoloživih prilika, što rezultira pretvaranjem potencijalnih snaga FBiH u stvarne ekonomske kapacitete u dužem razdoblju;

- Izbalansirane su strateške investicije u poljoprivredi, uz stvaranje radnih mjesta kroz diverzifikaciju ruralne ekonomije;
- Program je podržan sveobuhvatnom mjerom tehničke pomoći, koja će postepeno jačati kapacitete FBiH i njenih institucija za korištenje ponuđene podrške;
- Program nudi skup mjera koje će biti pozitivne za okoliš;
- Program se temelji na strateškoj viziji.

4.9 SWOT analize

U ovom poglavlju sadržane su analize za svaku od mjera, zajedno sa ukupnom SWOT analizom za Program u cjelini.

4.9.1 SWOT analiza konkurentnosti poljoprivrede i prehrambenog sektora

Prednosti (Strengths)	
S	Otvoren pristup CEFTA-i
S	Potencijali u smislu radne snage, prirodnih (raspoloživost i kvalitet vode, šuma, biodiverziteta) i društvenih (kulturno i historijsko naslijeđe) resursa za ekonomski razvoj
S	Komparativne prednosti u vezi određenih proizvoda (npr. organski proizvodi, med, jagodičasto i bobičasto voće, riba, vino, voda, tradicionalni proizvodi, ljekovito i aromatično bilje, itd.)
S	Prirodne prednosti za dobijanje energije iz obnovljivih izvora energije
Nedostaci (Weaknesses)	
W	Nedovoljno razvijena i nefunkcionalna infrastruktura za monitoring implementacije standarda kvaliteta i proizvodnje
W	Nisko učešće proizvoda sa dodanom vrijednošću u sektoru poljoprivrede i šumarstva
W	Nedostatak znanja i neusklađenost obrazovanja sa potrebama tržišta, nizak nivo investiranja u istraživanje i razvoj
W	Neregulisano tržište
W	Tehnološki zastarjela oprema u primarnoj proizvodnji i preradi i nedovoljno iskorišteni prerađivački kapaciteti
W	Nedostatak kapaciteta za hlađenje i skladištenje, kao i opreme za kalibraciju i pakovanje
W	Nedovoljno razvijena infrastruktura - ceste, vodosnabdijevanje, odvođenje vode, zaštita od poplava, kanalizacioni sistem, energetika, navodnjavanje, upravljanje otpadom, telekomunikacije
W	Fragmentisana struktura poljoprivrednih gazdinstava, poteškoće u pogledu rješavanja imovinskih prava i nizak prinos po jedinici proizvodnje rezultiraju niskim prihodima, što onemogućava investiranje
W	Veoma malo učešće navodnjavanog poljoprivrednog zemljišta
W	Nedovoljno razvijene savjetodavne službe
W	Nedovoljno poznavanje i korištenje marketinških metoda
W	Neppravilno upravljanje otpadom i nisko učešće reciklaže otpada
Prilike (Opportunities)	
O	Mogućnost iskorištavanja znanja i potencijala dijaspore za razvoj ruralnih područja
O	Postojanje potražnje za proizvodima iz BiH kao i blizina tržišta EU i CEFTA-e
O	Povoljan geografski položaj
O	Mogućnost korištenja fondova EU (IPA, IPA II, IPARD)
O	Preobražavanje prijetnje klimatskih promjena u prilike za značajnije iskorištavanje solarne energije u kontinentalnim područjima FBiH
Prijetnje (Threats)	
T	Nepostojanje propisa i institucija, te loše provođenje postojećih propisa i loše funkcionisanje postojećih državnih institucija
T	Politička nestabilnost koja usporava proces evropskih integracija

4.9.2 SWOT analiza za okoliš

Prednosti (Strengths)	
S	Prirodne prednosti za dobivanje energije iz obnovljivih izvora energije
S	Komparativne prednosti u vezi određenih proizvoda (npr: organski proizvodi, med, jagodičasto i bobičasto voće, riba, vino, voda, tradicionalni proizvodi, ljekovito i aromatično bilje itd.)
S	Potencijali u smislu radne snage, prirodnih (raspoloživost i kvalitet vode, šuma, biodiverziteta) i društvenih (kulturno i historijsko naslijeđe) resursa za ekonomski razvoj
S	Veliki dio površine čine ruralna područja u kojima živi veliki broj stanovnika
S	Znatan potencijal za diverzifikaciju u ruralnim područjima (npr. turizam)
S	Prisutnost sposobnih nevladinih organizacija koje su spremne pružiti podršku projektima i inicijativama iz domena ruralnog razvoja
S	Otvoren pristup CEFTA-i
Slabosti (Weaknesses)	
W	Nedovoljno razvijena i nefunkcionalna infrastruktura za monitoring implementacije standarda kvaliteta i proizvodnje
W	Nedovoljno razvijene savjetodavne službe
W	Slabo razvijeni lanci vrijednosti i nepostojanje klastera (proizvodnja se oslanja na uvoz sirovina, nedostatak dugoročnih ugovora između primarnih proizvođača i prerađivača, standardizacija)
W	Nedostatak finansijskih sistema za investiranje, istraživanje i razvoj u sektoru MSP
W	Nisko učešće proizvoda sa dodanom vrijednošću u sektoru poljoprivrede i šumarstva
W	Veoma malo učešće navodnjavanog poljoprivrednog zemljišta
W	Neadekvatan razvoj i neučinkovitost NVO u ruralnim područjima
W	Nedovoljno razvijena infrastruktura - ceste, vodosnabdijevanje, odvođenje vode, zaštita od poplava, kanalizacioni sistem, energetika, navodnjavanje, upravljanje otpadom, telekomunikacije
W	Nedovoljno poznavanje i korištenje marketinških metoda
W	Nepravilno upravljanje otpadom i nisko učešće reciklaže otpada
Prilike (Opportunities)	
O	Preobražavanje prijetnje klimatskih promjena u prilike za značajnije iskorištavanje solarne energije u kontinentalnim područjima FBiH
O	Mogućnost korištenja fondova EU (IPA, IPA II, IPARD)
O	Postojanje potražnje za proizvodima iz BiH kao i blizina tržišta EU i CEFTA-e
O	Povećana zainteresovanost stranih turista za posjete BiH
O	Mogućnost iskorištavanja znanja i potencijala dijaspore za razvoj ruralnih područja
Prijetnje (Threats)	
T	Nepostojanje propisa i institucija, te loše provođenje postojećih propisa i loše funkcionisanje postojećih državnih institucija
T	Klimatske promjene
T	Smanjivanje kupovne moći potrošača

4.9.3 SWOT analiza za diverzifikaciju

Prednosti (Strengths)	
S	Znatan potencijal za diverzifikaciju u ruralnim područjima (npr. turizam)
S	Prirodne prednosti za dobivanje energije iz obnovljivih izvora energije
S	Komparativne prednosti u vezi određenih proizvoda (npr: organski proizvodi, med, jagodičasto i bobičasto voće, riba, vino, voda, tradicionalni proizvodi, ljekovito i aromatično bilje itd.)
S	Potencijali u smislu radne snage, prirodnih (raspoloživost i kvalitet vode, šuma, biodiverziteta) i društvenih (kulturno i historijsko naslijeđe) resursa za ekonomski razvoj
S	Veliki dio površine čine ruralna područja u kojima živi veliki broj stanovnika
Slabosti (Weaknesses)	
W	Fragmentisana struktura poljoprivrednog gazdinstva, poteškoće u pogledu rješavanja imovinskih prava i nizak prinos po jedinici proizvodnje rezultiraju niskim prihodima što onemogućava investiranje
W	Nedostatak finansijskih sistema za investiranje, istraživanje i razvoj u sektoru MSP
W	Nedovoljno razvijene savjetodavne službe
W	Nedovoljno razvijena infrastruktura - ceste, vodosnabdijevanje, odvođenje vode, zaštita od poplava, kanalizacioni sistem, energetika, navodnjavanje, upravljanje otpadom, telekomunikacije
W	Nedovoljno poznavanje i korištenje marketinških metoda
W	Nepravilno upravljanje otpadom i nisko učešće reciklaže otpada
Prilike (Opportunities)	
O	Povoljan geografski položaj
O	Preobražavanje prijetnje klimatskih promjena u prilike za značajnije iskorištavanje solarne energije u kontinentalnim područjima FBiH
O	Mogućnost korištenja fondova EU (IPA, IPA II, IPARD)
O	Postojanje potražnje za proizvodima iz BiH kao i blizina tržišta EU i CEFTA-e
O	Povećana zainteresiranost stranih turista za posjete BiH
O	Mogućnost iskorištavanja znanja i potencijala dijaspore za razvoj ruralnih područja
Prijetnje (Threats)	
T	Klimatske promjene

4.9.4 SWOT analiza za LEADER

Prednosti (Strengths)	
S	Veliki dio površine čine ruralna područja u kojima živi veliki broj stanovnika
S	Znatan potencijal za diverzifikaciju u ruralnim područjima (npr. turizam)
S	Komparativne prednosti u vezi određenih proizvoda (npr: organski proizvodi, med, jagodičasto i bobičasto voće, riba, vino, voda, tradicionalni proizvodi, ljekovito i aromatično bilje itd.)
S	Potencijali u smislu radne snage, prirodnih (raspoloživost i kvalitet vode, šuma, biodiverziteta) i društvenih (kulturno i historijsko naslijeđe) resursa za ekonomski razvoj
S	Prisutnost sposobnih nevladinih organizacija koje su spremne pružiti podršku projektima i inicijativama iz domena ruralnog razvoja
S	Pozitivan trend u pogledu razvoja infrastrukture za podršku poslovanju (tehnološki parkovi, inovacijski centri, poslovne zone)
S	Prirodne prednosti za dobivanje energije iz obnovljivih izvora energije
S	Rast podrške i sve viši nivo svijesti na lokalnom nivou u vezi sa ulogom koja pripada MSP
Slabosti (Weaknesses)	
W	Nedostatak koordinacije i komunikacije na relacijama javni sektor – javni sektor, javni sektor – privatni sektor, privatni sektor – privatni sektor
W	Nedostatak znanja i neusklađenost obrazovanja sa potrebama tržišta, nizak nivo investiranja u istraživanje i razvoj
W	Nedovoljno razvijena infrastruktura - ceste, vodosnabdijevanje, odvođenje vode, zaštita od poplava, kanalizacioni sistem, energetika, navodnjavanje, upravljanje otpadom, telekomunikacije
W	Neadekvatan razvoj i neučinkovitost NVO u ruralnim područjima
Prilike (Opportunities)	
O	Mogućnost korištenja fondova EU (IPA, IPA II, IPARD)
O	Postojanje potražnje za proizvodima iz BiH kao i blizina tržišta EU i CEFTA-e
O	Povećana zainteresiranost stranih turista za posjete BiH
O	Mogućnost iskorištavanja znanja i potencijala dijaspore za razvoj ruralnih područja
Prijetnje (Threats)	
T	Politička nestabilnost koja usporava proces evropskih integracija
T	Nepostojanje propisa i institucija, te loše provođenje postojećih propisa i loše funkcionisanje postojećih državnih institucija
T	Brzi napredak susjednih država u procesu evropskih integracija

4.10 Sveukupna SWOT analiza

Završni korak u SWOT analizi bio je priprema mješovite SWOT analize:

Prednosti (Strengths)	
S	Rast podrške i sve viši nivo svijesti na lokalnom nivou u vezi sa ulogom koja pripada MSP
S	Pozitivan trend u pogledu razvoja infrastrukture za podršku poslovanju (tehnološki parkovi, inovacijski centri, poslovne zone)
S	Potencijali u smislu radne snage, prirodnih (raspoloživost i kvalitet vode, šuma, biodiverziteta) i društvenih (kulturno i historijsko naslijeđe) resursa za ekonomski razvoj
S	Komparativne prednosti u vezi određenih proizvoda (npr: organski proizvodi, med, jagodičasto i bobičasto voće, riba, vino, voda, tradicionalni proizvodi, ljekovito i aromatično bilje itd.)
S	Prisutnost sposobnih nevladinih organizacija koje su spremne pružiti podršku projektima i inicijativama iz domena ruralnog razvoja
S	Znatan potencijal za diverzifikaciju u ruralnim područjima (npr. turizam)
S	Veliki dio površine čine ruralna područja i značajan broj stanovnika živi u ruralnim područjima
S	Prirodne prednosti za dobivanje energije iz obnovljivih izvora energije
S	Otvoren pristup CEFTA-i
Slabosti (Weaknesses)	
W	Nedovoljno razvijena infrastruktura - ceste, vodosnabdijevanje, odvođenje vode, zaštita od poplava, kanalizacioni sistem, energetika, navodnjavanje, upravljanje otpadom, telekomunikacije
W	Nedostatak koordinacije i komunikacije na relacijama javni sektor – javni sektor, javni sektor – privatni sektor, privatni sektor – privatni sektor
W	Nedostatak finansijskih sistema za investiranje, istraživanje i razvoj u sektoru MSP
W	Nedovoljno razvijena i nefunkcionalna infrastruktura za monitoring i implementaciju standarda kvaliteta i standarda proizvodnje
W	Slabo razvijeni lanci vrijednosti i nepostojanje klastera (proizvodnja se oslanja na uvoz sirovina, nedostatak dugoročnih ugovora između primarnih proizvođača i prerađivača, standardizacija)
W	Tehnološki zastarjela oprema u primarnoj proizvodnji i preradi i nedovoljno iskorišteni prerađivački kapaciteti
W	Fragmentisana struktura poljoprivrednog gazdinstva, poteškoće u pogledu rješavanja imovinskih prava i nizak prinos po jedinici proizvodnje rezultiraju niskim prihodima što onemogućava investiranje
W	Veoma malo učešće navodnjavanog poljoprivrednog zemljišta
W	Nedovoljna razvijenosti institucionalnih i administrativnih kapaciteta na svim nivoa vlasti za izradu i provođenje politika u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja
W	Loš imidž sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja, nedosljedno provođenje poljoprivrednih politika i nepostojanje sistema monitoringa i evaluacije
W	Nedovoljno razvijene savjetodavne službe
W	Nedovoljno poznavanje i korištenje marketinških metoda
W	Nisko učešće proizvoda sa dodanom vrijednošću u sektoru poljoprivrede i šumarstva
W	Neregulisano tržište
W	Migracija radno sposobnog stanovništva iz ruralnih područja što povećava broj domaćinstava koja čine starije osobe u ruralnim područjima
W	Korupcija, siva ekonomija, loš imidž i loše okruženje za strane investicije

W	Neppravilno upravljanje otpadom i nisko učešće reciklaže otpada
W	Nepostojanje propisa i institucija ili izostanak provođenja postojećih propisa i nefunkcioniranje postojećih institucija na nivou FBiH
W	Nedostatak znanja i neusklađenost obrazovanja sa potrebama tržišta, nizak nivo investiranja u istraživanje i razvoj
W	Neadekvatan razvoj i neučinkovitost NVO u ruralnim područjima
W	Neujednačen broj stanovnika u ruralnim područjima predstavlja prepreku za pristup osnovnim uslugama u ruralnim područjima
W	Veliko učešće potencijalno produktivnog zemljišta je i dalje miniran
W	Nedostatak kapaciteta za hlađenje i skladištenje, kao i opreme za kalibraciju i pakovanje
Prilike (Opportunities)	
O	Mogućnost korištenja fondova EU (IPA, IPA II, IPARD)
O	Povoljan geografski položaj
O	Postojanje potražnje za proizvodima iz BiH kao i blizina tržišta EU i CEFTA-e
O	Povećana zainteresiranost stranih turista za posjete BiH
O	Iskorištavanje znanja i potencijala dijaspore za razvoj ruralnih područja
O	Preobražavanje prijetećih klimatskih promjena u prilike za značajnije iskorištavanje solarne energije u kontinentalnim područjima FBiH
Prijetnje (Threats)	
T	Ekonomska kriza
T	Klimatske promjene
T	Politička nestabilnost koja usporava proces evropskih integracija
T	Nepostojanje propisa i institucija, te loše provođenje postojećih propisa i loše funkcioniranje postojećih državnih institucija
T	Brzi napredak susjednih država u procesu evropskih integracija
T	Povećana prisutnost proizvoda iz susjednih država na domaćem tržištu
T	Smanjivanje kupovne moći potrošača

5 Prethodna podrška i glavni rezultati prethodne podrške

5.1 Opis postojećeg pristupa podršci ruralnom razvoju

Postojeći pristup FBiH ruralnom razvoju nastao je tokom proteklih sedam godina. Tokom tog perioda FMPVŠ je dodijelilo iznos od 15,8 miliona KM za 5.985 zahtjeva. Budžet za ruralni razvoj prvi put je uspostavljen 2007. godine, kada je utrošeno 3,4 miliona KM. U 2008. godini, ovaj iznos je povećan na 6,5 miliona KM, dok je u 2009. godini taj iznos opao na 1,5 milion KM. U 2010. godini bila je posljednja dodjela sredstava, kada je za mjere ruralnog razvoja dodijeljeno 4,4 miliona KM. Od 2010. godine, FMPVŠ nije predviđalo sredstva za ruralni razvoj. Detaljnije informacije su date u Aneksu broj 1.

Iako je FMPVŠ odvajalo sredstva za ruralni razvoj, priznajući time njegov značaj, pristup koji se primjenjivao nije slijedio principe IPARD-a.

Efektivna politika ruralnog razvoja prepoznata je kao ključna mjera za FBiH, sa ciljem jačanja ruralnih područja, kroz unapređenje njihovih proizvodnih kapaciteta, istovremeno, osiguravajući društveni napredak i zaštitu okoliša. Izrada politika i mjera ruralnog razvoja od ključnog je značaja za FBiH, budući da ruralna područja čine veliki dio teritorije FBiH.

Osim što u njima živi veći dio stanovništva FBiH, u ruralnim područjima nalaze se važne rezerve prirodnih resursa, kao što su poljoprivredno zemljište, vode, biodiverzitet, šume, mineralni i energetski resursi, od kojih mnogi imaju ključni ekonomski značaj za zemlju u cjelini. Ruralno stanovništvo posjeduje i brojne vještine, kapacitete i znanje, te ima kulturološke veze sa svojim lokalnim resursima koje mogu biti važne za održivo upravljanje tim resursima.

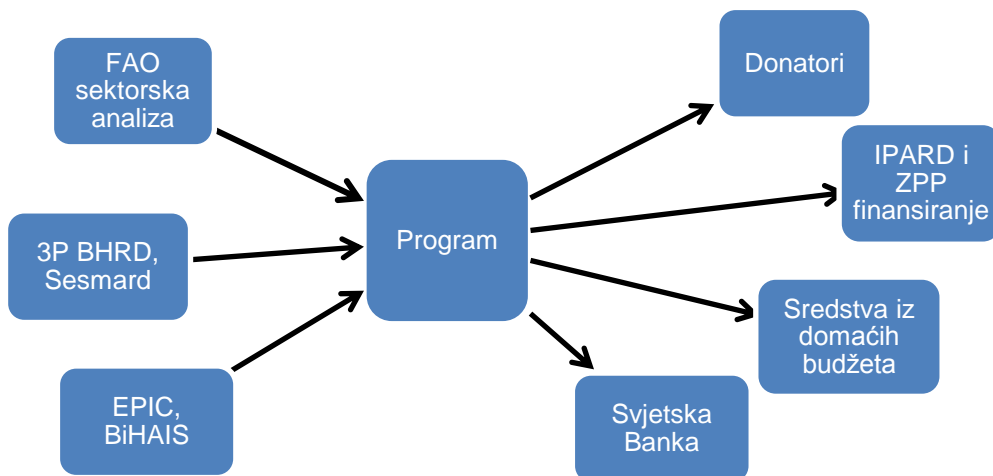
Imajući u vidu značaj ruralnih područja, nimalo ne iznenađuje činjenica da je ruralni razvoj dobio značajnu podršku od međunarodnih donatora. USAID, Svjetska Banka, IFAD, švedska i britanska vlada, UNDP i EU do danas su pružile značajnu podršku ovom sektoru. Međutim, u postojećem pristupu podrške, postoje dvije ključne slabosti. Kao prvo, koordinacija na nivou države i među entitetima u velikoj mjeri nije prisutna, a kao drugo, FBiH nedostaje pristup programiranju koji bi donatorima omogućio da razumiju potrebe i prioritete FBiH.

Obje ove slabosti će, barem djelimično, biti rješavane kroz Program. Kad je riječ o potrebi za koordinacijom između entiteta i na nivou države, Program obezbjeđuje pristup programiranju ruralnog razvoja koji je zasnovan na dokazima i koji se može integrisati u pristup na nivou države, te bi se mogao koristiti i kao komponenta sistema na nivou države. Postojanje funkcionalnog programa, u vezi sa kojim je postignut dogovor, također, će pomoći procesu pristupanja EU, budući da je ovo preduslov. Program će se koristiti u dijalogu sa donatorima i investitorima, kako bi se našli zajednički prioriteti, te shodno tome, osiguralo efikasnije trošenje sredstava. Krajnji rezultat rješavanja pitanja obje ove slabosti trebao bi biti bolji kvalitet života građana u ruralnim područjima FBiH.

5.2 Prijašnje i buduće intervencije

Sposobnost FMPVŠ za bavljenje pitanjima ruralnog razvoja razvijana je zahvaljujući stručnoj podršci od strane brojnih projekata koje finansiraju EU i ostali međunarodni partneri. U nekoj budućoj perspektivi, mogu se predvidjeti brojni izvori podrške uz pomoć kojih bi se, uz sredstva

FBiH, moglo izvršiti sufinansiranje. Ovo je prikazano u Slici broj 4. Program je prvobitno sačinjen u kontekstu očekivane podrške od IPA projekata, koji su poslije ukinuti. Za ispunjenje ključnih zadataka, kao što su harmonizacija između pristupa na nivou države i entitetskih pristupa, bit će potrebno sačekati nove pristupe, koji još nisu uspostavljeni.

Slika broj 4: Planirana i realizovana podrška za ruralni razvoj u FBiH

6 Opis pristupa Programa

6.1 Razvoj Programa prema IPARD principima

Odlukom da implementira pristup sličan IPARD-u sa svim strukturama za pružanje podrške, Vlada FBiH pokazuje ozbiljnu i praktičnu namjeru da Program provede za dobrobit stanovništva u ruralnim područjima.

Ovo je važna opredijeljenost, prvo, zato što podrška razvoju može brže doći do onih ljudi kojima je najpotrebnija, odnosno onima koji žive u ruralnim područjima, posebno porodicama na poljoprivrednom gazdinstvu. Kao drugo, ovim FBiH daje jasan signal institucionalnim partnerima da ozbiljno namjerava ojačati svoje sposobnosti radi ispunjavanja obaveza u ovoj ključnoj oblasti EU pristupnog portfelja.

Postojanje Programa znači da se investicije mogu planirati, te da se mogu ciljano usmjeriti i realizovati, što stvara osnov za pozitivan budući razvoj u ruralnim područjima, koji će omogućiti zapošljavanje, riješiti problem depopulacije, te vratiti život u sela. Promovisanje ovog obrasca razvoja donijet će nadu ruralnim zajednicama, obezbijediti održive alternative za ostanak mladih ljudi, te time pomoći da se održi struktura ruralnog načina života, omogućavajući porodicama da ostanu u međusobnom kontaktu i da se uzajamno pomažu. Sljedeći efekti takvog razvoja bili bi smanjenje ovisnosti o socijalnoj pomoći i povećanje javnih prihoda na lokalnom nivou i nivou FBiH.

Postojeći pritisak, koji dolazi iz zajednice u poljoprivrednom sektoru, pokazuje koliku vrijednost ruralni razvoj ima za ovu važnu grupu. Proces izrade Programa donio je priliku za dijalog sa predstavnicima grupa poljoprivrednih proizvođača, te za početak jačanja svijesti o tome kakvu dugoročnu vrijednost podrška ruralnom razvoju ima za zajednice u ruralnim područjima. Iz tog razloga, analiza i uključenost zainteresovanih strana predstavlja suštinski bitnu komponentu Programa.

Program može imati značajnu ulogu u izgradnji dugotrajnije otpornosti na prirodne i druge nesreće, kako kroz mjere koje su usmjerene na ublažavanje klimatskih promjena, tako i kroz provođenje ostalih mjera.

Uspostavljanje pristupa sličnog IPARD-u u okviru Programa ima i druge prednosti. Na primjer, uspostavljanje strateškog pristupa ruralnom programiranju omogućava FBiH da potakne državni nivo da ispuni svoje obaveze, kao što su izrada Strateškog plana ruralnog razvoja BiH, IPARD Programa BiH, te uspostava IPARD operativne strukture. Uvođenje mjera i struktura sufinansiranja FBiH će pomoći usklađivanju mjera ruralnog razvoja na državnom nivou i ispunjavanju preporuka dobivenih od EU. Ujednačeno uspostavljanje i razvoj ovih struktura između RS, FBiH i Brčko Distrikta BiH, također, će doprinijeti i efikasnijem iskorištavanju podrške donatora i EU, npr. kroz buduće IPA II projekte. Vlada FBiH, također, namjerava kroz ovaj Program podržati uspostavljanje struktura na nivou države, tako da BiH može imati odgovarajuće kompetencije i omogućiti napredak u procesu pristupanja EU.

FBiH ima iskusne uposlenike u ovom sektoru. Usavršavanje ovih uposlenika podržano je ranije spomenutim međunarodnim projektima jačanja kapaciteta, pomoću kojih se dosegao visok nivo razumijevanja principa ruralnog razvoja, kao i struktura potrebnih za implementaciju. Za provođenje Programa, na način kako je utvrđen, izvršena je procjena potreba u pogledu ljudskih resursa.

6.2 Identifikacija potreba i skraćeni prikaz sveukupne strategije

6.2.1 Strateška analiza

SWOT analiza, koja je provedena u svrhu izrade Programa, pokazala je sljedeće:

- Ruralna područja BiH posjeduju značajne prednosti u pogledu svojih prirodnih i ljudskih resursa i velike površine, međutim, ove su prednosti, u najvećoj mjeri, latentne i tek trebaju biti iskorištene na svrsishodan način;
- Slabosti predstavljaju najjači faktor pri razmatranju postojećih potencijala. U svakom lancu vrijednosti prisutne su značajne slabosti, što znači da se prednosti ruralnih područja u BiH ne mogu iskoristiti za dobrobit lokalnog stanovništva;
- Još uvijek postoje značajne prilike u pogledu tržišta i raspoložive podrške, kako bi se pomoglo da proizvodi iz ruralnih područja BiH ostvare pristup tim tržištima;
- Vanjske prijetnje ruralnom razvoju u BiH su iste kao i u susjednim zemljama koje su u procesu pristupanja EU.

U procesu analize zaključeno je da Program treba doprinijeti rješavanju identifikovanih slabosti, naročito unutar lanaca vrijednosti i nabavke, tako što će se raspoložive prilike iskoristiti i kao ohrabrenje i kao podsticaj, s ciljem da se latentni prirodni i ljudski resursi ruralnih područja FBiH pretvore u stvarne i konkretne prednosti. Na ovim osnovama mogu se graditi i razvijati održive ruralne ekonomije i zajednice.

U poglavljima koja slijede, ovaj princip se koristi kao vodilja u izradi specifičnih ciljeva i mjera.

6.2.2 Vizija

SWOT analiza i sektorske analize, na kojima se zasnivala, bile su osnova za osmišljavanje vizije, zasnovane na činjenicama.

Vizija Programa je sljedeća:

Program će do 2020. godine podstaći uravnoteženi razvoj, koji će konkurentnost ruralne ekonomije unaprijediti do nivoa približnog sa nivoima susjednih zemalja, povećati nivo zaposlenosti u ruralnim područjima do nivoa koji je sličan nivou zemlje u cjelini, promovisati zaštitu okoliša koja je usklađena sa standardima EU, ojačati uvjerenje ruralnih zajednica da su ruralna područja izvrsna mjesta za život, koja nude poboljšane prilike i održive uslove za život stanovništva, te imaju podršku kroz stabilne i pouzdane politike i institucije.

Ciljevi i mjere za ostvarenje ove vizije ukratko su opisani u narednim poglavljima.

6.2.3 Opći pristup korišten za identifikaciju potreba

U određivanju strateških izbora uz pomoć TOWS metodologije, korištena je SWOT analiza, a identifikovane su sljedeće potrebe:

- Poboljšanje konkurentnosti poljoprivrednog i prehrambenog sektora, kako bi se pružila podrška njihovoj ulozi u ruralnoj ekonomiji i ekonomiji čitave zemlje;
- Poboljšanje upravljanja okolišem, s ciljem jačanja ruralne održivosti, stvaranjem osnova za odgovarajuće iskorištavanje prirodnih prednosti i bogatstava;
- Promocija diverzifikacije ruralne ekonomije, u cilju povećanja stope zaposlenosti i ekonomske aktivnosti u ruralnim područjima;
- Uspostavljanje dosljednog pristupa u uvođenju LEADER metodologije, s ciljem promocije viših nivoa saradnje unutar lokalnog ekonomskog razvoja;
- Uspostavljanje sistemskog pristupa tehničkoj pomoći i jačanju institucionalnih kapaciteta u okviru podrške implementaciji Programa, i time poboljšanja njegove efikasnosti i efektivnosti.

Za svaku identifikovanu potrebu utvrđeni su ciljevi, te definisane mjere za ostvarenje tih ciljeva. Ciljevi i mjere sažeto su navedeni u preostalom dijelu ovog Poglavlja, a detaljniji opis dat je u dijelu B koje se odnosi na mjere.

6.2.4 Struktura Programa

Program je modeliran na principima koji su podudarni sa IPARD-om, te koristi format usvojen za IPARD II (format usvojen za period od 2014. do 2020. godine) Četiri programska cilja mogu se preslikati direktno na IPARD II ciljeve, te je, stoga, moguće pojednostavljene verzije mjera iz IPARD II koristiti kao mjere unutar predložene strukture Programa.

Usvajanje strukture koja odgovara IPARD-u još uvijek ne ukazuje da Program može u cijelosti ispoštovati standarde IPARD-a, iz prostog razloga, što još uvijek nedostaju brojni elementi da bi to bilo moguće. Međutim, Program obuhvaća značajna i svrsishodna nastojanja da se uklone slabosti, kroz mjeru tehničke pomoći i prateći Akcioni plan.

Struktura mjera u okviru Programa prikazana je u Tabeli broj 8. Na vrhu tabele prikazana su četiri programska cilja, a podmjere (koje su mapirane na IPARD mjere) prikazane su u lijevoj koloni. Slova u tabelama (K, O, L, D, T) su oznake za mjere/podmjere koje se koriste u okviru Programa.

Tabela broj 8: Struktura mjera u okviru Programa

<i>Podmjere</i>	Cilj 1 Povećanje konkurentnosti	Cilj 2 Unapređenje zaštite okoliša	Cilj 3 Jačanje diverzifikacije	Cilj 4 Podrška uspostavi LEADER
Investicije u poljoprivredna gazdinstva	K.1			
Grupe proizvođača	K.2			
Marketing	K.3			
Organska proizvodnja		O.1		
Genetički resursi		O.2		
Agrookoliš i klima		O.3		
Animiranje i formiranje LAG-ova				L.1
Tekući troškovi				L.2
Javna infrastruktura*				
Diverzifikacija na poljoprivrednim gazdinstvima			D.1	
Diverzifikacija ruralnih područja izvan poljoprivrednih gazdinstava			D.2	
Obuka	T.1	T.1	T.1	T.1
Savjetodavni servisi	T.2	T.2	T.2	T.2
Tehnička podrška	T.3	T.3	T.3	T.3

**Zbog složenosti investicija u ovom sektoru, predloženo je da se odustane od pitanja, da li ovo treba uvesti kao temu za evaluaciju nakon prve polovine provođenja Programa (planiranu za 2018.) Ovaj pristup zasniva se na iskustvu implementacije ove mjere u susjednim zemljama, gdje nije bila posebno uspješna.*

6.3 Ciljevi Programa

6.3.1 (K.1 – K.3) Povećanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda

Cilj

Postizanje poboljšanja tehnoloških, strateških i ljudskih resursa, što će rezultirati poboljšanjem lanaca vrijednosti, produktivnosti i kvaliteta proizvoda (koji su atraktivni postojećim i budućim tržištima) i čime se može postići trajno povećanje udjela na tržištu, što će doprinijeti i održivom razvoju ruralnog prostora.

Obrazloženje

Analiza pokazuje da poljoprivredu, šumarstvo i lanac vrijednosti za prehrambene proizvode opterećuju brojne slabosti i to ne odgovara cilju da se poljoprivrednim proizvodima iz FBiH omogući ravnopravno nastupanje na domaćem ili stranom tržištu. Navedene slabosti smanjuju konkurentnost proizvođača iz FBiH, a proizvodni kapaciteti, koji često ne odgovaraju potrebama savremenog tržišta, koriste se daleko ispod svog punog potencijala.

Podmjere

K.1 – Ulaganja u infrastrukturu, mehanizaciju i opremu na poljoprivrednim gazdinstvima

K.2 – Podrška formiranju grupa proizvođača

K.3 – Ulaganje u infrastrukturu i opremu za preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda

Zahtjevi u pogledu tehničke pomoći

T.1 – Obuka

- Jačanje svijesti;
- Razvoj proizvoda i marketinške vještine;
- Međunarodni standardi (Global GAP, HACCP i dr.).

T.2 – Savjetodavne usluge

T.3 – Tehnička podrška

- Zakonodavstvo – analiza propisa i izrada neophodnih propisa
- Standardi – usvajanje standarda EU;
- LPIS i katastarski registar.

6.3.2 (O.1 – O.3) Unapređenje okoliša

Cilj

Unaprijediti stanje i vrijednost okolišnih resursa i prirodnih prednosti FBiH kroz obezbjeđenje njihove zaštite i održivog korištenja.

Obrazloženje

F BiH raspolaže brojnim prirodnim bogatstvima. Veliki dio tih bogatstava može se koristiti na efikasniji način i mjere sadržane u ovom cilju usmjerene su upravo ka unapređenju kapaciteta ruralnih zajednica, kako bi ruralnim okolišnim resursima upravljale na pozitivniji način, te time poboljšale svoje izgleda da osiguraju sredstva za život. Cilj počiva na četiri komplementarna principa: zaštititi, unapređenju, razvoju i korištenju okolišnih resursa i njihovih prednosti. Ovo je cilj u okviru mjere za zaštitu okoliša, koja se temelji na principu da korisnici zemljišta, koji raspolažu adekvatnim vještinama i motivacijom, mogu adekvatno iskoristiti dobro zaštićena prirodna bogatstva i resurse. Na taj način obezbijedit će se osnova za poboljšanje prilika za zaradu u ruralnim sredinama.

Podmjere

- O.1 Podrška organskoj proizvodnji
- O.2 Podrška za zaštitu i jačanje autohtonih genetskih resursa
- O.3 Pilot poljoprivredno-okolišna podmjera i podmjera za ublažavanje klimatskih promjena

Zahtjevi u pogledu tehničke pomoći

T.1 – Obuka

T.2 – Savjetodavne usluge

T.3 – Tehnička podrška

- Okolišne polazne osnove i baza podataka za okoliš;
- Okolišna uslovljenost i zavisnost;
- Odabir pilot poljoprivredno-okolišne oblasti (npr. jedna ili dvije oblasti sa visokom vrijednošću prirode, kao što su nacionalni parkovi);
- Pilot poljoprivredno-okolišna podmjera (uključujući nivoe plaćanja i definiciju aktivnosti);
- Okvir za monitoring i evaluaciju za agrookoliš;
- Definisanje genetskih resursa i mjera koje će podržati njihovo očuvanje;
- Analiza i izrada propisa u svrhu podrške implementaciji mjera (kao što je zakon o organskoj poljoprivredi).

6.3.3 (D.1 – D.2) Jačanje diverzifikacije ruralne ekonomije

Cilj

Diverzifikacija ruralne ekonomije, poboljšanjem okruženja za lokalni ekonomski rast i razvoj ekonomskih kapaciteta, kroz bolje korištenje prednosti ruralnih područja i unapređenje održivosti ruralnih zajednica.

Obrazloženje

Diverzifikacija je utvrđena kao jedna od ključnih komponenti Programa. Investicije, koje su planirane za poljoprivredni i prehrambeni sektor, osigurati će dugoročnu održivost ovih sektora. Međutim, iako će investicije u primarne sektore, u određenoj mjeri, podržati opći rast, vjerovatno je da će imati manje učešće u rastu BDP-a. Općenito govoreći, mali su izgledi da će investicije dovesti do rasta zapošljavanja, zbog činjenice, da modernizacija i mehanizacija primarnih sektora, u većini slučajeva, rezultiraju bolje plaćenim poslovima, ali i smanjenjem ukupnog broja radnih mjesta.

Podmjere

- D.1 Investicije u okviru poljoprivrednih gazdinstava
- D.2 Ostale investicije u ruralna područja FBiH

Zahtjevi u pogledu tehničke pomoći

T.1 – Obuka - Program obuke će imati ključnu ulogu u razvoju kapaciteta potencijalnih podnosioca zahtjeva za izradu kompetentnih, ekonomski održivih prijedloga projekata, podržanih poslovnim planovima.

T.2 – Savjetodavne usluge

T.3 – Tehnička podrška

- Mjere za poboljšanje okruženja za poslovanje;
- Harmonizacija propisa prema odgovarajućim standardima.

6.3.4 (L.1- L.2) Podrška uspostavi LEADER pristupa

Cilj

Uspostavljanje inkluzivnih i kompetentnih LAG-ova i izrada LRS, čime se poboljšavaju izgledi za uravnotežen i pozitivan lokalni razvoj koji donosi dobrobit i bolju održivost zajednica u ruralnim područjima.

Obrazloženje

U ruralnim zajednicama u FBiH prisutan je nizak nivo socijalnog kapitala, kao i nizak nivo povjerenja i saradnje. Stoga one aktivnosti, koje promovišu saradnju, koordinaciju i umrežavanje, s jasnim društveno-ekonomskim ciljem, trebaju biti visoko na listi prioriteta u FBiH. Teško je izgraditi saradnju koja nije sama sebi svrha. Međutim, LEADER pristup nudi dokazanu i isprobanu metodologiju, koja se može primijeniti u ruralnim područjima širom BiH, a koja će obezbijediti potrebnu ekonomsku i društvenu svrhu za uspostavu saradnje.

Podmjere:

- L.1 Sticanje vještina i animiranje stanovnika ruralnih područja i uspostavljanje LAG-ova;
- L.2 Tekući troškovi za rad odabranih LAG-ova i implementaciju LRS.

Zahtjevi u pogledu tehničke pomoći

T.1 Obuka – treba obuhvatiti tehničke aspekte LAG-a i izrade LRS, uz snažan poticaj za izgradnju inkluzivnog partnerstva i kooperativnih radnih praksi, koje će privatnom, javnom i civilnom sektoru pomoći da nađu zajednički jezik. Obuka bi trebala obuhvatiti i razvoj projekata i vještina upravljanja, kao i upoznavanje sa ulogom ostalih fondova.

T.2 Savjetodavne usluge

T.3 Tehnička podrška

- Procedure registracije;
- Zakonske strukture;
- Prekogranična pitanja;
- Uloga mreža;

- Poveznice sa udruživanjem u klastere.

6.3.5 (T1-T3) Tehnička pomoć

Tehnička pomoć se navodi u sklopu svake od mjera za provedbu iz razloga što ona ima uticaj na druge mjere, odnosno primjenjivat će se na sve mjere koje će biti provedene.

Cilj

Osiguranje platforme za tehničku pomoć u cilju podrške provođenju Programa i jačanju institucionalnih kapaciteta. Podrška će biti pružena:

- Za FMPVŠ²², radi osiguranja tehničke osnove za komponente Programa koje još uvijek ne mogu biti implementirane, jačanja institucionalnih kapaciteta ili radi unapređenja efikasnosti i korisnosti Programa;
- Kroz uspostavu i razvoj savjetodavne službe, koja zadovoljava potrebe krajnjih korisnika;
- Kroz programe obuke za krajnje korisnike usmjerene na one mjere koje su im dostupne, ili koje će im biti dostupne.

Podmjere:

T.1 Obuka

T.2 Savjetodavne usluge

T.3 Tehnička podrška

6.3.6 Podrška vezana za šumarstvo

Program uključuje mali broj mjera za šumarstvo, u skladu sa novim IPARD II smjernicama. Ove mjere još uvijek nisu programirane, jer su novost i za IPARD II. Neophodna osnovna iskustva mogu biti razvijena u toku reprogramiranja i implementacije ovog Programa. Nakon što se steknu početna iskustva u okviru drugih mjera, bit će moguće bolje razumjeti kako se programiraju mjere šumarstva. U međuvremenu, podrška šumarstvu je uključena u Program kao samostalna mjera, spremna da bude implementirana u kasnijim fazama implementacije Programa. Ukoliko bude odlučeno da se ova mjera podrži kroz Šumarski program FBiH, tada će bez većih promjena biti moguće ovu mjeru izvući iz ovog Programa.

²²Tehnička pomoć treba biti dostupna svim strukturama rukovodstva FBiH i strukturama koje će raditi na provođenju. Pored FMPVŠ, predmet tehničke pomoći treba uključiti i Federalnu agenciju za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju, kada bude uspostavljena.

7 Finansije i procedure

7.1 *Finansijski plan i principi*

Ukupni finansijski plan je utvrđen u skladu sa planom razvoja poljoprivrede, za šta su korišteni isti budžeti koji su utvrđeni u SSRPS.

Finansijskim planovima je također predviđeno da će sve mjere u okviru Programa biti na principu sufinansiranja, što je identično principu IPARD programa. To znači da će se u većini slučajeva od podnosioca zahtjeva tražiti da daju vlastiti finansijski doprinos. Procentualni odnos javnih i privatnih sredstava u okviru finansijske konstrukcije će biti utvrđen za svaku mjeru pojedinačno. To znači da su javna sredstva u većini slučajeva ograničena na 50%, iako se ova stopa razlikuje za pojedinačne mjere. U odnosu na modalitete finansiranja u IPARD-u, sredstva FMPVŠ, će zamijeniti doprinos EU.

Za investicije u okviru mjere **povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda**, učešće javnih sredstava u investicijama iznosi do 50%. Što se tiče udjela javnih sredstava, osim sredstava FMPVŠ, mogu se koristiti i druga javna sredstva, ali ukupni javni troškovi ne mogu preći 50%. Za pojedine kategorije podnosioca zahtjeva (mladi poljoprivrednici, područja sa prirodnim ograničenjima i dr.) moguće je dodatno povećanje navedenog udjela što je opisano u Poglavlju 8.

Za investicije u okviru mjere za **agrookoliš, ublažavanje klimatskih promjena i organsku proizvodnju i mjere LEADER**, učešće javnih sredstava u prihvatljivim troškovima iznosi do 100%. Za investicije u okviru mjere **diverzifikacije aktivnosti na poljoprivrednom gazdinstvu i razvoj poduzetništva**, učešće javnih sredstava u prihvatljivim troškovima je do 50% od odobrene investicije.

Troškove **tehničke pomoći** snosi FMPVŠ u iznosu do 100%.

Program podrazumijeva uključivanje banaka i drugih finansijskih subjekata u cilju osiguravanja povoljnih kreditnih linija za finansiranje projekata.

Program je također pripremljen pod pretpostavkom da će IPARD sredstva postati dostupna tokom perioda njegove implementacije. To će omogućiti da sredstva predviđena Programom budu komplementarna doprinosu EU i na taj način će se značajno povećati iznos sredstava dostupnih za podršku ostvarenju ciljeva Programa.

7.2 *Budžet*

U nastavku je prikazan predloženi budžet za ukupni period čija je dinamika u potpunosti u skladu sa predloženim budžetom u okviru SSRPS, ali su godine usklađene sa godinom usvajanja Programa.

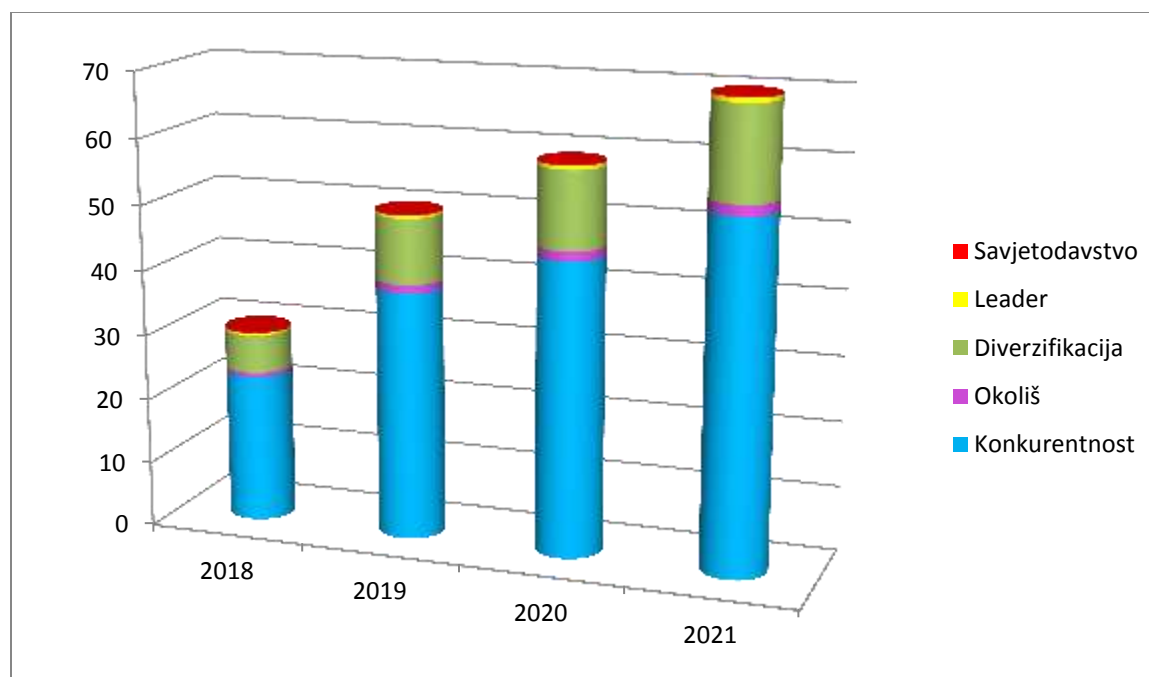
Tabela broj 9: Maksimalni doprinos FMPVŠ (u milionima KM)

Godina	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
Iznos	30	50	59	70	209

Tabela broj 10: Finansijski plan koji prikazuje doprinos FMPVŠ zajedno sa mogućim doprinosom iz drugih javnih izvora po pojedinačnim mjerama

	Maksimalno učešće FMPVŠ	
	Miliona KM	Učešće %
Konkurentnost	227,40	do 75%
Agrookoliš	7,29	do 100%
Diverzifikacija	59,38	do 75%
LEADER	3,05	do 100%
Savjetodavne usluge	0,88	do 100%
Ukupno	298,00	

Napomena: U glavne mjere Programa uključena je Tehnička pomoć kroz treninge i tehničku podršku.

Slika broj 5: Prikaz budžeta Programa (u milionima KM)

Budžet je planiran kako bi se osiguralo izbalansirano povećanje sredstava u cijelom Programu. Činjenica da su glavni prioriteti Programa povećanje konkurentnosti i diverzifikacija ekonomskih aktivnosti, ogleda se i u tome da ova dva prioriteta skupa čine više od 85% Programa za sve godine. Međutim, važnost zaštite okoliša u FBiH se ogleda u činjenici da, iako raspolaže sa manjim novčanim iznosima u odnosu na druge prioritete, riječ je o mjeri koja ima najveći rast tokom perioda provedbe Programa.

Tabela broj 11: Dinamički plan budžeta Programa po mjerama (u milionima KM)

	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
Konkurentnost	22,90	38,10	44,95	53,33	159,28
Agrookoliš	0,67	1,33	1,48	1,68	5,16
Diverzifikacija	5,90	9,95	11,79	14,07	41,71
LEADER	0,35	0,45	0,60	0,75	2,15
Savjetodavne usluge	0,18	0,17	0,18	0,17	0,70
Ukupno	30,00	50,00	59,00	70,00	209,00

Planirano je da se budžet za LEADER postepeno povećava tokom trajanja Programa u skladu sa opredjeljenjem da se na godišnjem nivou broj LAG-ova povećava za pet. Kada budu uspostavljeni, LAG-ovi će imati pristup drugim mjerama i od njih će se očekivati da daju prijedloge za socijalnu i ekonomsku saradnju od koje će korist imati ruralne zajednice.

Program uključuje i petu mjeru namijenjenu za tehničku pomoć. Ova mjera je uključena u okviru pojedinačnih mjera i u ovom poglavlju nije prikazana zasebno.

7.3 Procedure

Detaljnije obrazloženje principa je sadržano u Poglavljima 16 i 17 (Operativna struktura i Struktura za upravljanje i kontrolu).

Vlada FBiH će pri upravljanju Programom primjenjivati IPARD principe, što se prvenstveno odnosi na procedure koje se primjenjuju prilikom dodjele javnih sredstava. U praksi, to znači da će se morati primjenjivati sljedeći **principi**:

- **Temeljni principi** – jedna od najvećih promjena koju sa sobom nosi usvajanje Programa po modelu IPARD-a je ta, da će se ovim Programom, upravljati prema principima koji su bitno drugačiji u odnosu na one na koje su poljoprivrednici i uprava navikli. Stoga je važno da se IPARD principi, već u ranoj fazi implementacije, počnu promovisati i primjenjivati. Ključna razlika je u činjenici da se radi o dugoročnom programu u kojemu su mjere, učešće javnih sredstava i kriteriji za dodjelu unaprijed poznati i predvidljivi;
- **Transparentnost** – odluke vezane za finansiranje će se donositi na transparentan način, što znači da su mehanizmi za donošenje odluka, članstvo u tijelima koja donose odluke i rezultati njihovog rada podložni ocjeni javnosti.

Administrativne strukture i procedure

- **Programiranje mjera** – informacije o dostupnim sredstvima, detaljnim kriterijima, rokovima i drugim bitnim pojedinostima koje podnosioci zahtjeva trebaju ispuniti da bi stekli pravo na dodjelu javnih sredstava, objavljuju se u okviru višegodišnjih pravilnika, čime se osigurava da podnosioci zahtjeva i sve druge zainteresovane strane razumiju prioritete Programa. Također je u okviru Programa jasno prezentiran način na koji se prioriteti mijenjaju tokom perioda njegove implementacije;
- **Komunikacija i promocija** – vrši se na konzistentan način. To znači da sve ključne informacije o Programu trebaju biti lako dostupne svim zainteresovanim stranama. Stoga će biti potrebno promovirati Program kroz različite kanale, posredstvom različitih partnera i u različitim medijima;
- **Objava tendera** – nabavka usluga ili aktivnosti za podršku predviđenih Programom vršit će se putem otvorenog tenderskog postupka;
- **Otvoreni konkursi** – sredstva će biti dostupna na konkurentskoj osnovi putem javno objavljenih i redovnih konkursa, čiji će rezultati biti objavljeni;
- **Podjela funkcija** – donošenje finansijskih odluka i odluka na projektu je odvojeno, sa odvojenim timovima koji će ocjenjivati „stepen završenosti“ svake aktivnosti i „tačnost“ u svim finansijskim procedurama. **Prvi korak za provođenje ovog principa jeste osnivanje Agencije za plaćanja koja je odgovorna za sve finansijske aspekte Programa;**
- **Opći kriteriji** – bilo koja podrška koja je osigurana kroz Program će morati zadovoljavati opće kriterije koji će biti detaljno utvrđeni u pravilnicima za svaku mjeru. Opći kriteriji će uključivati faktore koji će:
 - demonstrirati dobrobit za stanovništvo u ruralnim područjima;
 - direktno ili indirektno mjerljivu ekonomsku dobrobit, tj. radna mjesta ili povećanje poslovanja;
- **Specifični kriteriji** – svaka mjera će biti definisana kroz specifične kriterije koji se direktno odnose na tu mjeru (npr. podrška za poboljšanje konkurentnosti u mljekarskoj proizvodnji će, vjerovatno, uključivati opremu za izmuzišta i hladnjake radi zadovoljavanja odgovarajućih standarda; podrška za diverzifikaciju u turizmu će, vjerovatno, uključivati podršku za turistički smještaj koji zadovoljava odgovarajuće standarde);
- **Sufinansiranje** – sredstva koja su dostupna putem Programa su sredstva za sufinansiranje. To znači da podnosioci zahtjeva trebaju investirati vlastita sredstva (npr. kredit ili ušteđevina) u projekat, kako bi imali pravo na podršku;
- **Plaćanje i naknada troškova** – javna sredstva za podršku projektima su dostupna po njihovom završetku, tako da podnosioci zahtjeva moraju osigurati sredstva za projekat koji je predmet podrške. Veći projekti mogu biti podijeljeni u faze i tada se plaćanje može izvršiti po završetku dogovorenih faza;

- **Prihvatljivi troškovi** – Programom su definisane vrste troškova koji su prihvatljivi za podršku. Ovi kriteriji se moraju strogo poštovati, kako bi zahtjevi za plaćanje bili odobreni;
- **Potpisivanje ugovora** – svaki prihvaćeni zahtjev će biti predmet ugovora između FMPVŠ i podnosioca zahtjeva u skladu sa zahtjevima EU, kojim će biti utvrđena vrijednosti ugovora i rezultati koji se trebaju ostvariti;
- **Monitoring i evaluacija** – svi projekti će biti predmet monitoringa i evaluacije, kako tokom implementacije, tako i nakon završetka projekta;
- **Terenske kontrole** – svi projekti koji su podržani podliježu kontrolama na terenu. To znači, da će svaki podnosilac zahtjeva biti predmet kontrole Agencije za plaćanje, koja će vršiti kontrolu u smislu da li se finansirane aktivnosti provode u skladu sa ugovorom;
- **Nepoštivanje odredbi** – plaćanja u formi granta su uvijek uslovljena završetkom dogovorenog projekta i, ukoliko projekat nije u cijelosti implementiran, ili ukoliko su sredstva zloupotrijebljena, može se tražiti povrat grant sredstava.

7.4 Pravo na podršku

Korisnici koji imaju pravo na podršku su definisani na nivou pojedinačnih mjera. Kada poljoprivredno gazdinstvo ima to pravo, primjenjivat će se sljedeća definicija:

U skladu sa Zakonom o poljoprivredi, "poljoprivredno gazdinstvo" podrazumijeva proizvodnu jedinicu ili grupu jedinica koje čine proizvodnu cjelinu i sa tehničkog i privrednog gledišta, koje se bave proizvodnjom poljoprivrednih proizvoda. Poljoprivredno gazdinstvo se može baviti i drugim dodatnim (nepoljoprivrednim) proizvodnim i uslužnim djelatnostima. Poljoprivredno gazdinstvo može biti registrovano kao privredno društvo, obrt ili zadruga, ako je registrovano za obavljanje poljoprivredne djelatnosti, te kao porodično poljoprivredno gazdinstvo.

Dio B - Mjere ruralnog razvoja

8 Mjera povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda

Mjera povećanja konkurentnosti u Programu je po svojoj strukturi kombinacija tri IPARD mjere, koje su prezentovane kao tri podmjere za koje su korišteni IPARD formati.

8.1 Pravni osnov

Pravni osnov izložen je u Aneksu 5.

8.2 Obrazloženje mjere

Analiza pokazuje da poljoprivreda, šumarstvo i lanci vrijednosti za prehrambene proizvode imaju brojne slabosti. Zbog toga je poljoprivrednim proizvodima iz FBiH otežan nastup na domaćem i stranom tržištu. Posljedica ovih slabosti je sve manja konkurentnost proizvođača iz FBiH, a proizvodni kapaciteti, koji često ne odgovaraju potrebama savremenog tržišta, koriste se daleko ispod svog punog potencijala.

Sektorska analiza pokazuje da prosječna veličina poljoprivrednog gazdinstva i njihova fragmentiranost, nivo obrazovanja i vještina poljoprivrednika, te nizak nivo međusobne saradnje, predstavljaju prepreke razvoju. Program treba pomoći onim proizvođačima koji će kroz povećanje konkurentnosti predvoditi proces unapređenja ekonomije u ruralnim područjima, te ostvariti saradnju, kako bi svoje proizvode plasirali na lokalnom, domaćem i stranom tržištu.

Od suštinskog je značaja uključiti marketinšku infrastrukturu i kapacitete koji jačaju lance vrijednosti; infrastrukturne mjere (eng. hard measures) i mjere na razvoju vještina (eng. soft measures), npr., investicije u tehnologiju zahvaljujući kojoj se proizvod može plasirati na tržište (investicije u modernizovane hladne lance, investicije u razvoj vještina i marketing), kao i sveobuhvatnu implementaciju sistema koji podržavaju provođenje poljoprivrednih standarda i standarda u proizvodnji hrane u EU.

Podrška će se davati provođenju onih projekata koji integrišu aktivnosti iz sve tri podmjere mjere povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda, čime se pokazuje da su sve aktivnosti usmjerene na jačanje i bolje funkcionisanje lanaca vrijednosti.

Investicije za podršku ostvarenju ovog cilja će doprinijeti poboljšanju ekonomskih mogućnosti i prilika za zapošljavanje. To će dovesti do povećanja održivosti ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima samo onda ako bude predstavljalo dio integrisanog pristupa, koji pored diverzifikacije ruralne ekonomije, uključuje i razvoj lokalnih ekonomskih programa kroz koje se poboljšavaju ekonomske mogućnosti u ruralnim zajednicama.

8.3 Opći cilj mjere

Opći cilj je postizanje tehnoloških, strateških i kadrovskih poboljšanja, kako bi unaprijedili lance vrijednosti, produktivnost i proizvode (koji će biti privlačni na sadašnjim i budućim tržištima). To će dovesti do povećanja udjela na tržištu i većeg stepena održivosti ruralnih privrednih djelatnosti i zajednica u FBiH.

8.4 Specifični ciljevi mjere

Specifični ciljevi su vezani za podizanje konkurentnosti primarnih proizvođača i prerađivača u cilju povećanja plasmana primarnih i finalnih proizvoda na domaće i strana tržišta. Ovi ciljevi će biti ostvareni kroz investicije u infrastrukturu i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu, odnosno, kroz povezivanje proizvođača u grupe, i ulaganja u preradu i marketing.

8.5 Podmjere

K.1 – Ulaganje u infrastrukturu, mehanizaciju i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu

K.2 – Podrška formiranju grupa proizvođača

K.3 – Ulaganje u infrastrukturu i opremu za preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda.

8.5.1 Podmjera K.1 - Ulaganje u infrastrukturu, mehanizaciju i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu

8.5.1.1 Obrazloženje podmjere

Ova podmjera se odnosi na primarnu poljoprivrednu proizvodnju.

Sektorske analize i SWOT analiza jasno su ukazale da su nedovoljne investicije u infrastrukturu i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu glavna prepreka za veću konkurentnost poljoprivrednih proizvoda. Radi jačanja ove karice u lancu vrijednosti, potrebna su ulaganja u objekte, ali i u opremu, kao što su mašine i uređaji. Analiza investicija ukazala je na stagnaciju investicija u primarnu proizvodnju, a izvršene investicije su uglavnom finansirane ličnim sredstvima poljoprivrednika (vlastita sredstva i bankarski krediti). Navedene činjenice ograničavaju veličinu i broj investicija. Podizanjem konkurentnosti primarne proizvodnje stvaraju se bolji temelji za povećanje produktivnosti i kvaliteta proizvoda, a time i poljoprivrednih gazdinstava i preduzeća. Ova ulaganja će omogućiti i brže prilagođavanje EU standardima, pravilima i procedurama, i time olakšati pristup EU tržištu.

Ova podmjera je direktno vezana i nadopunjuje se sa podmjerama podrške grupama proizvođača i ulaganja u marketing.

8.5.1.2 Opći cilj podmjere

Podizanje konkurentnosti primarnih poljoprivrednih proizvoda i približavanje EU standardima, pravilima i procedurama.

8.5.1.3 Specifični ciljevi podmjere

Specifični ciljevi su vezani za poboljšanje sveukupnog poslovanja kroz poboljšanje infrastrukture i opreme na poljoprivrednom gazdinstvu. To će rezultirati uvođenjem novih tehnologija i metoda proizvodnje, te podizanjem standarda kvaliteta i zaštite okoliša.

8.5.1.4 Krajnji korisnici podmjere

Krajnji korisnici u okviru ove podmjere su poljoprivredna gazdinstva i druga pravna lica upisana u RPG i RK (npr. obrti, preduzeća, zadruge) i koji ispunjavaju propisane uslove za podršku. Potrebno je omogućiti da više podnosioca zahtjeva može podnijeti zahtjev sa zajedničkim projektom.

8.5.1.5 Opći kriteriji prihvatljivosti

Opći kriteriji prihvatljivosti projekata definiraju vrste poljoprivrednih gazdinstava koja mogu podnijeti zahtjev, primjenu nacionalnih (domaćih) standarda, zahtjeve po pitanju ekonomske održivosti poljoprivrednih gazdinstava, i ostale kriterije.

- Najkasnije do vremena kada se treba izvršiti finalno plaćanje za ove investicije, poljoprivredno gazdinstvo mora ispoštovati važeće domaće minimalne standarde po pitanju zaštite okoliša i dobrobiti životinja;
- U tu svrhu podnosilac zahtjeva će, uz zahtjev za finalno plaćanje, obavezno dostaviti certifikat nadležnih institucija za veterinarstvo i zaštitu okoliša, kojim potvrđuje da su ispoštovani domaći minimalni standardi;
- Spisak ovih standarda će biti dostupan podnosiocima zahtjeva na web stranici FMPVŠ;
- Kriteriji za procjenu ekonomske održivosti će biti uključeni u ovaj Program, a detaljna formula izračunavanja će biti data u posebnom Pravilniku. Preporuka je da se koristi pristup koji ima bankarski sektor (vidjeti primjer u Aneksu 3);
- Ekonomska održivost poljoprivrednog gazdinstva prikazuje se u poslovnom planu. Minimalni kriterij koji poslovni plan treba da pokaže je da kapital i zalihe poljoprivrednog gazdinstva, u smislu likvidnosti i imovine, pokrivaju operativne troškove (vidjeti primjer u Aneksu 3);
- Za investicije do 100.000 KM prihvatljiva je pojednostavljena forma poslovnog plana²³;
- Obrasci poslovnog plana će biti propisani u sklopu Pravilnika za mjeru;
- Investicija se mora odnositi na proizvodnju poljoprivrednih proizvoda;
- Izbor prihvatljivih sektora se zasniva na sektorskim analizama u čiju izradu su bili uključeni i nezavisni eksperti. Identifikacija vrste korisnika i specifičnih potreba za investicijama u svakom sektoru mora imati isti pristup i dati prioritet razvoju najslabijih karika u lancu vrijednosti koje su identifikovane u sektorskim analizama (primjer: Sektorske analize rađene tokom priprema ovog Programa, Analiza tri lanca vrijednosti u poljoprivredi - mlijeko i mliječni proizvodi, voće i povrće, koju su uradili nezavisni eksperti);
- Obaveza ispunjavanja minimalnih uslova po pitanju profesionalnih vještina i kompetencija poljoprivrednika (npr. srednja stručna škola za djelatnosti poljoprivrede, dokaz o obuci koja odgovara vrsti predložene investicije, najmanje tri godine iskustva u poljoprivredi, itd.), će biti uvedena postepeno. Njena primjena treba početi od 2018. godine, a u periodu 2016.-2018. godina, oni koji ispunjavaju ove uslove će imati prednost – dodatne bodove, kod dodjele sredstava (vidjeti primjer u Aneksu 3);
- Ako je korisnik početnik, prikazat će samo ekonomsku održivost projekta.

8.5.1.6 Opći kriteriji prihvatljivosti za investicije u postrojenja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora

Ako je količina energije iz obnovljivih izvora na godišnjem nivou manja, ili jednaka potrebama za vlastitu potrošnju u toku godine, ulaganje u postrojenja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu može biti podržano pod istim uslovima – intenzitetom predviđenim za ovu podmjeru. Ova količina energije može se smatrati kao produkt ciklusa poljoprivredne proizvodnje.

²³ Primjer iz Hrvatske: minimalna investicija je 13.500 €, a pojednostavljeni poslovni plan je za investicije manje od 27.000 €.

Potrebno je napomenuti da podrška za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, također, postoji pod mjerom diverzifikacije aktivnosti na poljoprivrednom gazdinstvu i razvoj poduzetništva, a podrška u okviru ove mjere može biti data za investiranje u proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, u slučaju kada proizvedena količina prevazilazi vlastite potrebe u toku godine i može se uspješno prodati.

8.5.1.7 Specifični kriteriji prihvatljivosti

F BiH je definisala maksimalne i minimalne granice za ukupne prihvatljive investicije²⁴ za podršku po korisniku, a detalji se nalaze u Aneksu 1. U skladu s tim, ovi limiti mogu biti različiti od sektora do sektora. Maksimalni iznos podrške po korisniku, u toku realizacije Programa, iznosi 2.000.000 KM.

8.5.1.8 Prihvatljive investicije za podmjeru

- Izgradnja ili poboljšanje nepokretne imovine (kupovina imovine je isključena);
- Kupovina novih mašina i opreme, uključujući računarski softver do tržišne vrijednosti;
- Opći troškovi povezani s investicijom, kao što su naknade arhitektima, inženjerima i druge savjetodavne naknade, studije izvodljivosti, prihvatljivi su do gornje granice od 12% od troškova ulaganja;
- Opći troškovi, iako prihvatljivi retroaktivno (jer mogu nastati prije zaključenja ugovora), mogu se smatrati prihvatljivim, ako je projekt na koji se oni odnose odabran i ugovor potpisan.

8.5.1.8.1 Primjeri prihvatljivih investicija

- Primjeri generalno prihvatljivih investicija: (i) ulaganja u poljoprivredno gazdinstvo, kako bi ispunilo zahtjeve EU; (ii) ulaganje u objekte za rad; (iii) ulaganje u skladišne i proizvodne objekte i ulaganje u objekte i opremu za pranje; (iv) ulaganje u opremu za tretman otpada i nusproizvoda; (v) ulaganja u proizvodnju energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu i slično;
- Primjeri investicija u stočarstvu: (i) ulaganja u skladištenje i pripremu krmnog bilja; (ii) ulaganje u opremu za hranjenje; (iii) ulaganje u opremu i mašine za silažu; (iv) ulaganje u skladištenje i tretman đubriva, rezervoare i specijalizovanu transportnu opremu; (v) ulaganje u štale za životinje i kokošinjce; (vi) ulaganje u opremu za mužu i hlađenje; (vii) ulaganje u rezervoare za mlijeko i slično;
- Primjeri investicija u biljnoj proizvodnji: (i) ulaganje u nasade voćnjaka i vinograda; (ii) kupovina poljoprivrednih mašina i priključnih uređaja; (iii) ulaganje u plastenike i staklenike; (iv) ulaganje u sisteme za navodnjavanje, protivgradnu i protivmraznu zaštitu i slično.

²⁴Primjer br. 4: iz Programa ruralnog razvoja 2007.-2013. Slovenije minimalna visina podrške je 3.500 €, a maksimalna 1.000.000 €, s tim da je po korisniku određen maksimalan ukupni iznos podrške od 2.000.000 € tokom perioda koji pokriva Program; IPARD Program 2007.-2013. u Hrvatskoj je propisao minimalnu podršku u iznosu od 13.500 €, a maksimalnu u iznosu od 900.000 €, s tim da je dozvoljeno maksimalno 5 prihvatljivih ulaganja po korisniku tokom perioda koji pokriva Program; u Programu ruralnog razvoja za Hrvatsku 2014.-2020., minimalni iznos podrške po projektu je 3.500 €, a maksimalni 5.000.000 €.

8.5.1.9 Opći kriteriji za odabir projekata

- FMPVŠ i Agencija za plaćanja će posvetiti posebnu pažnju na minimiziranje rizika od tzv. *mrtvog tereta*, koji se pojavljuje kada rezultat Programa nije drugačiji od onoga koji bi se ostvario u nedostatku Programa;
- Podrška će biti usmjerena prema jasno definisanim ciljevima i odražavat će uočene strukturne i teritorijalne potrebe. U okviru Programa određeni su prioriteti za investiranje u poljoprivredno gazdinstvo, podršku uvođenju međunarodnih standarda i poboljšanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda iz FBiH;
- FMPVŠ i Agencija za plaćanja će posebno voditi računa da Program bude što više dostupan, primjenjujući jednostavne i jasne procedure;
- Kriteriji za odabir projekata moraju ispunjavati sljedeće glavne ciljeve: (i) biti kvantitativno određivi i lako primjenjivi, što će omogućiti efikasno rangiranje prihvatljivih projekata; (ii) biti transparentni i (iii) pridonijeti ostvarivanju strukturnih ciljeva mjera/Programata;
- Primjeri kriterija za davanje više bodova projektima: kada cijelo poljoprivredno gazdinstvo zadovoljava standarde EU, kada se projekti odnose na skladištenje stajskog đubriva i obnovljive izvore energije, kada ih implementiraju žene ili mladi poljoprivrednici nosioci poljoprivrednog gazdinstva (ispod 40 godina starosti) i određene marginalizovane grupe ili su povezani s klimatskim promjenama.

8.5.1.10 Intenzitet podrške

Javna podrška u okviru ove mjere može iznositi maksimalno do 50% od ukupno prihvatljivih troškova ulaganja. To se može povećati za 5% ako investiraju mladi poljoprivrednici i žene nosioci poljoprivrednog gazdinstva, te do 10% za ulaganja u područjima iznad 800 mnv. Dodatnih 10% može se dati za ulaganja u upravljanje otpadom, što je korisno za okoliš.

8.5.1.11 Indikatori za podmjere

- Broj podnesenih zahtjeva i broj odobrenih zahtjeva;
- Broj podržanih poljoprivrednih gazdinstava;
- Ukupan iznos investicija u okviru podmjere;
- Broj mašina i uređaja, broj objekata i hektara koji su podržani;
- Količina energije iz obnovljivih izvora u okviru podržanih projekata;
- Rast dodane vrijednosti na podržanim poljoprivrednim gazdinstvima;
- Broj poljoprivrednih gazdinstava koja su uvela (ažurirala) EU standarde;
- Rast produktivnosti radne snage na podržanim poljoprivrednim gazdinstvima;
- Broj mladih korisnika koji su dobili podršku;
- Broj žena korisnica koje su dobile podršku;
- Broj korisnika iz određenih marginalizovanih grupa koji su dobili podršku;
- Broj provedenih obuka;
- Broj podržanih poljoprivrednih gazdinstava u područjima iznad 800 mnv;
- Broj realizovanih ugovora.

8.5.2 Podmjera K.2 - Podrška formiranju grupa proizvođača

8.5.2.1 Obrazloženje podmjere

Sektorske analize rađene za potrebe izrade ovog Programa, te analize lanaca vrijednosti²⁵ u FBiH, identifikovale su potrebu za većom podrškom stvaranju grupa proizvođača, radi jačanja lanaca vrijednosti (primarna proizvodnja – prerada – prodaja – potrošač). Usitnjena primarna proizvodnja, prerada i prodaja povećavaju troškove, smanjuju prilike za uvođenje novih tehnologija i inovativnost, slabe pregovaračku poziciju proizvođača prema dobavljačima i kupcima, te predstavljaju prepreku za rast produktivnosti i konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda.

Saradnja proizvođača, kroz organizovanje u grupe, omogućava zajedničke aktivnosti od proizvodnje do prerade i dalje do plasmana proizvoda, čime se ubrzava prilagođavanje zahtjevima tržišta, te uvođenje EU standarda.

Sektorska analiza je pokazala da su poljoprivredne zadruge najzastupljenija vrsta grupisanja proizvođača u FBiH, a Programom će se promovisati i drugi oblici grupisanja.

Ova podmjera je usko povezana s podmjerama za ulaganje u infrastrukturu i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu i ulaganje u infrastrukturu i opremu za preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda.

8.5.2.2 Opći cilj podmjere

Opći cilj ove podmjere je poboljšati održivost i konkurentnost svih vrsta poljoprivredne proizvodnje, primarne prehrambene proizvodnje i marketinga, uz progresivno usklađivanja sa standardima EU-a.

8.5.2.3 Specifični ciljevi podmjere

Podrška će se dodjeljivati da bi se olakšalo formiranje i rad grupa proizvođača sa slijedećim ciljevima:

- Prilagođavanje proizvodnje i proizvoda članica grupa proizvođača zahtjevima tržišta;
- Zajednički plasman robe na tržište, uključujući pripremu za prodaju, centralizaciju prodaje i snabdijevanje velikih kupaca;
- Prilagođavanje proizvodnje i proizvoda da mogu zadovoljiti relevantne EU standarde i zahtjeve iz pravne stečevine EU;
- Uspostavljanje zajedničkih pravila o informisanju o proizvodnji, s posebnim osvrtom na žetvu i raspoloživost inputa;
- Omogućavanje efikasne standardizacije svih marketinških koraka i isporuka proizvoda u lancu vrijednosti.

²⁵ Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Analiza lanaca vrijednosti, 2013.

8.5.2.4 Krajnji korisnici podmjere

- Podrška u okviru ove mjere može se odobriti samo proizvođačkim grupama koje su službeno priznala nadležna tijela FBiH nakon 1. januara 2016.;
- FBiH će definisati odgovarajuću pravnu i organizacionu formu za grupe proizvođača da bi one mogle steći prava i preuzimati obaveze, kao i moguće nosioce grupe (zadruga, MSP, itd.). Profesionalne organizacije, koje predstavljaju jedan, ili više sektora, ne predstavljaju grupu proizvođača.

8.5.2.5 Opći kriteriji prihvatljivosti

Podnosioci zahtjeva moraju ispunjavati slijedeće uslove:

- Proizvođačke grupe trebaju biti uspostavljene po prvi put i službeno priznate od strane relevantnih nadležnih tijela;
- Proizvođačke grupe trebaju biti priznate na osnovu poslovnog plana. Sadržaj poslovnog plana bit će definisan Pravilnikom. Poslovni plan će sadržavati planirane aktivnosti proizvođačke grupe vezane za jednu ili više slijedećih aktivnosti:
 - Prilagođavanje proizvodnje i proizvoda članova grupa proizvođača tržišnim zahtjevima,
 - Zajednički plasman robe na tržište, uključujući pripremu za prodaju, centralizaciju prodaje i snabdijevanje velikih kupaca,
 - Prilagođavanje proizvodnje i proizvoda standardima EU, usklađivanje sa pravnom stečevinom EU,
 - Utvrđivanje zajedničkih pravila o informacijama vezanim za proizvodnju, sa posebnim osvrtom na žetvu i dostupnost,
 - Osiguravanje efikasne standardizacije u svim marketinškim koracima i isporuci proizvoda u lancu vrijednosti,
 - Podnosioci zahtjeva moraju biti službeno priznati od strane nadležnog tijela.

Podnosioci zahtjeva također moraju zadovoljavati i slijedeće minimalne uslove:

- Proizvođačka grupa može imati kao članove samo one proizvođače koji potpišu ugovor sa grupom za organizaciju proizvodnje i marketing;
- Grupa proizvođača treba biti formirana sa ciljem prilagođavanja proizvodnje i proizvoda njenih članica zahtjevima tržišta u pogledu zajedničkog plasmata proizvoda na tržište, uključujući pripreme za prodaju, centralizaciju prodaje i snabdijevanje velikih kupaca, uspostavljanje zajedničkih pravila za razmjenu informacija o proizvodnji, sa naglaskom na žetvu i raspoloživost sirovina;
- FBiH će definisati minimalni broj članova grupe proizvođača (Primjer br. 6: Hrvatski Program 2014.-2020. predviđa najmanje 5 članova grupe proizvođača; Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litvanija, Poljska i Slovenija u svojim programima za period 2007.-2013. zahtijevaju da grupa ima najmanje 3 člana);
- Program daje prioritet proizvodima definisanim u okviru IFC Strategije povećanja konkurentnosti i privlačenja ulaganja u vrijednosne lance mlijeka i mliječnih proizvoda i voća i povrća u FBiH za koje će biti podržane novoosnovane grupe proizvođača, te definisati minimalni godišnji plasman proizvodnje grupe proizvođača;
- Grupa treba imati registar članova i njihovih ekonomskih aktivnosti i slijediti pravila fer konkurencije.

8.5.2.6 Specifični kriteriji prihvatljivosti projekata (po sektoru)

Ove kriterije će FMPVŠ definisati u skladu sa nalazima IFC Strategije povećanja konkurentnosti i privlačenja stranih ulaganja u lance vrijednosti za mlijeko, voće i povrće FBiH.

8.5.2.7 Prihvatljive investicije za podmjeru

Da bi imale pravo na podršku, proizvođačke grupe trebaju biti registrovane od strane nadležnog tijela na osnovu poslovnog plana. Troškovi za uspostavljanje i administracije u proizvođačkim grupama su prihvatljivi. U principu, sve aktivnosti, u skladu s poslovnim planom, mogu biti pokrivene ovom podmjerom.

Programom nije predviđena podrška spajanja postojećih grupa proizvođača.

Podrška se dodjeljuje u paušalnom iznosu u godišnjim ratama prvih pet godina nakon datuma registrovanja grupe proizvođača. Ona se izračunava na osnovu godišnje plasirane proizvodnje te grupe.

8.5.2.8 Intenzitet podrške

Javna podrška će biti do 100% od paušalnih iznosa.

- Iznos podrške se dodjeljuje kao paušalni iznos u godišnjim ratama za najviše pet godina nakon datuma registracije proizvođačke grupe. U slučajevima u kojima postoji jaz između datuma registracije i datuma odobrenja za pokretanje mjera podrške, datum odluke o registraciji treba biti polazni datum za računanje perioda od pet godina;
- Podrška se izračunava na osnovu godišnje plasirane proizvodnje grupe. To će biti ograničeno na maksimalno 10% plasirane proizvodnje za prvu godinu, te će biti smanjivano tokom narednih godina. Podrška ne smije biti veća od 100.000 KM godišnje;
- U prvoj godini za reference se uzima prosječna godišnja vrijednost plasirane proizvodnje članova grupe tokom prethodne tri godine. Posljednja rata mora biti uslovljena verifikacijom ispravnosti provedbe poslovnog plana.

8.5.2.9 Indikatori za podmjeru

- Broj podržanih grupa proizvođača;
- Broj poljoprivrednih gazdinstava u okviru podržanih grupa proizvođača;
- Promet podržanih grupa proizvođača;
- Neto dodana vrijednost izražena u kupovnoj moći (PPP²⁶) (% od prosjeka EU-28);
- Promjena BDV (rast) po godišnjoj jedinici rada (%).

²⁶PPP – Paritet kupovne moći, PPP je tehnički termin koji koristi Eurostat za zajedničke valute u kojoj su agregati nacionalnih računa izraženi tako što se podese razlike nivoa cijena u različitim državama.

8.5.3 Podmjera K.3 - Ulaganje u infrastrukturu i opremu za preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda

8.5.3.1 Obrazloženje

MSP²⁷, koja čine 99%²⁸ ukupnog broja preduzeća u FBiH, moraju znatno više ulagati u proizvodnju i marketing svojih proizvoda i to u sve faze pripreme i plasmana na tržište (proizvod, cijena, skladištenje i distribucija, i primjena EU tehničkih i standarda kvaliteta). Podrška ovim ulaganjima će podići konkurentnost MSP i omogućiti njihov ulazak na nova tržišta.

Ova podmjera je povezana sa podmjerom „Ulaganja u infrastrukturu i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu“ i mjerom „Obuke“.

8.5.3.2 Opći cilj podmjere

Razvoj infrastrukture i opreme, povećanje sposobnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora da se nosi s konkurentskim pritiskom i tržišnim snagama, kao i pomoć sektoru da se usklađuje sa standardima EU.

Podmjera će također pomoći rješavanju izazova klimatskih promjena, promocijom obnovljivih izvora energije.

8.5.3.3 Specifični ciljevi podmjere

Podmjera će doprinijeti poboljšanju i optimalizaciji tokova proizvodnje, prerade i marketinga poljoprivrednih proizvoda, u smislu ulaganja u modernizaciju proizvodnih tehnologija radi poboljšanja kvalitete proizvoda, marketinga proizvoda i ispunjavanja ekoloških standarda.

8.5.3.4 Krajnji korisnici podmjere

Krajnji korisnici su MSP, a u skladu sa relevantnim zakonima u BiH i FBiH. Zakon o podsticanju razvoja male privrede FBiH²⁹ daje definiciju MSP-a po kojoj u kategoriju MSP-a spadaju preduzeća sa manje od 250 zaposlenih, ostvaruju godišnji promet do 40 miliona KM, i/ili čiji godišnji bilans stanja ne prelazi 30 miliona KM.

²⁷FBiH Zakon o poticanju razvoja male privrede definiše subjekte male privrede: mikro subjekti zapošljavaju manje od 10 lica, a godišnji promet i/ili godišnji bilans stanja ne prelazi 400.000 KM, mali subjekti zapošljavaju manje od 50 lica, a godišnji promet i/ili godišnji bilans stanja ne prelazi 4 miliona KM; srednji subjekti zapošljavaju manje od 250 lica, čiji godišnji promet ne prelazi 40 miliona KM i/ili čiji godišnji bilans stanja ne prelazi 30 miliona KM.

²⁸Federalno Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, 2013; Sektorska analiza MSP u FBiH, 2014.

²⁹Osim ovog Zakona, postoji više zakona koji uređuju oblast MSPa u posebnim sektorima u FBiH, kao što su: Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima (preduzeća u formi obrta mogu biti isključivo fizička lica; u srodne djelatnosti ubrajaju se i poljoprivredne djelatnosti), Zakon o trgovini i Zakon o turističkoj djelatnosti, oba zakona određuju da se preduzećem smatraju pravna ili fizička lica, Zakon o privrednim društvima (preduzeća u pravnom obliku privrednih društava mogu biti isključivo pravna lica),

8.5.3.5 Opći kriteriji prihvatljivosti

Glavni fokus je na MSP.

- Podržane investicije moraju biti usklađene sa relevantnim EU i međunarodnim standardima do kraja realizacije ulaganja. Kriteriji za odabir korisnika moraju osigurati davanje prioriteta kandidatima koji imaju za cilj usklađivanje poslovanja cijelog preduzeća sa relevantnim EU standardima;
- Ekonomska održivost preduzeća mora se dokazati do kraja realizacije ulaganja;
- Kriteriji koji se koriste za procjenu buduće ekonomske održivosti korisnika prikazani su u Programu, a detaljna formula će biti dio posebnog pravilnika koji će donijeti FMPVŠ. Preporuka je da se koristi pristup koji primjenjuje bankarski sektor;
- Najkasnije na kraju projekta (prije finalnog plaćanja), cijelo preduzeće mora biti usklađeno sa relevantnim domaćim minimalnim standardima koji su na snazi u pogledu zaštite okoliša, javnog zdravstva, dobrobiti životinja i sigurnosti na radu.
Puni i ažurirani popis domaćih standarda bit će dostupan podnosiocima zahtjeva na web stranici FMPVŠ. Prije podnošenja zahtjeva, svaki projekat moraju analizirati nadležne institucije za veterinarstvo i zaštitu okoliša, radi utvrđivanja da li će preduzeća do kraja projekta implementirati (i) domaće minimalne standarde i (ii) relevantne standarde EU vezane za ulaganja.

8.5.3.6 Specifični kriteriji prihvatljivosti

- Podržane investicije moraju se odnositi na preradu i/ili marketing poljoprivrednih proizvoda, i/ili na razvoj novih proizvoda, procesa i tehnologija vezanih za poljoprivredne proizvode;
- Investicija mora doprinijeti poboljšanju situacije u datom sektoru primarne poljoprivredne proizvodnje, što se treba uključiti u kriterije bodovanja. To podrazumijeva davanje prioriteta projektima koji imaju visoko učešće sirovina nabavljenih putem direktnih ugovora sa poljoprivrednicima;
- Podrška treba biti usmjerena u razvoj najslabijih karika u lancu vrijednosti koje su utvrđene u analizi sektora.

8.5.3.7 Prihvatljivi troškovi

- Izgradnja ili poboljšanje nepokretne imovine (kupovina imovine je isključena);
- Kupovina novih mašina i opreme, uključujući računarski softver do tržišne vrijednosti. Opći troškovi povezani s investicijom, kao što su naknade arhitektima, inženjerima i druge savjetodavne naknade, studije izvodljivosti, prihvatljivi su do gornje granice od 12% troškova ulaganja;
- Opći troškovi, iako prihvatljivi retroaktivno (jer mogu nastati prije zaključenja ugovora), mogu se smatrati prihvatljivim, ako je projekt na koji se oni odnose odabran i ugovor potpisan;
- Program je definisao maksimalne i minimalne granice za ukupne prihvatljive podrške po korisniku i po projektu, a prikazane u Aneksu 2. Broj projekata po korisniku, također može biti ograničen³⁰.

³⁰Primjer br. 7: Hrvatski program ruralnog razvoja za period 2014.-2020. Predviđa minimalni iznos podrške od 3.500 €, a maksimalni od 5.000.000 €

8.5.3.8 Primjeri prihvatljivih investicija

Primjeri investicija: (i) u objekte za proizvodnju hrane radi ispunjavanja EU zahtjeva; (ii) u skladišta, objekte za hlađenje/zamrzavanje i objekte i opremu za pranje i sušenje; (iii) u opremu za tretman otpada i nusproizvoda; (iv) u uvođenje sistema upravljanja kvalitetom (ISO 9000, HACCP i dr.), ako su vezani za materijalna ulaganja u projektu; (v) u ulaganja u obnovljive izvore energije, kao što su prerada poljoprivredne biomase za obnovljive izvore energije, a preradu vrše drugi subjekti, i slično.

Primjeri investicija u sektor mesa: (i) klaonice; (ii) druge proizvodne jedinice, i slično.

Primjeri investicija u sektor mlijeka: (i) oprema za pripremu poluproizvoda ili finalnih mliječnih proizvoda za potrošnju; (ii) rezervoari za mlijeko i hladnjaci, i slično.

8.5.3.9 Opći kriteriji za odabir projekata

- FMPVŠ i Agencija za plaćanja će posvetiti posebnu pažnju na minimiziranje rizika od tzv. mrtvog tereta, koji se pojavljuje kada rezultat Programa nije drugačiji od onoga koji bi se ostvario u nedostatku Programa;
- Podrška je usmjerena prema jasno definisanim ciljevima i odražava uočene strukturne i teritorijalne potrebe i strukturne nedostatke. U okviru ovog Programa određeni su prioriteti za investiranje u preradu i marketing, podršku uvođenju međunarodnih standarda i poboljšanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda iz FBiH;
- FMPVŠ i Agencija za plaćanja će posebno voditi računa da Program bude dostupan što većem broju korisnika, primjenjujući jednostavne i jasne procedure;
- Kriteriji za odabir projekata moraju ispunjavati sljedeće glavne ciljeve:
 - kvantitativno određivi i lako primjenjivi, što će omogućiti efikasno rangiranje prihvatljivih projekata,
 - transparentni,
 - doprinositi ostvarivanju strukturnih ciljeva mjera Programa.

Kriterije za odabir projekata propisuje FMPVŠ. Dodatni bodovi mogu biti dodijeljeni projektima kojima se planira postizanje potpune usklađenosti sa standardima EU.

8.5.3.10 Intenzitet podrške za podmjernu

Učešće javnih sredstava može ići do maksimalno 50% od ukupnih prihvatljivih troškova. Za investicije koje se odnose na tretman otpadnih voda, intenzitet podrške može se povećati za 10% (do maksimalno 60%).

8.5.3.11 Indikatori za podmjernu

- Broj podržanih projekata;
- Broj preduzeća koja provode projekte modernizacije;
- Broj preduzeća koja se približavaju standardima EU-a;
- Broj preduzeća koji ulažu u proizvodnju energije iz obnovljivih izvora;
- Količina energije iz obnovljivih izvora u okviru podržanih projekata;
- Ukupne investicije podržanih preduzeća u ovoj podmjeri;
- Broj novih radnih mjesta.

8.6 Obuke za mjeru povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda

8.6.1 Obrazloženje

Podizanje konkurentnosti generalno, kao i implementacija mjere povećanja konkurentnosti iz ovog Programa, zahtijeva značajno podizanje nivoa znanja i vještina svih lica duž lanca vrijednosti, kako onih uključenih u primarnu poljoprivrednu proizvodnju, tako i lica uključenih u preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda. Sektorske analize, te SWOT analize, su ukazale na slabosti i prepreke za veću konkurentnost koje proizlaze iz nedovoljnog nivoa znanja, neusklađenosti obrazovanja sa potrebama tržišta, te nepoznavanja marketinga. Identifikovana potreba za ekonomskim i tehničkim znanjima i vještinama predstavlja jedan od najvažnijih preduslova za podizanje produktivnosti, povećanje dodane vrijednosti proizvoda, te za veći nivo tehnoloških i netehnoloških inovacija.

Obuke su vezane sa sve tri podmjere, a posebna pažnja će se posvetiti obukama vezanim za podmjeru ulaganja u infrastrukturu i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu.

8.6.2 Cilj

Obuke imaju za cilj poboljšanje profesionalnih vještina i kompetencija svih lica uključenih u proizvodnju, preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda.

8.6.3 Korisnici

Krajnji korisnici podrške za obuke će biti davaoci usluga obuke, profesionalne organizacije, sposobne i odgovorne za izvođenje obuka. Učesnici u obukama će biti osobe iz sektora primarne poljoprivredne proizvodnje, prerade i marketinga poljoprivrednih proizvoda. Polaznici - učesnici u obukama neće plaćati ove obuke.

8.6.4 Uslovi prihvatljivosti

FMPVŠ će uraditi analizu potreba za obukama, identifikovati postojeće strukture koje pružaju obuke i programe tih obuka, te na osnovu toga, pripremiti plan obuka. Plan će, također, sadržavati kriterije za odabir davaoca usluga obuke, te sadržaj (curriculum) pojedinih programa obuke.

Podrška se neće davati obukama koje se izvode kao dio redovnih obrazovnih programa u srednjem ili višem obrazovnom sistemu.

Davaoci usluga obuke moraju ispunjavati sljedeće uslove:

- Davaoci usluga obuke moraju pružiti dokaze o kvalifikovanosti njihovog osoblja za pružanje usluga obuke;
- Obuke će biti fokusirane na specifična znanja navedena u specifičnim ciljevima obuka;
- Davaoci usluga mogu biti: privatne ili javne organizacije, uključujući i nevladine organizacije. FMPVŠ će u Planu obuke definisati davaoce usluga obuke i certifikate koje će izdavati, te, po potrebi, obaviti konsultacije vezane za važeće propise iz oblasti obrazovanja odraslih;
- Projekti obuke moraju biti usklađeni sa specifičnim ciljevima i oblastima obuke iz podmjera;

- Obuke će biti organizovane samo kada postoji minimalan broj polaznika, a minimalan broj će biti definisan u Planu obuke FMPVŠ.

8.6.5 Prihvatljivi troškovi

Prihvatljivi će biti samo operativni troškovi vezani za obuke, kao što su:

- Za davaoce usluga obuke:
 - troškovi vezani za organizaciju i izvođenje obuke (davaoci usluga obuke će organizovati evaluaciju svih kurseva i izdavati certifikate učesnicima koji su završili obuku),
- Za polaznike obuka:
 - troškovi putovanja, smještaja i drugi neophodni troškovi.

8.6.6 Indikatori

- Broj polaznika obuka;
- Broj polaznika koji su uspješno završili obuku;
- Broj dana održanih obuka.

8.6.7 Administrativne procedure

Odabir davalaca obuke i vrste obuke će biti obavljen putem javnog poziva.

Evaluacijski tim će, uz predstavnike FMPVŠ, imati i vanjske eksperte iz oblasti obuka.

Kriteriji za evaluaciju ponuda:

- Relevantnost i kvalitet prema programu obuke i zadacima navedenim u pozivu za prijedloge obuke;
- Profesionalno iskustvo predloženih trenera;
- Adekvatnost prostorija i opreme za obuke;
- Finansijski aspekt ponude;
- Način obavještavanja potencijalnih polaznika o predloženim obukama;
- Način odabira polaznika obuke.

Informacije o obukama, koje će pružati odabrani projekat, bit će objavljene na web stranici FMPVŠ. Polaznici će odabrati vrste obuke prema vlastitim interesima i potrebama, te podnijeti zahtjev za učešće u obukama direktno davaocu usluga obuke ili FMPVŠ.

8.6.8 Primjeri prihvatljivih obuka

Obuka će biti podržana ako obuhvaća obuku za pripremanje investicija u poljoprivredne aktivnosti, biljnu i stočarsku proizvodnju i druge slične oblasti.

8.6.8.1 Obuka za poljoprivredne aktivnosti

Projekti obuke u sektoru poljoprivrede će pružiti stručno znanje i vještine potrebne za inovacije u proizvodnji na poljoprivrednom gazdinstvu i za njihovo prilagođavanje dinamici tržišta. Projekti obuke će biti usmjereni na ispunjavanje slijedećih specifičnih ciljeva:

- Poboljšanje kvaliteta proizvoda;

- Sticanje vještina za upravljanje ekonomski održivim poljoprivrednim gazdinstvom, uključujući i računovodstvo i finansijsku analizu;
- Usvajanje proizvodnih praksi i metoda koje uključuju brigu o zaštiti okoliša, higijenskim standardima i dobrobiti životinja;
- Poboljšanje korištenja i upravljanja vodnim resursima u poljoprivredi.

8.6.8.2 Obuka za biljnu proizvodnju

Obuke za biljnu proizvodnju trebaju biti usmjerene na:

- Uvođenje novih proizvodnih tehnologija i ekološki prihvatljivih proizvodnih metoda;
- Formiranje i upravljanje rasadnicima certifikovanih višegodišnjih biljaka;
- Uvođenje novih tehnologija za zaštitu biljaka i ishranu;
- Efikasni sistemi navodnjavanja voćnjaka, vinograda i staklenika;
- Početna obrada, pakovanje, skladištenje i marketing proizvoda na poljoprivrednim gazdinstvima;
- Upravljanje poljoprivrednim gazdinstvima.

8.6.8.3 Obuka za stočarsku proizvodnju

Obuke za stočarsku proizvodnju trebaju biti usmjerene na:

- Primjenu savremenih metoda uzgoja da bi se poboljšali genetski sastav i struktura stada;
- Uvođenje novih proizvodnih tehnologija u proizvodnji mlijeka i mesa;
- Uvođenje ekološki prihvatljivih metoda u proizvodnji mlijeka i mesa;
- Uvođenje savremenih metoda u izgradnji i rekonstrukciji objekata za smještaj životinja;
- Efikasna proizvodnja stočne hrane i sistemi ishrane;
- Zaštita zdravlja i dobrobiti životinja;
- Upravljanje vodom na poljoprivrednim gazdinstvima;
- Upravljanje higijenom na poljoprivrednim gazdinstvima;
- Početna obrada, pakovanje, skladištenje i marketing proizvoda na poljoprivrednim gazdinstvima;
- Upravljanje poljoprivrednim gazdinstvima.

Demonstracione i studijske posjete mogu biti dio programa obuke.

8.7 Tehnička podrška za mjeru povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda

8.7.1 Obrazloženje

Izgradnja kapaciteta FMPVŠ za implementaciju Programa predstavlja ključni preduslov za uspješnu implementaciju mjere povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda. Tehnička podrška je vezana za implementaciju ove mjere.

8.7.2 Ciljevi

Tehnička podrška ima za cilj da pomogne implementaciju ove mjere, te rad na eventualnim naknadnim izmjenama i dopunama.

Ciljevi uključuju:

- Pružanje podrške za monitoring i evaluaciju mjere;
- Obezbeđenje adekvatnog protoka informacija i publicitet;
- Podršku za studije, posjete i seminare;
- Podršku za obavljanje vanjskih ekspertiza.

8.7.3 Korisnici

Krajnji korisnici su FMPVŠ i strukture uključene u implementaciju, monitoring i evaluaciju mjere.

8.7.4 Opći uslovi prihvatljivosti

Prihvatljivi troškovi se baziraju na stvarnim troškovima.

8.7.5 Prihvatljivi troškovi

- Troškovi vezani za monitoring implementacije mjere (sastanci odbora, radnih grupa i sl.);
- Podrška eksperata za pregled i revidiranje polaznih podataka i indikatora, u svrhu monitoringa implementacije mjere;
- Troškovi informativnih kampanja za javnost, uključujući troškove štampe i distribucije;
- Troškovi prijevoda dokumenata vezanih za implementaciju mjere;
- Troškovi vezani za posjete i seminare;
- Troškovi vezani za evaluaciju mjere.

8.7.6 Indikatori

- Broj promotivnih materijala (letaka, brošura, itd.);
- Broj kampanja za informisanje javnosti;
- Broj podržanih aktivnosti (zadataka) eksperata;
- Broj radionica, konferencija, seminara;
- Broj sastanaka za monitoring mjere;
- Broj studija za izradu i implementaciju mjere;
- Broj evaluacijskih izvještaja za mjeru.

8.8 Budžet za mjeru povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda

Tabela broj 12: Budžet za mjeru povećanja konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda (u milionima KM)

	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
Implementacija	22,50	37,70	44,60	53,00	157,80
Obuka	0,20	0,20	0,20	0,20	0,80
Tehnička podrška	0,20	0,20	0,15	0,13	0,68
Ukupno	22,90	38,10	44,95	53,33	159,28

8.9 Faze implementacije mjere

Tabela broj 13: Pregled provođenja tehničke podrške po godinama

	Aktivnost
2016.	Podmjere 1 i 3, Tehnička podrška, Obuka
2017.	Podmjere 1 i 3, Pilot podmjera 2, Tehnička podrška, Obuka
2018.	Podmjere 1, 2 i 3, Tehnička podrška, Obuka
2019.	Podmjere 1, 2 i 3, Tehnička podrška, Obuka
2020.	Podmjere 1, 2 i 3, Tehnička podrška, Obuka

9 Mjera za agrookoliš, ublažavanje klimatskih promjena i organsku proizvodnju

9.1 Pravni osnov

Pravni osnov izložen je u Aneksu 5.

9.2 Obrazloženje mjere

Ruralne zajednice u FBiH raspolažu brojnim prirodnim bogatstvima. Veliki dio tih bogatstava može se koristiti na efikasniji način i podmjere sadržane u ovoj mjeri, usmjerene su upravo ka unapređenju kapaciteta ruralnih zajednica, kako bi ruralnim okolišnim resursima upravljale na pozitivniji način, te time poboljšale svoje izgleda da osiguraju sredstva za život.

FBiH ima koristi od izuzetno raznovrsnog i bogatog biodiverziteta (biološke raznolikosti), u okviru kojeg možemo naći i veliki broj endemskih vrsta. U FBiH postoji više od 450 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, nekoliko stotina vrsta beskičmenjaka, 12 vrsta riba, 2 amfibijske vrste, 4 vrste reptila (gmazova) i više vrsta ptica i sisara. Ukupno bogatstvo flore i faune u FBiH ogleda se u velikom broju vrsta, posebno u velikom broju endemičnih vrsta³¹.

Organska poljoprivreda u BiH datira još od 2001. godine. Prema informaciji dobivenoj od certifikacijskih kuća u BiH, ukupna površina zemljišta za organsku poljoprivredu u 2011. iznosila je 681 ha, a tom zemljom gazdovala su 92 poljoprivredna gazdinstva (36 certifikovanih i 56 u konverziji). Na ovim poljoprivrednim gazdinstvima uglavnom se proizvode žitarice, povrće i ljekovite biljke. Što se tiče organskog uzgoja stoke, zvanično u FBiH ne postoji nijedno poljoprivredno gazdinstvo za organski uzgoj stoke, a samo su dva poljoprivredna gazdinstva u fazi certifikacije. Razlozi za slabu razvijenost ovog vida organske proizvodnje su mnogostruki, počevši od same složenosti uzgoja stoke (čak i u razvijenim zemljama učešće organske proizvodnje biljaka je veće od organskog uzgoja stoke), nedovoljne obrazovanosti proizvođača i potrošača, slabe razvijenosti uzgoja stoke i slabe kupovne moći stanovništva. Uz poštivanje standarda i sveobuhvatan pristup organskoj proizvodnji, bilo bi korisno provesti organizovanje integrisanih organskih poljoprivrednih gazdinstava, što podrazumijeva proizvodnju i biljnih i stočnih proizvoda.

Zvanični statistički podaci u FBiH još uvijek ne obuhvaćaju organsku proizvodnju. Osim toga, ne postoji registar organskih proizvođača. Izvoz se uglavnom odnosi na čaj, sušene gljive i sušeno divlje voće, a u 2011. vrijednost organskih proizvoda (sa OK³² certifikatom) izvezenih iz BiH bila je 2,34 miliona €. ³³ Ljekovito bilje, gljive i šumsko voće sa organskim certifikatom, prikupljaju se sa površine od oko 365.000 ha. Postoje uslovi da se u značajnoj mjeri povećaju, kako površine na kojima se odvija organska proizvodnja, tako i obim te proizvodnje.

³¹ Analiza biodiverziteta prostornog ekosistema u periodu od 2000–2006. u BiH, prema CLC klasama (CLC = CORINE zemljišni pokrivač - šumska vegetacija i ostala prirodna područja; vodena područja – močvare; vlažna područja) nije pokazala nikakve velike promjene njihove veličine (a samim tim i bitne funkcionalne promjene) unutar prirodnih ekosistema BiH, u analiziranom periodu

³² OK – Organska Kontrola – jedino tijelo u BiH akreditovano prema EU standardima za organsku proizvodnju EUAS – ISO/IEC smjernica 65.

³³ Izvor: Interni podaci, certifikacijsko tijelo Organska kontrola

FBiH odlikuje veliki broj vrsta ljekovitog bilja. Od ukupnog broja domaćih (autohtonih) vrsta ljekovitog bilja, 49 su privredno važne, 7 spadaju u rijetke vrste, 9 u ugrožene vrste, a 7 vrsta su zaštićene³⁴ vrste. U FBiH prevladava tradicionalni način sakupljanja ljekovitog i aromatičnog bilja. Procijenjeni broj porodica koje se bave sakupljanjem u BiH je oko 50.000, od kojih je 3.000 organizovano putem 50 preduzeća koja su posrednički kupci ljekovitog bilja³⁵. Procjenjuje se da godišnja količina sakupljenog sušenog bilja iznosi između 1.500–9.000 tona³⁶. Privredno, tj. ekonomski, važne vrste ljekovitog bilja I klase prevladavaju u izvozu³⁷. U posljednje vrijeme, posrednički kupci imaju problema sa otkupom ove sirovine zbog smanjenog interesa sakupljača, tj. berača (prema anketi, 60% sakupljača je izjavilo da nisu dobili adekvatnu cijenu za svoje proizvode³⁸), crnog tržišta, te niza administrativnih prepreka u dobivanju dozvole za sakupljanje biljaka. Kultivirano ljekovito bilje proizvodi se na oko 180 ha, a najveće učešće otpada na matičnjak, lavandu i neven. Potražnja na svjetskom tržištu raste, posebno za artičokom, nevenom, heljdom, valerijanom itd.

Ispunjenje cilja počiva na četiri komplementarna principa – „Zaštita“, „Unapređenje“, „Razvoj“ i „Korištenje“ okolišnih resursa i prednosti. Ovo je cilj u okviru mjere za zaštitu okoliša, koja se zasniva na principu da upravitelji zemljištem, koji raspolažu adekvatnim vještinama i motivacijom, mogu adekvatno iskoristiti dobro zaštićena prirodna bogatstva i resurse, kojima se upravlja na odgovarajući način, te time obezbijediti osnovu za poboljšanje prilika za zaradu u ruralnim sredinama.

Mnoge od mjera za zaštitu okoliša ne mogu biti ispunjene na početku Programa, budući da se ne mogu ispuniti tehnički preduslovi za implementaciju. Na primjer, prije nego što se odaberu pilot područja i budu mogle utvrditi visine plaćanja, biće potrebno uspostaviti tehničku polaznu osnovu za poljoprivredno-okolišne mjere. Kroz poljoprivredno-okolišne mjere će se testirati i proizvodni sistemi, poput „integralnih“ proizvodnih sistema, kao i zaštita konkretnih okolišnih resursa.

Cilj mjere je da se potakne pozitivan razvoj događaja, kako za sam okoliš, tako i za zajednice u ruralnim područjima. Poboljšana zaštita i bolja informiranost, koje će nastati implementacijom mjera, biće intergisane sa ostalim mjerama podržanim u okviru Programa (npr. unaprijeđeni okolišni resursi će biti integrisani sa aktivnostima u sektoru turizma).

Poljoprivredni proizvođači u FBiH će morati ispoštovati brojne složene i zahtjevne okolišne propise, ako BiH namjerava da uđe u EU. Mjere u okviru ovog cilja usmjerene su na poboljšanje kapaciteta poljoprivrednih proizvođača u FBiH za zadovoljavanje tih standarda.

9.2.1 Dokazi na kojima se bazira obrazloženje

Osnov za usvojeni pristup dobiven je zahvaljujući informacijama i dokazima dobivenim u osam sektorskih analiza izrađenih u sklopu Programa. Daljnja potvrda prikupljenih činjenica i dokaza dobivena je iz SWOT analize, te od radnih grupa formiranih u svrhu izrade Programa.

Okoliš je tema koja je prioritetna za ruralni razvoj i kao takva, relevantna je za razmatranja u ekonomskom, društvenom i poduzetničkom kontekstu. Ova mjera ima izuzetan potencijal da

³⁴ Studija: "Identifikacija ljekovitih biljnih vrsta u FBiH" – Agromediteranski fakultet, Mostar.

³⁵ Razvoj herbalnog sektora u FBiH – Udruženje građana za ljekovito bilje u FBiH, 2012.

³⁶ Projekat USAID - FARMA, 2010.

³⁷ Crvena knjiga, Faza I – Agromediteranski fakultet, Mostar

³⁸ Razvoj herbalnog sektora u FBiH– Udruženje građana za ljekovito bilje u FBiH, 2012.

doprinese ostvarenju Strategije Evropa 2020., tako što će ciljeve ruralnog razvoja ostvarivati kroz održivo upravljanje prirodnim resursima i mjere za ublažavanje klimatskih promjena. Međutim, okolišne i mjere za ublažavanje klimatskih promjena moraju se zasnivati na dobrim osnovama, a one u FBiH trenutno još uvijek nisu na zadovoljavajućem nivou.

Međutim, analiza okolišnih propisa i prakse u oblasti upravljanja poljoprivrednim zemljištem pokazuje nedostatak brojnih pravnih instrumenata. Uz to, i propisi koji su usvojeni, nisu usklađeni sa standardima i propisima EU, a prisutan je nedostatak harmonizacije između zakona koji su usvojeni na raznim nivoima vlasti. Osim problema koji se tiču propisa, tu su i institucionalni problemi u oblasti okoliša, posebno kad je riječ o ljudskim resursima, kako u pogledu njihovog broja, tako i u pogledu njihove stručnosti.

Kako bi se utvrdilo efektivno polazište za mjeru i njene podmjere, potreban je dodatni rad na mjeri u cjelini – oblasti koje je potrebno detaljnije razraditi su opisane su Poglavlju 9.14.

9.3 Opći cilj mjere

SWOT analiza je pokazala da okolišni resursi FBiH imaju i značajne prednosti i značajne nedostatke. Naglašena je potreba da se agrookolišna pitanja integrišu u proces planiranja ruralnog razvoja. Na ovaj način bi se spriječilo uništavanje pejzaža i predjela, te bioraznolikosti, nestanak životinjskih i biljnih genetskih resursa (autohtone vrste, sorte i pasmine), gubitak poljoprivrednih predjela. Također, spriječila bi se degradacija okoliša koja nastaje primjenom neodgovarajućih poljoprivrednih praksi, uključujući neprimjereno odlaganje čvrstog i tečnog stajskog đubriva, te pretjerana upotreba pesticida i mineralnih đubriva, naročito za intenzivne kulture i uzgoj na obradivom tlu.

Buduće mjere koje se odnose na rješavanje agrookolišnih pitanja u FBiH trebaju biti usklađene sa mjerama koje se provode u okviru ZPP EU (EU CAP), tj. u obzir treba uzeti brojne standarde i propise EU koji regulišu ovo područje, te na nivou potrebnih, odnosno raspoloživih budžetskih i institucionalnih kapaciteta.

Stoga su, do sada, odabrani 1 opći i 2 specifična cilja koji se odnose na okolišne probleme FBiH. Razlog tome je da, i pored uočenih potencijalnih prednosti i mogućnosti utvrđenih u SWOT analizi, i dalje treba rješavati brojne slabosti i nedostatke. Namjera je, kroz opći cilj, iskoristiti uočene prilike, a kroz specifične ciljeve identifikovana su ona pitanja, kod kojih je ta namjera izvjesnija. Očekuje se da će se, sa daljnjim razvojem mjere, pojaviti dodatni specifični ciljevi.

Opći cilj: Unaprijediti stanje i vrijednost bogatih okolišnih resursa i prednosti FBiH, kroz obezbjeđenje njihove zaštite i održivog korištenja.

Okolišne mjere će ovaj opći cilj ostvariti kroz:

- Doprinos održivom upravljanju prirodnim resursima, te prilagođavanju i ublažavanju klimatskih promjena, primjenom metoda poljoprivredne proizvodnje koje su kompatibilne sa zaštitom i unapređenjem okoliša, pejzaža, prirodnih resursa, zemljišta i genetske raznolikosti. Održivo upravljanje može ići u tome čak i dalje od onog što utvrđuju relevantni obavezni standardi.

9.4 Specifični ciljevi mjere

- Doprinijeti pripremi FBiH za buduće provođenje agroekološke mjere u okviru IPARD Programa;
- Doprinijeti zaštiti autohtonih životinjskih i biljnih genetskih resursa, posebno u slučaju kada ove vrste mogu biti ugrožene;
- Doprinijeti uvođenju i usvajanju standarda organske proizvodnje, te postepenom uvođenju ostalih sličnih pristupa, npr. integralna proizvodnja.

U okviru ovih ciljeva, općenito se očekuje da će biti specificirane aktivnosti i efekti u sljedećim oblastima:

- Poboljšanje kvaliteta i količine raspoložive vode;
- Poboljšanje kvaliteta i količine raspoloživog zemljišta;
- Poboljšanje biodiverziteta, zaštićenih ekosistema, pejzaža i predjela;
- Ublažavanje posljedica klimatskih promjena i poduzimanje mjera za prilagođavanje;
- Očuvanje genetskih resursa;
- Podrška uvođenju i održavanju metoda organske poljoprivredne proizvodnje.

9.5 Podmjere

Kroz analizu i proces konsultacija utvrđena je potreba da se implementiraju slijedeće tri podmjere:

- O.1 Podrška za organsku proizvodnju
- O.2 Podrška za zaštitu i jačanje genetskih resursa
- O.3 Pilot poljoprivredno - ekološke mjere i mjere za ublažavanje klimatskih promjena

Međutim, da bi se potvrdile specifične potrebe i aktivnosti u okviru svake podmjere, bit će potrebna daljnja analiza.

Nadalje, u sva tri slučaja, potrebni preduslovi još nisu ispunjeni. U sljedećem poglavlju opisan je mogući fokus podmjera, te šta je potrebno uraditi da bi se ispunili preduslovi.

U svakom slučaju, namjera je usvojiti pilot pristup pri uvođenju ovih podmjera. One predstavljaju veliku novinu za kontekst BiH, pa je potrebno dodatno istraživanje ovog pristupa, jačanje svijesti i informiranosti, te prezentacija uspješnih praktičnih primjera. Sve navedeno ide u prilog potrebi da se ove podmjere uvedu u manjem rasponu, kroz pilot projekte, prije nego što se donese odluka da se mjerama obuhvati cijeli teritorij FBiH.

S druge strane, obilje resursa u FBiH i potreba da se unaprijedi upravljanje tim resursima, kao i moguća uloga koju bi u tome mogli imati poljoprivrednici, znači da ekološke mjere predstavljaju važnu priliku za poljoprivredne proizvođače i okoliš.

Svaku podmjeru potrebno je izraditi posebno, a raspored za njihovo uvođenje predložen je u Poglavlju 9.16. Specifikacija i proces uvođenja pilot mjera će u svakom od slučajeva biti razrađeni odvojeno, na osnovu dokaza dobivenih iz početnog tehničkog rada.

9.5.1 Podmjera O.1 - Podrška organskoj proizvodnji

9.5.1.1 Obrazloženje podmjere

Sektor organske poljoprivredne proizvodnje trenutno predstavlja vrlo malu komponentu poljoprivrednog sektora BiH, sa manje od 1.000 ha zemljišta na kojem se odvija certifikovana organska proizvodnja. Međutim, poznato je da prirodni okoliš u FBiH, koji je relativno očuvan, kao i značajne površine sa napuštenim poljoprivrednim zemljištem, predstavljaju veliki potencijal za organsku proizvodnju.

9.5.1.2 Planirani uticaj podmjere

Uspostavljanje organske poljoprivrede koja je održiva u finansijskom i okolišnom smislu.

Ciljevi ove podmjere će se odrediti na osnovu detaljne sektorske studije, koja će dati početne podatke.

Općenito, okolišne podmjere trebaju ostvariti sljedeće efekte:

- Bolje razumijevanje uloge poljoprivrednika u upravljanju prirodnim resursima;
- Poboľšane vještine poljoprivrednika u upravljanju prirodnim resursima;
- Povećano učešće organskih proizvoda na tržištu.

9.5.1.3 Krajnji korisnici podmjere

Krajnji korisnici podmjere mogu biti svi podnosioci zahtjeva koji zadovoljavaju opće i posebne kriterije (npr. geografski kriterij za pilot aktivnosti).

Prioritet će imati podnosioci zahtjeva iz manje povoljnih područja, mladi poljoprivrednici i žene nosioci poljoprivrednih gazdinstava.

9.5.1.4 Preduslovi koje FBiH treba ispuniti prije implementacije podmjere

Postojeći potencijal će biti iskorišten samo ako bude ispunjen određeni broj preduslova. Fokus treba biti usmjeren na uspostavljanje pravnog okvira i relevantnog institucionalnog kapaciteta za implementaciju organske proizvodnje, uključujući:

- Usvajanje odgovarajućeg pravnog okvira;
- Uspostavljanje sistema certifikacije prema standardima EU;
- Istraživanje potencijala za organske poljoprivredne proizvodnje i drugih vrsta poljoprivredne proizvodnje koje smanjuju negativan uticaj na okoliš, kao što je integralna proizvodnja, u cilju osvajanja tržišta za moguću paletu proizvoda;
- Osigurati da proizvođači budu motivisani i fokusirani da proizvode za tržište organskih proizvoda;
- Osigurati sistem odgovarajuće novčane podrške za konverziju i proizvodnju, koji se redovno testira na tržištu.

9.5.1.5 Primjeri vrsta aktivnosti

Nakon ispunjavanja preduslova, neke od aktivnosti koje se mogu podržati, uključuju:

- Ulaganje u organsku proizvodnju (uspostavljanje, konverzija i/ili održavanje postojeće proizvodnje);
- Ulaganje u održive metode poljoprivredne proizvodnje, npr:
 - korištenje dozvoljenih sredstava i bolje upravljanje proizvodima za zaštitu bilja,
 - uvođenje plodoreda poljoprivrednih kultura.

9.5.2 Podmjera O.2 - Podrška za zaštitu i jačanje autohtonih genetskih resursa

9.5.2.1 Obrazloženje podmjere

Autohtone životinjske vrste imaju neprocjenjiv značaj kao genetski resurs, genetski rezervoar, te predstavljaju važan dio genetskog i kulturnog nasljeđa. Izuzetno je važno, kako za BiH, a tako i za FBiH, da očuvaju autohtone pasmine, kao što su na primjer:

- Pasmine goveda *Buša* i *Gatačko govedo*;
- Pasminu ovce *Pramenka* sa njenim varijetetima (*Duba*, *Kupres*, *Privora*, *Hercegovina/Hum*);
- Domaću *Balkansku kozu*;
- Pasmine konja i magaraca: *Bosanski brdski konj (bosanski poni)* i *Hercegovački magarac*;
- Pasmine pasa: *Bosanskohercegovački-hrvatski pastirski pas – Tornjak* i *Bosanski oštrodlaki gonič – Barak*.

Isto vrijedi i za biljne genetske resurse. Osim njihovog očuvanja kroz banke gena, neophodno je pružiti podršku postojećim kolekcijama na poljoprivrednom gazdinstvu i *ex-situ*, u kojima se čuvaju poljoprivredne kulture koje se razmnožavaju iz sjemena (npr. autohtono voće). Trenutno postoji veliki broj takvih kolekcija u FBiH, od kojih je najveća kolekcija autohtonih genotipova jabuka i krušaka u voćnom rasadniku "Srebrenik" u Špionici. *In-situ* kolekcije posebno su važne za stočnu hranu, ljekovito i aromatično bilje, te predstavljaju važnu komponentu u očuvanju biljnih genetskih resursa.

Ova podmjera treba pomoći očuvanju ugroženih biljnih i životinjskih vrsta. Takođe, ona treba pomoći prenošenju informacija o značaju očuvanja autohtonih vrsta domaćih biljaka i životinja. U tom smislu treba podržati uspostavljanje i rad baze podataka, te odgovarajući sistem registracije ugroženih životinjskih vrsta.

9.5.2.2 Planirani uticaj podmjere

Podmjera treba uticati na unapređenje poznavanja i razumijevanja bogatstva autohtonih biljnih i životinjskih vrsta, te obezbijediti zaštitu i trajni opstanak onih vrsta koje su izabrane kao prioritet zbog svog kulturnog, okolišnog ili poljoprivrednog značaja.

Ova podmjera treba da postigne i sljedeće efekte:

- Bolje razumijevanje uloge i značaja očuvanja autohtonih genetskih resursa;
- Pобољшanje vještina poljoprivrednika u uzgoju i očuvanju autohtonih genetskih resursa;

- Poboľšano upravljanje prirodnim resursima i veći stepen zaštite autohtonih genetskih resursa.

9.5.2.3 Ciljevi podmjere

Trebaju biti utvrđeni nakon početne analize ove oblasti.

9.5.2.4 Krajnji korisnici podmjere

Krajnji korisnici podmjere mogu biti svi podnosioci zahtjeva koji zadovoljavaju opće i specifične kriterije (npr. geografski kriteriji za pilot aktivnosti).

Prioritet trebaju imati podnosioci zahtjeva iz manje povoljnih područja, mladi poljoprivrednici i žene nosioci poljoprivrednog gazdinstva.

9.5.2.5 Preduslovi koje FBiH treba ispuniti za implementaciju podmjere

Postojeći potencijal će biti iskorišten samo ako bude ispunjen određeni broj preduslova. Fokus treba biti usmjeren na uspostavljanje pravnog okvira i relevantnog institucionalnog kapaciteta za zaštitu i jačanje autohtonih genetskih resursa, uključujući:

- Definiciju genetskih resursa, postojeći “konzervacijski status”;
- Analizu zakonskih i regulatornih kontrola za očuvanje i kontrolu uzgoja;
- Donošenje kriterija za utvrđivanje relativnog značaja;
- Analiza mjera koje se trenutno provode u svrhu podrške njihovom očuvanju;
- Prijedlog mjera koje bi se mogle poduzeti za promociju očuvanja prioriternih vrsta i pasmina.

9.5.2.6 Primjer vrste aktivnosti

- Investicije vezane za očuvanje lokalno ugroženih biljnih i životinjskih vrsta.

9.5.3 Podmjera O.3 - Pilot poljoprivredno-okolišna podmjera i podmjera za ublažavanje klimatskih promjena

Podmjeru treba osmisliti kao poljoprivredno-okolišno-klimatsku "pilot" vrstu aktivnosti koja/koje se sastoje od obaveze/skupa obaveza koje prevazilaze relevantne obavezne standarde.

9.5.3.1 Obrazloženje podmjere

Teritorij FBiH raspolaže značajnim okolišnim resursima, a velikim dijelom tih bogatstava upravljaju poljoprivrednici. Ovi se resursi trenutno nalaze u zadovoljavajućem stanju zahvaljujući direktnim ili indirektnim efektima poljoprivrednih aktivnosti, a kao primjere možemo navesti suhozide i pašnjake, koji svoje postojanje duguju bogatoj kulturi i tradiciji poljoprivrednih praksi.

Međutim, poljoprivredne aktivnosti negativno utiču, ili mogu negativno uticati na druge karakteristike okoliša, na primjer na karakteristike voda i na vodene tokove. Ove komponente okoliša mogu biti ozbiljno narušene, čak i poljoprivrednim aktivnostima relativno malog obima, te poljoprivrednim otpadom.

Sve više se uočava značaj i uticaj poljoprivrednih aktivnosti, posebno u kontekstu klimatskih promjena, kako u pozitivnom, tako i u negativnom smislu.

U svim slučajevima potrebno je provesti više istraživanja, kako bi se bolje shvatio značaj okolišnih resursa, aktivnosti poljoprivrednika u upravljanju tim resursima, kako u pozitivnom, tako i u negativnom smislu. Također je potrebno utvrditi razumne ciljeve.

9.5.3.2 Planirani uticaj podmjere

Podmjera bi trebala uticati na poboljšanje stanja okoliša u odabranim pilot područjima, te pokazati kako poljoprivredni proizvođači mogu biti uključeni u pozitivnu okolišnu aktivnost.

Kada je to moguće, treba povezati upravljanje okolišem, poljoprivredne aktivnosti i tradicionalne i kulturološke proizvode koji imaju tržišnu vrijednost, tako da poljoprivrednici mogu ostvarivati održive prihode za život zahvaljujući upravljanju okolišem kroz uključenost na tržištu, a ne samo kroz isplate novčanih podrški.

Općenito govoreći, okolišne mjere trebale bi također imati i sljedeće efekte:

- Bolje razumijevanje uloge koju poljoprivrednici imaju u upravljanju prirodnim resursima;
- Poboljšane vještine poljoprivrednika u upravljanju prirodnim resursima;
- Poboljšano upravljanje prirodnim resursima u cjelini i veći stepen zaštite okoliša.

9.5.3.3 Krajnji korisnici podmjere

- Svi podnosioci zahtjeva koji mogu zadovoljiti opće kriterije;
- Korisnici koji ispunjavaju geografske kriterije za pilot aktivnosti;
- Prioritet trebaju imati korisnici iz manje povoljnih područja, mladi poljoprivrednici i žene nosioci poljoprivrednog gazdinstva.

9.5.3.4 Preduslovi koje treba ispuniti za implementaciju podmjere

U preduslove spada polazna sektorska analiza okoliša, istraživanje nivoa plaćanja, uspostavljanje sistema upravljanja i monitoringa.

9.5.3.5 Primjeri aktivnosti koje se mogu podržati

- Smanjenje upotrebe đubriva i bolje upravljanje đubrivima;
- Stvaranje, održavanje i unapređenje elemenata pejzaža ili ekoloških karakteristika (npr. suhozidi, zaštitna područja/pregrade, žive ograde, drveće);
- Mjere konzervacije zemljišta (npr. radne tehnike kojima se sprječava/smanjuje erozija zemljišta, stvaranje zelenog pokrivača, stavljanje zaštitnog pokrova - zagrtanje biljaka);
- Mjere za održavanje, zaštitu i unapređenje poljoprivrednih staništa pogodnih za biodiverzitet (npr. ostavljanje zimske zemlje sa strnjikom, prilagođavanje datuma kosidbe);
- Upravljanje pašnjacima (npr. ograničenje nivoa ispaše, usvajanje nisko intenzivnih praksi) i stvaranje pašnjaka (uključujući konverziju obradive zemlje u livade/pašnjačko zemljište).

9.6 Promocija rezultata i razmjena iskustava za mjeru agrookoliša, ublažavanja klimatskih promjena i organsku proizvodnju

Jedna od važnih pretpostavki ove mjere je promocija i podizanje svijesti među velikom grupom potencijalnih korisnika, koje treba upoznati sa mjerom i podržanim vrstama aktivnosti. FMPVŠ će koristiti rezultate i polaznu sektorsku analizu, pripremljenu u okviru Programa, za podizanje svijesti i upoznavanje poljoprivrednika i ostalih korisnika, građana FBiH i ostalih zainteresovanih strana.

9.7 Poveznice sa ostalim IPARD mjerama u Programu i mjerama na nivou države (prioriteti, ciljevi)

Vlada FBiH će osigurati komplementarnost sa svim mjerama u okviru IPA-e koje su relevantne za ovaj sektor.

Također će biti važno napraviti razgraničenje sa programima drugih ministarstava koja imaju nadležnost za okoliš. Budući da je Program izrađen uz pomoć Federalnog ministarstva okoliša i turizma, ne bi trebalo biti preklapanja između ovih mjera i bilo koje od mjera koju je predložilo FMOiT.

9.8 Krajnji korisnici mjere (za sve podmjere)

Korisnici mogu biti poljoprivrednici i grupe poljoprivrednika koji su, po pravilu, preuzeli obavezu/e u okviru date vrste jedne ili više aktivnosti na period od minimalno pet godina. Precizna definicija poljoprivrednika koji ispunjava uslove (i bilo koje druge grupe koja ispunjava uslove) bit će utvrđena kroz tehnički rad na ispunjavanju preduslova za ovu mjeru.

9.9 Opći kriteriji prihvatljivosti za sve vrste aktivnosti u okviru mjere

9.9.1 Polazište

Vrste prihvatljivih aktivnosti bit će odabrane kroz planirani tehnički pripremni rad na identifikovanim okolišnim problemima i potrebama, imajući u vidu administrativne kapacitete za provedbu ove mjere. Po pravilu, krajnji korisnici koji su, na dobrovoljnoj osnovi, preuzeli obavezu/e u pogledu agrookoliša i ublažavanja klimatskih promjena, trebali bi u tome ići i dalje od relevantnih obaveznih standarda, te bi im trebalo odobriti godišnja plaćanja, kako bi im se nadoknadili dodatni troškovi i izgubljeni prihod zbog preuzete obaveze/a. Te obaveze korisnici će izvršavati minimalno pet godina. FMPVŠ treba dati dodatno specifično opravdanje i argumente na osnovu relevantne analize.

Korisnici će ispunjavati uslove za ovu mjeru u slučaju kada dobrovoljno provode datu vrstu jedne, ili više aktivnosti, idući pri tom dalje od relevantnih obaveznih standarda (polazište treba utvrditi kroz tehnički rad). Korisnik se mora pridržavati relevantnih obaveznih standarda na cijelom gazdinstvu. Lista relevantnih obaveznih standarda mora biti predočena u pravilnicima za agrookolišnu mjeru.

Odgovarajući obavezni standardi su pravila na nivou države, koja se prvenstveno odnose na relevantne GAEC standarde (dobri poljoprivredni i okolišni uslovi), kako je definisano u EU Regulativi koja se odnosi na zemljište, vodu, upravljanje krajolikom ili pejzažno upravljanje, relevantne minimalne zahtjeve za đubriva i proizvode za zaštitu biljaka, te sve druge nacionalne standarde koji su relevantni za mjeru i propisani u zakonima na nivou države, kao i konvencionalne metode poljoprivredne proizvodnje, koliko god je moguće, u skladu sa lokacijom. FMPVŠ će pojedinačno razmatrati slučajeve koji se odnose na nedostatak GAEC standarda (posebno onda kada je to direktno povezano sa podržanom vrstom aktivnosti). Polazni kriteriji moraju biti jasno predstavljeni u planiranom tehničkom radu.

9.9.2 Relevantno znanje korisnika

Svrha integrisanog programa tehničke podrške, uz podršku u vidu obuke i savjetodavnu podršku, je osiguranje da svaki korisnik posjeduje relevantno znanje neophodno za uspješno provođenje jedne, ili više propisanih aktivnosti, prije nego što bude obezbijeđena bilo kakva podrška.

Kako bi mogli provesti date aktivnosti na odgovarajući način, te time ostvariti očekivane rezultate, korisnici moraju imati određeni nivo znanja (uključujući i jasne informacije o tome šta se od njih očekuje i kako da uspješno ispune svoje obaveze).

U tom pogledu, korisno bi bilo organizovati obavezne obuke/savjete za potencijalne podnosiocima zahtjeva. Podnosioci zahtjeva moraju posjedovati ozbiljan kapacitet, jer obaveza izrade poljoprivredno-okolišnog plana (u konsultaciji sa savjetodavcem) leži na podnosiocu zahtjeva,

uključujući detaljne informacije o provođenju date vrste aktivnosti, ili bilo koje druge aktivnosti, koja će potencijalnom korisniku omogućiti da stekne neophodno znanje za provođenje date vrste jedne, ili više aktivnosti.

Iskustvo susjednih zemalja je pokazalo da se, zahvaljujući usmjeravanju, savjetima i obuci, poboljšalo ostvarenje rezultata u okviru ove mjere, te da se smanjio broj grešaka pri provođenju te mjere.

9.9.3 Prihvatljiva veličina poljoprivrednog zemljišta/stada

Kroz tehnički rad će se utvrditi minimalna veličina poljoprivrednog zemljišta koje se može prijaviti u okviru bilo koje vrste aktivnosti, te minimalna veličina stada, u slučaju ugroženih životinjskih vrsta.

Prema IPARD-u, zemlji korisnici ostavljen je određeni izbor da definira pojam "poljoprivredno zemljište". Recimo, taj pojam može obuhvatiti "potencijalno" poljoprivredno zemljište, kao što je napušteno zemljište. Ova fleksibilnost će omogućiti da se na zemljištu provede ona vrsta aktivnosti/djelatnosti koja je od koristi za okoliš.

U slučaju podrške za ugrožene vrste životinja, minimalna veličina stada mora biti utvrđena u dogovoru sa nadležnom institucijom, na osnovu odgovarajućeg naučnog dokaza. Kroz tehnički rad utvrdit će se i spisak ugroženih autohtonih pasmina za koje se može pružiti podrška.

Prednost će se davati manje povoljnim područjima (ANC) prema specifičnim kriterijima koje treba izraditi za ovu mjeru.

9.9.4 Obaveze korisnika

Obaveze koje trebaju ispoštovati korisnici bit će utvrđene za svaku vrstu aktivnosti. Obaveze su konkretne, detaljno opisane dužnosti korisnika, koje moraju biti jasno opisane u IPARD Programu. One su glavni elementi pomoću kojih će se utvrditi vrsta aktivnosti i koji će uticati na visinu novčanih podrški.

FMPVŠ će se pobrinuti da obaveze budu jasne u pogledu ciljeva i sadržaja, da imaju potencijal da obezbijede korist za okoliš, te da se mogu provjeriti i kontrolisati. Neophodno je predstaviti jasnu vezu između polazne osnove (relevantni standard/standardi na nivou države) i obaveza za svaku podržanu vrstu aktivnosti, što se može prikazati u tabeli.

Prema IPARD-u, ako zemlja odluči da razvije više od jedne vrste aktivnosti unutar mjere, važno je spomenuti da korisnik može kombinovati razne obaveze, pod uslovom da su one komplementarne i kompatibilne. Mogućnosti u pogledu kombinacije obaveza moraju biti opisane u IPARD Programu. Ipak, važno je napomenuti da neke kombinacije, možda neće biti moguće, i da se mora isključiti duplo finansiranje.

9.9.5 Prihvatljivi troškovi za mjeru

Prihvatljivi troškovi tek trebaju biti utvrđeni, a rad na definisanju ovih troškova uključen je u listu tehničkog rada, koji treba obaviti kao preduslov za svaku od podmjera.

Ovaj tehnički rad obuhvata obračune (kalkulacije) kako bi se utvrdilo na koji način će se krajnjim korisnicima nadoknaditi dodatni troškovi i prihod kojeg su izgubili, a što je proisteklo iz obaveze koju su preuzeli u okviru odabrane vrste jedne, ili više aktivnosti. FMPVŠ će za svaku vrstu aktivnosti dati obračun koji će predstavljati osnovu za utvrđivanje iznosa plaćanja u okviru date vrste aktivnosti. Obračun će sačinjavati certifikovano tijelo koje je nezavisno od tijela koje provodi mjere (npr. naučni instituti, relevantni univerziteti). Ovo će biti zaseban dokument, izvan ovog Programa. U obračun će biti uvrštena izjava kojom se potvrđuje adekvatnost i tačnost obračuna.

Tehničke aktivnosti će obuhvatiti predstavljanje metodologije obračuna sačinjenog za svaku vrstu aktivnosti, koja je zasnovana na realističnim elementima i potvrđena od strane kompetentnog tijela u zemlji, kako je specificirano u tekstu iznad.

Obračun novčane podrške u okviru date vrste jedne ili više aktivnosti treba, konkretno, obuhvatiti skup dodatnih troškova i izgubljeni prihod, a što je rezultat provođenja te aktivnosti, te ga uporediti sa polaznim praksama koje odražavaju poljoprivredne uslove i konvencionalne metode poljoprivredne proizvodnje, koliko je to moguće prema lokaciji.

U opravdanim slučajevima, mogu se dozvoliti transakcijski troškovi, a u metodologiji mora biti sadržana informacija o vrsti tih troškova, njihovoj vrijednosti kao i metodama plaćanja (npr. kao jednokratno plaćanje ili kao dio godišnje isplate).

Podrška za transakcijske troškove, izračunata kao procent od novčane podrške isplaćene u okviru date vrste aktivnosti, može se dati za aktivnosti koje su direktno povezane sa podržanom vrstom aktivnosti. (Primjeri su sljedeći: prikupljanje informacija i sticanje znanja neophodnog za efikasno provođenje date vrste aktivnosti; priprema konkretnih planova aktivnosti za tu provedbu; naknade u pogledu registracije/dozvola itd.)

U principu, novčana podrška za AEC za datog korisnika, kako je utvrđeno u njegovom ugovoru, ne bi se trebala mijenjati tokom ugovornog perioda. Razlog za ovo je taj, što je sistem AEC obaveza koje traju pet, ili više godina, osmišljen tako da ograniči administrativno opterećenje i obezbijedi predvidljivost – u pogledu nivoa postignute koristi za okoliš i sredstava isplaćenih za postizanje te koristi. Prihvaćena je činjenica da će troškovi i gubici prihoda fluktuirati do određene mjere, ipak ova činjenica nije dovoljna da bi se opravdalo često mijenjanje novčane podrške. Međutim, ovaj princip ne mora biti apsolutno pravilo. U slučaju kada dođe do značajne promjene elemenata koji se uzimaju u obzir pri obračunu novčane podrške, može se dozvoliti revizija novčane podrške za tekuće ugovore, ako je to očigledno važno za datu mjeru – posebno u pogledu mogućih korištenja sredstava u budućnosti.

9.10 Intenzitet pomoći i visina učešća

Intenzitet pomoći (državna pomoć) biće na nivou od 100% od ukupnih prihvatljivih troškova.

Visina plaćanja za svaku vrstu aktivnosti biće predstavljeni u Programu novčanih podrški na godišnjoj osnovi, i to po *hektaru* ili *po grlu životinje*, ovisno o prirodi date vrste aktivnosti.

Nakon što se ispune uslovi za IPARD podršku, visina učešća EU iznositi će 85% od javne potrošnje, a preostalih 15% će biti pokriveno iz državnog budžeta zemlje korisnice.

9.11 Indikativni budžet

Indikativni budžet za ovu mjeru će se utvrditi naknadno.

9.12 Indikatori

- Broj ugovora;
- Površina poljoprivrednog zemljišta (ha) u okviru okolišnih ugovora;
- Broj date vrste podržanih aktivnosti;
- Ukupno područje po vrstama aktivnosti uz analizu: (a) upravljanja ulaznim sirovinama, (b) kultivacijskih praksi, (c) upravljanja krajolikom, staništima, livadama, (d) upravljanja poljoprivrednim gazdinstvom, integrisani pristupi (u svakoj kategoriji postoje potkategorije praksi), (e) organske poljoprivrede;
- Broj ugroženih vrsta i pasmina za koje je data podrška;
- Broj gazdinstava koja primaju podršku u okviru aktivnosti organske proizvodnje.

9.13 Administrativne procedure

Finalizaciju ove mjere će pratiti detaljna administrativna procedura, uključujući proces odabira, ugovaranje, provođenje plaćanja i identifikaciju odgovarajućih oblika kontrole.

U svrhu provođenja mjere važno je još na samom početku identifikovati skup relevantnih obaveznih standarda za poljoprivredno-okolišne mjere, osmisliti način kontrole, obaveze u okviru date vrste jedne, ili više aktivnosti i obavezne relevantne standarde, kao i odlučiti kakav će se savjetodavni sistem koristiti u provođenju mjere. Uz to se mora utvrditi i sistem sankcija u slučaju nepoštivanja obaveza u okviru date aktivnosti i kriterija prihvatljivosti. Sistem mora biti jasno definisan, te uzeti u obzir principe proporcionalnosti.

Uz to, FMPVŠ će sarađivati sa relevantnim stručnjacima i nadležnom institucijom/institucijama u zemlji (koje tek treba definisati/odabrati), kako bi utvrdili obim date vrste aktivnosti, te odredili visinu plaćanja u okviru date aktivnosti, na osnovu nezavisnih obračuna.

Mjere, kao što su unapređenje obuke i savjetodavne usluge, u okviru mjere tehničke pomoći, trebaju nadopunjavati poljoprivredno-okolišne programe i pružiti neophodnu obuku za poljoprivrednike ili savjetodavne usluge.

9.14 Priprema za ispunjavanje preduslova

Tehnička pomoć je ključna komponenta mjere, imajući u vidu hitnost potrebe da se utvrde preduslovi. Postoji potreba za fokusiranom analizom okoliša na kojoj će se mjera zasnivati, tako da se sa sigurnošću mogu odrediti vrsta aktivnosti, ili grupa aktivnosti, koje će dobiti podršku i teritorijalni obim. U analizi se moraju identifikovati okolišni problemi, potrebe, kao i prilike koje postoje u FBiH, a koje se mogu riješiti kroz ovu mjeru.

Komponente tehničke pomoći navedene su u tekstu ispod, a više detalja dato je u Poglavlju 12.

- **T.1 – Obuka**
 - Jačanje svijesti o agrookolišu,
 - Terenske aktivnosti,
 - Vođenje evidencija,
 - Podrška za izradu zahtjeva,
 - Terenski monitoring.

- **T.2 – Savjetodavne usluge**

Imajući u vidu da su sve ove mjere, po svojoj prirodi, pilot mjere, prerano je da bi se pripreme aktivnosti već sada uključivale u plan rada vezan za savjetodavne usluge.

- **T.3 – Tehnička podrška**
 - Polazna osnova i baza podataka za okoliš,
 - Uslovljenost okoliša,
 - Odabir pilot poljoprivredno-okolišnih aktivnosti (npr. jedna ili dvije oblasti sa visoko vrijednom prirodom, kao što su nacionalni parkovi),
 - Pilot poljoprivredno-okolišna podmjera (uključujući nivoe plaćanja i definiciju aktivnosti),
 - Okvir za monitoring i evaluaciju za agrookoliš,
 - Definisane genetskih resursa i mjera koje će podržati njihovo očuvanje,
 - Detaljni pregled, analiza propisa i izrada istih u svrhu podrške implementaciji mjera, kao što je zakon o organskoj poljoprivredi,
 - Definicija dobrih poljoprivrednih i okolišnih uslova (AEC i GAEC).

9.15 Geografski obim mjere

Geografski obim mjere biće utvrđen kroz tehnički rad u pogledu podržanih vrsta aktivnosti koje će biti usmjerene na ograničeni broj geografski dobro definisanih područja koja su identifikovala okolišne ciljeve.

9.16 Faze implementacije mjere

Faze implementacije mjere agrookoliš, ublažavanje klimatskih promjena i organska proizvodnja date su u Tabeli broj 14.

Tabela broj 14: Implementacija mjere po godinama

	Aktivnosti
2018.	Tehnički rad na ispunjavanju preduslova za mjeru organske proizvodnje
2019.	Pilot mjera organske proizvodnje i tehnički rad u pogledu agrookoliša
2020.	Pilot poljoprivredno-okolišna i proširena mjera organske proizvodnje, tehnički rad u pogledu autohtonih genetskih resursa
2021.	Pilot poljoprivredno-okolišna, proširena mjera organske proizvodnje, pilot mjera u pogledu autohtonih genetskih resursa

9.17. Budžet – Mjera za agrookoliš, ublažavanje klimatskih promjena i organsku proizvodnju

Tabela broj 15: Budžet za implementaciju i visina učešća Vlade FBiH za mjeru agrookoliša, ublažavanja klimatskih promjena i organske proizvodnje po godinama

	Ukupno		Učešće Vlade FBiH	
	miliona KM	%	miliona KM	%
2018.	0,42	100	0,42	100
2019.	0,95	100	0,95	100
2020.	1,18	100	1,18	100
2021.	1,35	100	1,35	100
Ukupno	3,90	100	3,90	100

Tabela broj 16: Budžet za mjeru agrookoliša, ublažavanja klimatskih promjena i organske proizvodnje, uključujući tehničku pomoć, po namjeni i po godinama (u milionima KM)

	2016.	2017.	2018.	2019.	Ukupno
Implementacija	0,42	0,95	1,18	1,35	3,90
Obuka	0,10	0,20	0,15	0,20	0,65
Tehnička podrška	0,15	0,18	0,15	0,13	0,61
Ukupno po god.	0,67	1,33	1,48	1,68	5,16

10 Mjera diverzifikacije aktivnosti na poljoprivrednom gazdinstvu i razvoj preduzetništva

10.1 Pravni osnov

Pravni osnov je izložen u Aneksu 5.

10.2 Obrazloženje mjere

Diverzifikacija je utvrđena kao jedna od ključnih komponenti Programa. Investicije koje su planirane za poljoprivredni i prehrambeni sektor osigurati će njihovu dugoročnu održivost. Međutim, iako će investicije u primarne sektore u određenoj mjeri podržati opći rast, vjerovatno će imati manji uticaj na rast BDP-a, odnosno općenito govoreći, mali su izgledi da će dovesti do rasta zapošljavanja. Ovo proizlazi iz činjenice da modernizacija i mehanizacija primarnih sektora, u većini slučajeva, rezultiraju povećanjem produktivnosti radne snage i bolje plaćenim poslovima, ali i smanjenjem ukupnog broja radnih mjesta.

Stoga je diverzifikacija jedna od ključnih komponenata Programa. Dva su osnovna razloga za to:

- 1) Sasvim je izvjesno da će diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima dovesti do rasta zapošljavanja, što je tim važnije, jer se očekuje smanjenje zapošljavanja u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, i
- 2) Nova preduzeća će, najvjerovatnije, poslovati u oblastima visoke stope rasta, kao što je uslužni sektor, što znači da će ti poslovi, vjerovatno, biti bolje plaćeni i imati veću vrijednost za ekonomiju FBiH u dugoročnom periodu.

Prema tome, kroz ovu mjeru pružit će se podrška poljoprivrednim gazdinstvima i stanovnicima ruralnih područja koji žele pokrenuti diverzifikaciju ruralne ekonomije i pružanje usluga za ruralne zajednice.

Primjeri ovakvih aktivnosti će obuhvatiti sljedeće:

- Uvođenje mašinskih prstenova (zajedničko vlasništvo nad mehanizacijom i njeno korištenje);

- Promocija zanatskih djelatnosti;
- Prerada hrane i marketing;
- Prerada drveta i zanatske djelatnosti;
- Ruralni turizam;
- Marketing i razvoj brenda;
- Obnovljiva energija;
- Nekonvencionalne poljoprivredne proizvodnje;
- Upravljanje otpadom.

Podneseni zahtjevi će biti ocjenjivani na osnovu njihovog kvaliteta i potencijala da doprinesu stvarnom ekonomskom rastu i rastu zapošljavanja u datim ruralnim lokalnim zajednicama. Javni poziv za dostavljanje zahtjeva odnosi se na pojedince, partnerstva i LAG-ove.

10.3 Opći cilj mjere

Opći cilj ove mjere je diverzifikacija ruralne ekonomije poboljšanjem okruženja za lokalni ekonomski rast i razvoj ekonomskih kapaciteta, kroz koje se mogu bolje iskoristiti prednosti ruralnih područja i unaprijediti održivost ruralnih zajednica. Zapravo, cilj ove mjere je poticanje zapošljavanja kroz stvaranje novih radnih mjesta i zadržavanje postojećih radnih mjesta razvojem poslovnih aktivnosti. Time se povećava i nivo ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima i vraća ruralna populacija. Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti i aktivnosti na poljoprivrednom gazdinstvu je neophodna za rast, zapošljavanje i održivi razvoj u ruralnim područjima. To će doprinijeti boljoj teritorijalnoj ravnoteži, jednako i u ekonomskom i socijalnom smislu, povećavajući direktno prihode porodičnih poljoprivrednih gazdinstava, ali i ostalih ekonomskih subjekata.

10.4 Specifični ciljevi i mjere

Ova mjera ima za cilj stvaranje i razvoj ruralnih aktivnosti, kroz podršku za ulaganja u diverzifikaciju poljoprivrednih gazdinstava i razvoj nepoljoprivrednih aktivnosti, kao što su: ruralni turizam, tradicionalno zanatstvo, prerada na poljoprivrednom gazdinstvu, nepoljoprivredne usluge, proizvodnja energije iz obnovljivih izvora, direktni marketing i sl..

10.5 Podmjere

Mjera diverzifikacije će se ostvariti kroz primjenu dvije podmjere:

- D.1 Investicije u okviru poljoprivrednog gazdinstva
- D.2 Ostale investicije u ruralna područja FBiH

10.5.1 Podmjera D.1 - Investicije u okviru poljoprivrednog gazdinstva

Ova mjera ima za cilj da porodice, koje se bave poljoprivrednom proizvodnjom, diverzifikuju svoje djelatnosti.

10.5.1.1 Opći kriteriji za odabir projekata za podmjeru D.1

- Predloženi projekti moraju biti usklađeni sa odgovarajućim standardima u FBiH, najkasnije do kraja investicije;
- Svi projekti moraju biti usklađeni sa općim i specifičnim ciljevima Programa;
- Ekonomska održivost projekta – podnosilac zahtjeva mora kroz poslovni (operativni) plan pokazati da će ulaganja biti opravdana i ekonomski održiva na kraju realizacije projekta. Za manja ulaganja (koja trebaju biti definisana Pravilnikom) dovoljan je i pojednostavljeni poslovni plan;
- Podnosilac zahtjeva mora biti upisan u RPG i RK;
- Podnosilac zahtjeva mora imati izmirene obaveze prema državi, po bilo kom osnovu.

10.5.1.2 Specifični kriteriji prihvatljivosti za podmjeru D.1

- Investicije za projekte u manje povoljnim područjima;
- Investicije koje će uključiti mlade, žene i marginalizovane grupe;
- Investicije koje uključuju i podržavaju proizvodnju lokalne tradicionalne hrane i tradicionalne rukotvorine, odnosno uvezuju ostale aktere u toj ruralnoj zajednici;
- Investicije koje imaju pozitivan uticaj na okoliš;
- Aktivnosti koje su usklađene sa LRS, ukoliko ona postoji u tom regionu.

Primjer specifičnih kriterija u sektoru ruralnog turizma nalazi se u Aneksu 2.

10.5.1.3 Prihvatljivi troškovi za podmjeru D.1

Podrška u okviru ove mjere odnosi se na fizičko investiranje – ulaganja u stalna sredstva.

Prihvatljivi troškovi odnose se na:

- Troškovi kupovine i najma novih mašina i opreme do tržišne vrijednosti imovine, uključujući troškove njihove montaže/ugradnje;
- Troškovi izgradnje, adaptacije i rekonstrukcije građevinskih objekata i to, troškovi nabavke građevinskog materijala, ili gotovih montažnih elemenata;
- Troškovi izvođenja radova, uključujući pripremne, građevinske i instalaterske radove, troškovi montaže na objektu, ili troškovi izvođenja radova na licu mjesta;
- Troškovi transporta nabavljenih mašina, opreme i materijala;
- Troškovi priključka električne energije, vode i PTT;
- Opći troškovi vezani za angažman arhitekata, inženjera i konsultantskih naknada, koji se odnose na savjete vezane za okolišnu i ekonomsku održivost projekata, uključujući studije izvodljivosti (prihvatljivi troškovi ne veći od 12% vrijednosti investicije);
- Troškovi za pripremu i provođenje obuka;
- U slučaju investiranja u objekte za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, podrška će ići samo onim projektima čiji kapacitet proizvodnje na godišnjem nivou prevazilazi samopotrošnju korisnika.

10.5.1.4 Neprihvatljivi troškovi za podmjeru D.1

- Porezi, uključujući PDV, carinske i uvozne dažbine i ostale naknade državi;
- Troškovi kupovine zemljišta;
- Troškovi poslovanja, uključujući troškove održavanja i amortizacije;
- Bankarski troškovi, troškovi garancija i sl.;

- Troškovi konverzije, kursnih razlika i naknada;
- Troškovi poslova javne uprave (troškovi opće-upravnih poslova, troškovi iznajmljivanja opreme, mašina i prostora, plate zaposlenih na poslovima upravljanja, izvođenja, praćenja i nadzora);
- Troškovi plaćanja u naturi (kompenzacija), troškovi vlastitog rada;
- Izdaci prilikom investicija koji su nastali zbog komunalnih naknada i doprinosa;
- Troškovi nabavke izvršene lizingom.

10.5.2 Podmjera D.2 - Ostale investicije u ruralna područja FBiH

Kroz ovu podmjera se omogućava pružanje usluga za ruralno stanovništvo i poljoprivredne proizvođače – promocija prerađivačkih aktivnosti malog obima, marketing lokalnih proizvoda i usluga i dr.

10.5.2.1 Opći kriterij za odabir projekta u okviru podmjere D.2

Kriteriji izbora kod implementacije mjere biće u rangu postavljenih općih i posebnih ciljeva, poput kreiranja i razvoja MSP, tradicionalnog zanatstva, ruralnog turizma sa iskorištavanjem ekonomskog potencijala i prilika za nova zaposlenja u ruralnim područjima FBiH.

Prioritet će biti dat ulaganjima sa većim brojem bodova u kojem će se voditi računa o vrsti ulaganja, kao i o posebnim kriterijima koji su ranije definisani

Kriteriji rangiranja biće propisani posebnim Pravilnikom i primjenjivat će se u slučajevima kada sredstva nisu dovoljna za sve prihvatljive zahtjeve.

10.5.2.2 Specifični kriteriji za podmjera

Specifični kriteriji za slučajeve kad postoji više projekata za jedan sektor:

- Ulaganje na manje povoljnim područjima;
- Ulaganje provodi žena preduzetnik/nosilac poljoprivrednog gazdinstva;
- Ulaganje provodi mladi preduzetnik/nosilac poljoprivrednog gazdinstva (mlađi od 40 godina starosti).

10.5.2.3 Primjeri mogućih ulaganja u okviru podmjera D.1 i D.2

- Ulaganje u alternativne poljoprivredne proizvodnje;
- Ulaganje u pogone za prerađivanje i doradu na poljoprivrednom gazdinstvu;
- Ulaganje u direktni marketing i prodaju;
- Ulaganje u pružanje usluga poljoprivrednim proizvođačima;
- Ulaganja u pružanje općih usluga za ruralnu populaciju;
- Ulaganje u tradicionalno zanatstvo;
- Ulaganje u ruralni turizam;
- Ulaganje u proizvodnju energije iz obnovljivih izvora.

10.5.2.4 Prihvatljive investicije za podmjera D.1 i D.2

Prihvatljive investicije u poljoprivrednog gazdinstvo (podmjera D.1) su sve one investicije koje nisu obuhvaćene u okviru podmjere K1 - Ulaganje u infrastrukturu i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu, a odnose se na:

- Diverzifikaciju nekonvencionalnih, komplementarnih i alternativnih poljoprivrednih proizvodnji:
 - sakupljanje, odnosno proizvodnja ljekovitog bilja i šumskih plodova,
 - proizvodnja ukrasnog bilja i drveća,
 - sakupljanje i uzgoj gljiva,
 - sakupljanje i uzgoj puževa,
 - uzgoj glista – proizvodnja lumbrihumusa,
 - pčelarstvo,
 - slatkovodno ribarstvo – porodični ribnjaci.
- Uvođenje drugih ekonomskih aktivnosti koje nisu direktno vezane za poljoprivrednu proizvodnju:
 - prerada poljoprivrednih proizvoda i direktni marketing vlastite proizvodnje (prodaja na kućnom pragu),
 - ruralni turizam sa pratećim rekreativnim aktivnostima (jahanje, lov, ribolov i sl.),
 - poljoprivredno gazdinstvo za edukaciju,
 - aktivnosti vezane za brigu o djeci,
 - proizvodnja energije iz obnovljivih izvora.

Ostale investicije u ruralnim područjima FBiH (podmjera D.2) služe za povećanje ekonomskih aktivnosti i uključuju:

- Pružanje raznih vrsta usluga poljoprivrednim proizvođačima poput mašinskih prstenova, usluga popravke poljoprivrednih mašina i priključnih oruđa i dr.;
- Pružanje općih usluga za ruralnu populaciju poput:
 - dječjih vrtića,
 - IT centara,
 - domova za starije osobe,
 - transportnih usluga,
 - uspostavljanja centara seoskih zajednica,
- Tradicionalno zanatstvo i obrti vezani za poljoprivredu, šumarstvo i izradu suvenira;
- Tipični poljoprivredni proizvodi (tradicionalna hrana) i lokalni proizvodi od drveta i dr.;
- Upravljanje otpadom.

10.6 Krajnji korisnici za mjeru diverzifikacije

Za podmjeru D.1

- Poljoprivredno gazdinstvo i njihovi članovi koji diverzifikuju aktivnosti na, ili izvan poljoprivrednog gazdinstva.

Za podmjeru D.2

- Stalni stanovnici ruralnih područja – stanovnici koji pokreću ekonomske aktivnosti i žive u ruralnim područjima, što treba biti potvrđeno registracijom aktivnosti ili potvrdom o stalnom mjestu boravka;

- Privredni subjekti – poduzetnici i obrtnici koji su registrovali svoje djelatnosti u ruralnim područjima i koji imaju potencijal implementacije projekata, odnosno sva pravna lica u ruralnim sredinama. Preduzeća koja su osnovana izvan ruralnih područja, također, mogu biti prihvatljivi korisnici, ako su podržane investicije/aktivnosti skoncentrisane na ruralna područja;
- Uspostavljeni LAG-ovi.

10.7 Indikatori za mjeru diverzifikacije

- Broj podnesenih i odobrenih zahtjeva (struktura po spolu, starosnoj dobi, vrsti ulaganja);
- Broj poljoprivrednih gazdinstava koji su diverzifikovali izvore prihoda u ruralnim područjima;
- Broj MSP korisnika podrške;
- Broj kreveta u poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave ruralnim turizmom;
- Broj ostvarenih noćenja u poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave ruralnim turizmom;
- Broj poljoprivrednih gazdinstava koja proizvode obnovljive izvore energije;
- Količina proizvedene energije iz obnovljivih izvora;
- Ukupan iznos investicija u okviru mjere;
- Broj kreiranih poslova (struktura po spolu, dobi i određenim marginalizovanim grupama).

10.8 Geografski obim mjere

Mjera diverzifikacije biće provođena na cijeloj teritoriji FBiH, isključujući ulaganja u projekte čija je implementacija vezana za uža urbana područja gradova Sarajevo, Tuzla, Mostar i Zenica.

10.9 Tehnička podrška za mjeru diverzifikacije

10.9.1 Obrazloženje

Izgradnja administrativnih kapaciteta FMPVŠ za implementaciju Programa predstavlja ključni preduslov za uspješnu implementaciju mjere.

Tehnička podrška je vezana za implementaciju mjere.

10.9.2 Ciljevi tehničke podrške

Tehnička podrška ima za cilj da pomogne implementaciju i monitoring mjere diverzifikacije, te rad na, eventualnim, naknadnim izmjenama i dopunama mjere.

Ciljevi uključuju:

- Pružanje podrške za monitoring i evaluaciju mjere;
- Obezbeđenje adekvatnog protoka informacija i promociju;
- Podrška za studije, posjete i seminare;
- Podrška za angažovanje vanjskih eksperata;
- Istraživanje i razvoj zakonodavnih procedura i standarda, neophodnih za implementaciju mjere;
- Istraživanja tržišta koja će podržati postizanje ciljeva mjere.

10.9.3 Krajnji korisnici tehničke podrške

Krajnji korisnici su FMPVŠ i strukture uključene u implementaciju, monitoring i evaluaciju mjere.

10.9.4 Opći uslovi prihvatljivosti

Prihvatljivi troškovi se baziraju na stvarnim troškovima.

10.9.5 Prihvatljivi troškovi

- Troškovi vezani za monitoring i implementaciju mjere (sastanci odbora, radnih grupa i sl.);
- Angažovanje eksperata za pregled i revidiranje polaznih podataka, zakonodavstva, standarda i dr.;
- Angažovanje eksperata za pregled i revidiranje polaznih podataka i indikatora u svrhu monitoringa implementacije mjere;
- Troškovi informativnih kampanja za javnost, uključujući troškove štampe i distribucije;
- Troškovi prijevoda dokumenata vezanih za implementaciju mjere;
- Troškovi vezani za posjete i seminare;
- Troškovi vezani za evaluaciju mjere.

10.9.6 Indikatori za tehničku podršku

- Broj promotivnih materijala (letaka, brošura, itd.);
- Broj kampanja za javnost;
- Broj podržanih aktivnosti (zadataka) eksperata;
- Broj radionica, konferencija, seminara;
- Broj sastanaka za monitoring mjere;
- Broj studija za izradu i implementaciju mjere;
- Broj evaluacijskih izvještaja za mjeru.

10.10 Faze implementacije mjere diverzifikacije

Tabela broj 17: Dinamički plan implementacije mjere za period 2018.-2021. godine

Godina	Aktivnosti
2018.	Implementacija D1 i D2, Tehnička pomoć
2019.	Implementacija D1 i D2, Tehnička pomoć
2020.	Implementacija D1 i D2, Tehnička pomoć
2021.	Implementacija D1 i D2, Tehnička pomoć

10.11 Budžet mjere

Tabela broj 18: Budžet za mjeru diverzifikacije, ukupno implementacija i omjer učešća korisnika i javnih sredstava, za period 2018.-2021. godina

Godina	Doprinos korisnika		Učešće Vlade FBiH		Ukupno	
	miliona KM	%	miliona KM	%	miliona KM	%
2018.	5,70	50	5,70	50	11,40	100
2019.	9,65	50	9,65	50	19,30	100
2020.	11,49	50	11,49	50	22,98	100
2021.	13,77	50	13,77	50	27,54	100
Ukupno	40,61		40,61		81,22	

10.10.1 Budžet po stavkama

Tabela broj 19: Dinamički plan ukupnog budžeta mjere diverzifikacije, uključujući tehničku pomoć, za period 2018.-2021.godina (u milionima KM)

Godina	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
Implementacija	5,70	9,65	11,49	13,77	40,61
Obuka	0,10	0,20	0,20	0,20	0,70
Tehnička podrška	0,10	0,10	0,10	0,10	0,40
Ukupno	5,90	9,95	11,79	14,07	41,71

11 Mjera LEADER

11.1 Pravni osnov

Pravni osnov izložen je u Aneksu 5.

11.2 Obrazloženje mjere

LEADER kao instrument integrisanog teritorijalnog razvoja na lokalnom nivou, direktno će doprinijeti uravnoteženom teritorijalnom razvoju ruralnih područja, što je jedan od općih ciljeva politike ruralnog razvoja.

U ruralnim zajednicama u FBiH prisutan je nizak nivo socijalnog kapitala, kao i nizak nivo povjerenja i saradnje. Stoga, aktivnosti koje promovišu saradnju, koordinaciju i umrežavanje s jasnim društveno-ekonomskim ciljem, trebaju biti visoko na listi prioriteta. LEADER pristup nudi dokazanu i isprobanu metodologiju koja se može primijeniti u ruralnim područjima širom BiH i koja će obezbijediti potrebnu ekonomsku i društvenu svrhu za uspostavu saradnje.

Zahvaljujući podršci donatora, i razvojnih agencija, u nekim dijelovima BiH, već su uspostavljene lokalne akcione grupe - LAG-ovi. To znači, da u samoj državi već postoji iskustvo, koje može biti od pomoći područjima i grupama zainteresovanim za razvoj ovog pristupa.

Program predviđa da se svake godine uspostavi do pet novih LAG-ova. Na taj način će se osigurati da ove grupe nastaju postepeno, korak po korak, da u razvoju LEADER pristupa iskustvo bude iskorišteno u što većoj mjeri, te da se taj razvoj odvija u čitavoj zemlji. Iako FBiH podržava aktivnosti međuentitetskih LAG-ova, još uvijek nisu jasna pitanja u vezi sa modalitetima finansiranja LAG-ova. Pojašnjenje ovih pitanja će predstavljati prioritet za tehničku pomoć.

11.3 Opći cilj mjere

Program je opredijeljen za razvoj LEADER metodologije na čitavoj teritoriji FBiH. Stoga je cilj potaknuti uspostavljanje inkluzivnih LAG-ova i izradu snažnih LRS, čime se poboljšavaju izgledi za uravnotežen i pozitivan lokalni razvoj, koji donosi dobrobit i bolju održivost zajednicama u ruralnim područjima.

11.4 Specifični ciljevi mjere

Javna sredstva namijenjena za LEADER trebaju doprinijeti promociji ruralnog razvoja kroz lokalne inicijative, partnerstva i saradnju. Cilj mjere je poboljšanje kapaciteta i socijalnog kapitala među stanovnicima ruralnih područja i članovima LAG-a, kroz obuku i edukaciju. To će omogućiti razvoj, organizovanje i upravljanje LAG-ovima i provođenje LRS kroz lokalne projekte.

11.5 Zahtjevi u pogledu LEADER-a

LEADER pristup na programskom nivou propisuje sljedeće principe u djelovanju LAG-a:

- Izrada LRS koje se zasnivaju na posebnostima datog područja;
- Uspostavljanje lokalnog javno-privatnog partnerstva;
- Pristup „odozdo prema gore“ koji u suštini znači da odluke, koje se odnose na pripremu i provedbu LRS, donose LAG-ovi;
- Multi-sektorska izrada i provedba LRS koja se zasniva na interakciji između aktera i projekata u različitim sektorima lokalne ekonomije;
- Umrežavanje LAG-ova;
- Provedba inovativnih pristupa;
- Kooperacija.

11.5.1 Odabir LAG-ova

LAG-ovi moraju ispunjavati sljedeće uslove:

- Predložiti integrisanu LRS na osnovu karakteristika LEADER-a, kako su definisane pod tačkom 11.5 (Zahtjevi u pogledu LEADER-a);
- Imati obaveznu zastupljenost partnera iz raznih lokalnih socio-ekonomskih sektora u datom području. LAG mora utvrditi uslove za uključenje svih grupa zastupljenih na datoj teritoriji (uključujući mlade, žene, manjinske grupe, itd.) kako bi se osiguralo da odluke donosi grupa koja je predstavnik lokalne zajednice. U okviru Programa će biti utvrđen minimalni nivo za uključenje etničkih i drugih manjinskih grupa, kako bi se osiguralo da je ispoštovan inkluzivni pristup;
- Pokazati sposobnost i kapacitet za definiranje i provođenje LRS za dato područje;
- Imati sposobnost upravljanja javnim sredstvima samostalno, ili u okviru partnerstva sa drugim LAG-ovima.

11.5.2 Područje koje će obuhvatiti LRS

Kod izrade LRS potrebno je ispoštovati sljedeće parametre za područje:

- Kritična masa u smislu ljudskih, finansijskih i ekonomskih resursa, kako bi podržale održivi razvoj i provođenje LRS-a;
- Bliska teritorijalna povezanost područja;
- Broj stanovnika u svakoj oblasti, po pravilu, mora biti veći od 5.000 i manji od 150.000. U slučajevima opravdanim na odgovarajući način, moguća su odstupanja od ovog općeg pravila;
- Ista lokacija može pripadati samo jednom LAG-u, što znači jedno partnerstvo, jedna strategija, jedna teritorija;
- Minimalno dvije općine mogu činiti jedan LAG;
- U slučaju finansiranja projekata međuentitetskih LAG-ova, biće finansiran samo dio projekta koji se implementira na teritoriji FBiH.

11.5.3 Procedura za odabir LAG-ova

Procedure za odabir LAG-ova moraju biti otvorene za sva ruralna područja, te osigurati takmičenje između LAG-ova koji podnose LRS. Prvi poziv LAG-ovima za implementaciju LRS biće organizovan čim FMPVŠ završi aktivnosti jačanja vlastitih kapaciteta. FMPVŠ će organizovati dodatne pozive, kako bi osiguralo da se područje obuhvaćeno LEADER pristupom povećava iz godine u godinu. Ciljni broj za uspostavu novih LAG-ova je pet po godini.

FMPVŠ će i dalje analizirati stopu povećanja broja LAG-ova, kako bi osiguralo razvoj LEADER pristupa na razuman način, izbjegavajući preklapanja sa aktivnostima, te potvrđujući postojanje LEADER statusa, samo za ona područja, koja su razvila neophodne kapacitete.

Odabir LAG-ova će biti provođen od strane FMPVŠ, odnosno, Agencije za plaćanje, kada bude uspostavljena:

- LAG će biti odabran na bazi otvorene tenderske procedure za sva ruralna područja. Agencija za plaćanje će voditi ovu tendersku proceduru;
- Agencija za plaćanje vrši administrativnu kontrolu podnesenih zahtjeva i kriterija prihvatljivosti. Korištenjem specifičnih kriterija osigurat će se: (i) pristup teritorijalnoj cjelini, (ii) kvalitet i usklađenost ciljeva LRS sa Programom, (iii) kapacitet LAG-a da upravlja implementacijom;
- Procedura odabira će biti zasnovana na sistemu rangiranja. Način rangiranja će biti propisan od strane FMPVŠ posebnim Pravilnikom;
- Finalnu provjeru LAG-ova će vršiti Odbor za evaluaciju na osnovu podnesenih zahtjeva i specifičnih kriterija. Odbor za evaluaciju će pripremiti listu odabranih LAG-ova, koja će biti dostavljena Agenciji za plaćanje na dalju proceduru. Ukoliko se procjena Agencije za plaćanja ne podudara sa odlukom Odbora za evaluaciju, finalnu odluku o odabranim LAG-ovima donosi Odbor za monitoring Programa;
- Agencija za plaćanja će sklopiti ugovore sa LAG-ovima i pristupiti njihovoj realizaciji;
- FMPVŠ, odnosno Agencija za plaćanja će također uspostaviti Registar LAG-ova.

11.5.4 Kriteriji za odabir LRS

U svrhu procjene kvaliteta LRS, koju je izradio LAG, koristit će se sljedeći kriteriji:

- Pristup zasnovan na posebnostima datog područja i povezanost LRS sa obuhvaćenim područjem;
- Sadržaj LRS i njena usklađenost sa ciljevima Programa;
- Sposobnost LAG-a da upravlja provođenjem LRS;
- Kvalitet partnerstva, ocijenjen prema uslovima utvrđenim u tački 11.5.;
- Pravična zastupljenost svih grupa koje postoje u datom području, dobna raznolikost, kao i ravnopravnost spolova;
- Projekti podržani iz drugih izvora izvan Programa trebali bi se smatrati dodanom vrijednošću, ali mora se izbjeći dvostruko finansiranje.³⁹

³⁹ Donatorske aktivnosti treba i dalje održavati i koordinisati s Programom, kako bi se osigurala puna koordinacija i saradnja između svih donatorskih aktivnosti, uključujući zajedničku podršku tamo gdje je to moguće. FMPVŠ i sve ostale strane morat će osigurati da ove aktivnosti ne budu finansirane dva puta.

11.5.5 Sadržaj lokalne razvojne strategije (LRS)

LRS treba da bude usklađena sa drugim važećim relevantnim strategijama na svim nivoima vlasti u BiH i mora sadržavati najmanje sljedeće elemente:

- Definiciju područja i stanovništva obuhvaćenih strategijom (mapa, spisak općina);
- LRS treba da rješava ekonomske, društvene i okolišne probleme lokaliteta koji pokriva;
- Analizu razvojnih potreba i potencijala tog područja;
- Analizu prednosti, nedostataka, prilika i prijetnji (SWOT);
- Opis LRS i njenih ciljeva koji potvrđuje usklađenost sa Programom;
- Opis procesa analize zainteresovanih strana, te uključenosti zajednice u izradu LRS;
- Mjerljive ciljeve i opis mjera koje pokazuju kako se ciljevi pretvaraju u očekivane aktivnosti i vrste podržanih projekata;
- Opis partnerstva LAG-ova, kao i članstva i šire strukture te pravila i procedura za interno donošenje odluka, uključujući proces donošenja odluka o grantovima i novčane tokove;
- Finansijski plan LRS, uključujući troškove sticanja vještina i animiranja i tekuće troškove;
- Poslovni plan koji uključuje finansijske tabele za implementaciju aktivnosti. Poslovni plan treba uključivati specijalni tehnički dio (opis projekta, detaljne akcijske planove, listu partnera, vremenski okvir za implementaciju i finansijske godišnje tabele, alokaciju partnera prema aktivnostima), koji će osigurati implementaciju u skladu sa LRS i njenim prioritetima;
- Opis procedure koja se odnosi na izbor i rangiranje lokalnih projekata.

Procjenu LAG-ova će obaviti FMPVŠ, odnosno Agencija za plaćanja kada bude uspostavljena, na osnovu kvaliteta njihovih LRS. Odobranje LAG-ova i LRS će vršiti Odbor za evaluaciju, koji se sastoji od predstavnika FMPVŠ, predstavnika Agencije za plaćanja i ostalih relevantnih aktera u ruralnom sektoru. Članove Odbora za evaluaciju imenovat će FMPVŠ. Nominacija predstavnika iz javnog, privatnog i nevladinog sektora će biti organizovana u skladu sa LEADER principima.

11.5.6 Kriteriji prihvatljivosti za odabir LAG-ova

Na osnovu podnesenih zahtjeva, FMPVŠ, odnosno Agencija za plaćanja, kada bude uspostavljena, provest će odabir LAG-ova prema sljedećim kriterijima prihvatljivosti:

- LAG-ovi moraju obuhvaćati teritorije koje imaju dovoljnu koherentnost i kritičnu masu, odnosno od 5.000 – 150.000 stanovnika, sa minimalno dvije općine. U slučajevima opravdanim na odgovarajući način i obrazloženim od strane Programa, moguća su odstupanja od ovog općeg pravila;
- LAG mora biti zvanično registrovani pravni subjekt na osnovu važećih propisa na oba nivoa BiH (državnom, entitetskom);
- Poljoprivrednici, žene u ruralnim područjima, mladi ljudi i njihova udruženja, moraju činiti više od 50% partnerstva. Bar jedan član Upravnog odbora LAG-a mora biti mlađi od 25 godina, najmanje 30% moraju biti žene, i minimalno 20% moraju biti predstavnici lokalnih vlasti. Lokalna vlast mora biti zastupljena sa manje od 50% prava glasa;
- LAG mora predložiti LRS u skladu sa Pravilnikom o LEADER-u koji će donijeti FMPVŠ.

11.5.7 Provođenje LEADER pristupa - podmjere

LEADER pristup u FBiH biće podržan kroz sljedeće podmjere:

- L.1 Sticanje vještina, animiranje stanovnika ruralnih područja i uspostavljanje LAG-ova;
- L.2 Tekući troškovi za vođenje odabranih LAG-ova i implementaciju LRS

11.5.8 Podmjera L.1 – Sticanje vještina, animiranje stanovnika ruralnih područja i uspostavljanje LAG-ova

11.5.8.1 Obrazloženje podmjere

Cilj ove podmjere je podržati jačanje kapaciteta i animiranje unutar odabranih LAG-ova. Fokus aktivnosti je na članovima LAG-a i stanovnicima ruralnih područja. Namjera je poboljšati njihove vještine u oblasti lokalne demokracije i upravljanja, izrade LRS, te podstaći ih da promovišu lokalne inicijative i partnerstva.

Pored toga, ovo će olakšati komunikaciju, predstaviti LEADER pristup svim zainteresovanim stranama i mogućim partnerima, kako bi se pružile informacije i promovisale prednosti i potencijali LAG-ova.

11.5.8.2 Opći ciljevi podmjere

Opći ciljevi ove podmjere su:

- Povezivanje ruralnih stanovnika i jačanje njihovih sposobnosti i vještina za zajednički rad (networking) u partnerstvima;
- Jačanje ruralnog kapaciteta u području LEADER metode;
- Podržati uspostavljanje i razvoj LAG partnerstva, tako što će se osigurati jednakost, uključenost i povjerenje članova LAG-a i stanovnike ruralnih područja;
- Osigurati udruživanje i identifikovanje svojih resursa i područja;
- Podstaći pokretanje lokalne inicijative i partnerstva na području koje njome prije nije bilo obuhvaćeno;
- Olakšati razmjenu informacija.

11.5.8.3 Specifični ciljevi podmjere

- Podrška informativnim i promotivnim aktivnostima koje se odnose na LEADER metodu, uključujući aktivnosti umrežavanja;
- Podrška identifikaciji i uspostavi LAG-ova;
- Podrška jačanju kapaciteta i usavršavanju članova LAG-a i stanovnika LAG teritorija;
- Podrška teritorijalnoj analizi, studijama, savjetovanju i stručnoj podršci;
- Priprema i početak provedbe LRS;
- Uspostava, organizacija, razvoj 5 LAG-ova godišnje i vođenje uspostavljenih LAG-ova;
- Provedba projekata međuteritorijalne saradnje.

11.5.8.4 Prihvatljive aktivnosti

Slijedeće aktivnosti će biti prihvatljive u okviru podmjere:

- Uvodne i promotivne aktivnosti;
- Određivanje i osnivanje LAG-a;
- Savjetovanje i profesionalne usluge koje se odnose na osnivanje LAG-a;
- Tehnička pomoć za izradu studija, izradu regionalnih analiza područja (npr. socioekonomskih, marketinških itd.);
- Tehnička pomoć za razvoj i pripremu LRS, uključujući obuku i obrazovanje i osposobljavanje trenera;
- Obuka i obrazovanje LAG osoblja i članova (npr. priprema poslovnih planova, izrada projektne aplikacije, računovodstva, itd.);
- Animiranje, organizacija publiciteta i promotivnih materijala i događaja za članove LAG-a i stanovnika područja (npr. seminara, radionica, sastanaka i sl.);
- Učešće članova LAG u događajima iz nacionalne i Evropske RD mreže.

11.5.8.5 Prihvatljivi troškovi

Prihvatljivi troškovi za sticanje vještina, animiranje lokalnih partnera i uspostavu LAG-ova su:

- Animacijske aktivnosti (npr. treninzi, učešće na seminarima, radionicama i sajmovima, pretplata i nabavka publikacija, druge animacijske aktivnosti, itd.);
- Radionice i informativni događaji za poticanje aktivnog učešća stanovnika u procesu lokalnog razvoja;
- Komunikatori/stručnjaci koji informišu o LEADER pristupu i pomažu u pripremi LRS;
- Usavršavanje i sticanje vještina osoblja/tima uključenog u pripremu LRS;
- Studije ruralnih dijelova (teritorijalna, socioekonomska analiza, itd.) u svrhu pripremanja LRS;
- Usavršavanje animatora (lokalnih neslužbenih animatora koji žive ili rade na području);
- Razrada, objavljivanje i distribucija informativnih materijala potrebnih za pripremu i publicitet LRS (uključujući Internet stranice, brošure, itd.);
- Troškovi registracije LAG-a i izrade LRS;
- Usluge eksperata;
- Pisani i usmeni prijevod;
- Iznajmljivanje prostora i opreme za organizaciju događaja;
- Putni troškovi, uključujući i smještaj.

11.5.8.6 Krajnji korisnici

Krajnji korisnici su registrovani i odobreni LAG-ovi i potencijalni članovi i partneri.

11.5.8.7 Opći kriteriji za izbor LRS i LAG-a

- Pravni oblik LAG-a je udruženje registrovano u skladu sa Zakonom o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01, 42/03, 63/08, 76/11 i 94/16);
- LAG obuhvaća jasno definisano i geografski kontinuirano područje, te stanovnike jednog ili više naselja unutar dvije ili više općina;
- U upravljačkoj strukturi LAG-a učestvuju:
 - predstavnici izvršnog ili upravnog tijela jedinica lokalne samouprave - minimalno 20%,
 - predstavnici privrednog i civilnog sektora - minimalno 50%,
 - žene - minimalno 30%,
 - minimalno jedna osoba mlađa od 25 godina,
- LAG predstavlja ruralno područje sa više od 5.000, a manje od 150.000 stanovnika;
- Jedno naselje može pripadati isključivo jednom LAG-u;
- Sjedište LAG-a nalazi se unutar područja koje obuhvaća LAG;
- LAG-ovi će biti izabrani na osnovu otvorenog konkursa koji će provoditi FMPVŠ;
- Postupak odabira zasnivat će se na rangiranju prema kriterijima, a ne na načelu “prvi stigao prvi poslužen”. Sistem rangiranja će naknadno razviti FMPVŠ kao dio Pravilnika za ruralni razvoj;
- LAG-ovi će biti odabrani na osnovu podnesenih prijava i ocjene postavljenih izbornih kriterija;
- FMPVŠ će potpisati ugovorni sporazum koji obuhvaća tekuće troškove i provedbu specifičnih projekata saradnje s odabranim LAG-ovima, te će uspostaviti registarski sistem izabranih/odobrenih LAG-ova.

11.5.8.8 Specifični kriteriji prihvatljivosti LAG-ova i LRS

- LAG mora biti sposoban upravljati javnim sredstvima (upravitelj LAG-a mora imati završenu višu, ili visoku školu, poslove računovodstva vodi uposlenik LAG-a, ili unajmljeni računovodstveni servis);
- LRS obavezno sadržava sljedeće elemente:
 - grafički prikaz područja LAG-a,
 - SWOT analizu LAG područja,
 - opis karakteristika partnerstva i uključenost učesnika u proces izrade LRS-a,
 - razrađene kriterije za odabir projekata LAG-a (opis procedure za donošenje pisma preporuke),
 - mjerljive ciljeve i provedbene aktivnosti,
 - usklađenost sa nadređenim strateškim dokumentima,
 - finansijski plan za provedbu aktivnosti u razdoblju od osnivanja do 2020. godine,
- LAG mora imati bankovni račun otvoren na području FBiH;
- LAG mora imati osigurana finansijska sredstva za sufinansiranje svojih aktivnosti;
- LAG mora imati godišnji plan aktivnosti;
- LAG mora imati izrađenu LRS koja mora biti u skladu s višim strateškim dokumentima i ovim Programom.

11.5.8.9 Prihvatljive aktivnosti

- Učešće potencijalnih članova LAG-a u seminarima, radionicama, sastancima, studijskim posjetama, uključujući i događaje u okviru Mreže za ruralni razvoj BiH i Evropske mreže za ruralni razvoj;
- Aktivnosti na izradi LRS, angažman eksperata, uključivanje lokalnih partnera u izradu LRS i sl.;
- Aktivnosti vezane za registraciju LAG-ova.

11.5.8.10 Intenzitet podrške

Intenzitet pomoći, izražen kao učešće javne podrške za prethodno definisane prihvatljive troškove, iznosi do 100%.

11.5.9 Podmjera L.2 - Tekući troškovi za vođenje odabranih LAG-ova i implementaciju LRS-a

11.5.9.1 Obrazloženje podmjere

LAG-ovi će doprinijeti ostvarenju ciljeva Programa implementacijom projekata u okviru mjera Programa (konkurentnost poljoprivrednih proizvoda, agrookoliš, ublažavanje klimatskih promjena i organska proizvodnja, diverzifikacija aktivnosti na poljoprivrednom gazdinstvu i razvoj preduzetništva).

Tekući troškovi moraju biti povezani sa provođenjem LRS, a sastoje se od operativnih troškova, troškova angažmana osoblja, troškova u vezi sa komunikacijom i odnosima sa javnošću.

11.5.9.2 Opći cilj podmjere

Opći cilj je provedba LEADER pristupa kroz provedbu LRS.

11.5.9.3 Specifični ciljevi podmjere

Specifični ciljevi ove podmjere doprinose općim ciljevima ruralnog razvoja kroz:

- Podršku provedbi LRS;
- Podršku postojećim LAG-ovima.

11.5.9.4 Prihvatljive aktivnosti

- Razvoj projekata koji će se provoditi u skladu s LRS;
- Vođenje LAG-ova, što uključuje podršku administraciji i ostalim zaposlenicima LAG-a;
- Aktivnosti vezane za publicitet;
- Aktivnosti vezane za učešće u projektima međuteritorijalne saradnje itd.

11.5.9.5 Prihvatljivi troškovi

Prihvatljivi troškovi za tekuće troškove u okviru ove podmjere su:

- Sufinansiranje plaće za voditelja LAG-a i/ili druge zaposlenike;
- Troškovi obuka i usavršavanja;
- Aktivnosti vezane za publicitet i promotivne aktivnosti;
- Najam ureda i režijski troškovi;
- Kupovina opreme i materijala;
- Kupovina usluga (stručnjaka, računovođa, savjetnika, organizatora i sl.);
- Studije područja, marketinške studije, izložbe, društvene aktivnosti;
- Radionice, sastanci, itd..

11.5.9.6 Opći kriteriji prihvatljivosti projekata kreiranih u okviru LAG-ova

- Lokalni projekti generisani u okviru LAG-a moraju biti u skladu sa LRS;
- Sadržaj pojedinačnih projekata će se definisati lokalno od strane podnosioca koji je član LAG-a;
- Svaki projekt mora imati pismo preporuke LAG-a;
- FMPVŠ će vršiti kontrolu rada LAG-ova s obzirom na ispravnost implementacije LRS.

11.5.9.7 Krajnji korisnici

Krajnji korisnici su registrovani LAG-ovi čija je LRS odobrena od strane FMPVŠ.

11.6 Međuteritorijalni i međudržavni projekti saradnje

LAG-ovi koji učestvuju u zajedničkim projektima sa partnerima izvan područja LAG-a, odnosno u međudržavnim projektima, također mogu biti podržani u okviru podmjere L 2.

11.7 Intenzitet podrške i visina učešća

Intenzitet pomoći, izražen kao učešće javne podrške za prethodno definisane prihvatljive troškove mjere, iznosi do 100% za sve tri podmjere. Očekuje se da lokalni partneri daju svoju kontribuciju zarad uspjeha LAG-a kroz finansijsku i drugu podršku, jer je podrška koju obezbjeđuje Program minimalna, te obezbjeđuje provođenje osnovnih funkcija.

Troškovi animiranja, sticanja vještina i tekući troškovi za LAG-ove su prihvatljivi do iznosa (po LAG-u godišnje) koji će biti utvrđen posebnim Pravilnikom.

LAG-ovi koji su sklopili ugovor sa FMPVŠ, odnosno sa Agencijom za plaćanja kada bude uspostavljena, mogu unaprijed primiti iznos prefinansiranja za početne aktivnosti. Iznos

predfinansiranja ne smije prelaziti 50% godišnje dodjele javne podrške, koja se odnosi na tekuće troškove, troškove animiranja i male projekte.

11.8 Indikativni budžet

Tabela broj 20: Dinamički plan finansiranja mjere i podmjera unutar LEADER pristupa, ukupna implementacija (bez tehničke pomoći), za period 2018.-2021. godina

Godina	Podmjera	FMPVŠ budžet u KM	%	Ukupno KM
2018.	L.1	250.000	100	
	L.2	100.000	100	350.000
2019.	L.1	250.000	100	
	L.2	200.000	100	450.000
2020.	L.1	250.000	100	
	L.2	350.000	100	600.000
2021.	L.1	250.000	100	
	L.2	500.000	100	750.000
Ukupno				2.150.000

11.9 Indikatori i ciljevi za mjeru

- Broj LAG-ova koji djeluju u ruralnim područjima;
- Broj odobrenih LRS;
- Teritorij obuhvaćen LAG-ovima (površina, broj općina);
- Broj stanovnika obuhvaćenih LAG-ovima;
- Broj stvorenih radnih mjesta;⁴⁰
- Broj podnesenih i odobrenih zahtjeva;
- Broj međuteritorijalnih i međudržavnih projekata;
- Broj stanovnika koji imaju direktnu korist od projekata;
- Ukupan iznos odobrenih investicija;
- Broj realizovanih ugovora.

⁴⁰ Radna mjesta koja rezultiraju iz aktivnosti koje provodi LAG ne obuhvataju lica koja dobivaju direktno finansiranje od Programa (uposleni u LAG-u).

11.10 Administrativna procedura

- LAG podnosi zahtjev FMPVŠ, odnosno, Agenciji za plaćanja kada bude uspostavljena za naknadu troškova za jačanje kapaciteta, tekućih troškova;
- Odabrani LAG-ovi sklapaju ugovor sa FMPVŠ, odnosno, Agencijom za plaćanja kada bude uspostavljena u skladu sa posebnim Pravilnikom. FMPVŠ, odnosno, Agencija za plaćanja kada bude uspostavljena, vrši kontrolu LAG-a (administrativna i kontrola na licu mjesta);
- FMPVŠ odnosno, Agencija za plaćanje kada bude uspostavljena, izvršava isplate za LAG-ove na osnovu kontrolisanih i odobrenih zahtjeva za plaćanje;
- Što se tiče podnesenih zahtjeva/projekata u okviru ostalih mjera Programa, od LAG-a se može tražiti da potvrdi da je projekat u skladu sa LRS. Ovakva potvrda će se uzeti u obzir u toku procesa procjene projekata.

11.11 Geografski obim mjere

LEADER pristup treba implementirati u međusobno povezanim ruralnim područjima na teritoriji FBiH.

12 Mjera tehničke pomoći

12.1 Pravni osnov

Pravni osnov izdvojen je u Aneksu 5.

Veze sa drugim propisima

Savjetodavne usluge, koje se pružaju u sklopu ove mjere, trebaju biti usklađene sa relevantnim propisima EU koji uređuju oblast savjetodavstva.

12.2 Obrazloženje mjere

Ova mjera obuhvata pružanje tehničke pomoći u pogledu troškova koji su povezani sa provođenjem Programa. Za uspješnu implementaciju, ovako zahtjevnog i kompleksnog Programa, potrebna je značajna tehnička pomoć. To je također slučaj sa IPA programima i drugim sličnim programima, koji su osmišljeni za usavršavanje osoblja i razvoj sistema.

Izrada Programa predstavlja proces koji omogućava, kako prepoznavanje značajnih mogućnosti, tako i uočavanje krupnih nedostataka. Svrha tehničke pomoći je da se prepoznaju ključna pitanja, koja je potrebno riješiti, kako bi se realizovale strateške ambicije na kojima počiva sam Program. Program tehničke pomoći treba se provoditi paralelno sa provedbom glavnih komponenti Programa, a služi da osnaži provođenje Programa, te da omogući proširivanje djelokruga Programa, putem razvijanja potrebnih kompetencija uposlenih i adekvatnih administrativnih kapaciteta.

Za provođenje komponente tehničke pomoći biće potrebna saradnja između svih nivoa vlasti, obzirom da ključna pitanja, kakvo je, npr. unapređenje poslovne klime, traže da brojna ministarstva, kao i kantoni i općine, ulože napore u svrhu smanjivanja broja birokratskih postupaka i visine troškova sa kojima se suočavaju preduzeća . Također će biti potrebna koordinacija i saradnja sa nevladinim i privatnim sektorom, kako bi se osiguralo da se informacije o Programu i uslovima Programa šire i predstavljaju na dosljedan način.

Obuka - Cilj ove mjere je da se omogući širenje informacija i znanja za sve odrasle osobe koje se bave pitanjima ruralnog razvoja, u cilju stvaranja odgovarajućeg nivoa tehničkog i ekonomskog znanja, koje zahtijeva evolucija i specijalizacija poljoprivrede, prehrambene industrije i drugih aspekata ruralnog razvoja, uključujući i šumarstvo.

Savjetodavne usluge - Namijenjene su da pomognu poljoprivrednicima, vlasnicima šuma i MSP u ruralnim područjima da koriste Program i da poboljšaju održivo upravljanje, ekonomski i ekološki učinak svojih imanja, ili da poboljšaju poslovanje. Ova mjera također promoviše obuku savjetnika kako bi se poboljšao kvalitet i efektivnost ponuđenog savjeta i osiguralo kontinuirano podizanje kapaciteta savjetnika.

12.3 Opći cilj mjere

Tehnička pomoć primjenjivat će se u sklopu svih mjera Programa.

U mjeri tehničke pomoći su obuhvaćene mjere obuke, savjetodavnih usluga i tehničke podrške. Ovim se pojednostavljuje sam pristup mjerama, pošto je uočeno da ove tri mjere imaju komplementarne uloge.

Cilj ove mjere je poboljšanje profesionalnih vještina i kompetencija lica, koja rade u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru, kao i ostalih ekonomskih aktera koji djeluju u oblastima obuhvaćenim Programom.

Ova mjera, pored toga, treba da podrži i neophodnu stručnu obuku za sticanje vještina potrebnih za uspješno provođenje mjera u okviru budućeg IPARD Programa ruralnog razvoja BiH.

Za razvijanje i specijalizaciju poljoprivrede, proizvodnje hrane, kao i za širi ruralni razvoj, neophodan je odgovarajući nivo obuke, koja obuhvata tehničke i ekonomske oblasti, uključujući i stručno poznavanje novih informacionih tehnologija. Pored toga, neophodno je i odgovarajuće poznavanje oblasti kvaliteta proizvoda, rezultata istraživanja i održivog upravljanja prirodnim resursima, kao i primjene proizvodnih praksi, koje su kompatibilne sa očuvanjem i unapređenjem predjela i pejzaža i zaštitom okoliša.

Cilj – Osiguranje kvalitetne platforme za tehničku pomoć u cilju podrške provođenju Programa i jačanju institucionalnih kapaciteta.

Podrška će biti pružena:

- Za FMPVŠ⁴¹, radi osiguranja tehničke osnove za komponente Programa, koje još uvijek ne mogu biti implementirane, jačanja institucionalnih kapaciteta, ili radi unapređenja efikasnosti i korisnosti Programa;
- Kroz uspostavu i razvoj savjetodavnih službi, koje zadovoljavaju potrebe krajnjih korisnika u cilju realizacije Programa;
- Kroz programe obuke za krajnje korisnike usmjerene na one mjere koje su im dostupne, ili koje će im biti dostupne.

Ova mjera će osnažiti savjetodavne službe i time doprinijeti ostvarenju općih ciljeva Programa. Prema tome, ova mjera će, u skladu sa prioritetima za ruralni razvoj Vlade FBiH, a kroz razvoj ljudskog i fizičkog kapitala, poboljšati sposobnost poljoprivredno-prehrambenog sektora da se nosi sa konkurentskim pritiskom i tržišnim silama, te da se postepeno uskladi sa standardima EU, dok istovremeno bude nastojao da ispuni ekonomske, socijalne i okolišne ciljeve uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih područja.

Ova mjera će stimulisati transfer znanja, te pomoći promociji socijalne i ekonomske inkluzije, tj. uključenosti, time što će pružiti podršku, posebno, malim i srednje velikim poljoprivrednim proizvođačima i mikro preduzećima u ruralnim područjima.

⁴¹ Tehnička pomoć, pored FMPVŠ i Agencije za plaćanja, treba biti dostupna svim strukturama Vlade FBiH koje će raditi na provođenju Programa, uključujući krajnje korisnike Programa.

12.4 Podmjere

- T.1 Obuka
- T.2 Savjetodavne usluge
- T.3 Tehnička podrška

12.4.1 Obrazloženje mjere

Program zahtijeva značajnu tehničku podršku, kako bi se uspješno provodio, ali i ostalu podršku, kao što su IPA projekti i slično. Stoga je, razvoj osoblja i sistema neizostavna komponenta samog Programa. Program prepoznaje značajne mogućnosti, ali i uočava velike nedostatke u tim oblastima. Svrha tehničke pomoći je da se prepoznaju ključna pitanja, koja je potrebno riješiti, kako bi se realizovale strateške ambicije na kojima počiva sam Program.

12.4.2 Specifični ciljevi mjere

Cilj ove mjere je pomoć, konkretno, u implementaciji i monitoringu Programa i njegovim naknadnim izmjenama. U svrhu podrške ostvarenju ovog cilja, specifični ciljevi uključuju:

- Pružanje podrške u izradi izmjena Programa i izradi Programa za sljedeći programski period;
- Pružanje podrške pri monitoringu Programa;
- Osiguranje odgovarajućeg protoka informacija i promocije Programa (publiciteta);
- Pružanju podrške organizovanju studijskih posjeta i seminara;
- Pružanju obuke krajnjim korisnicima;
- Pružanje podrške za vanjsku ekspertizu;
- Pružanje podrške pri evaluaciji Programa;
- Pružanje podrške za rad Mreže za ruralni razvoj BiH.

Ova će mjera posebno pomoći malim i srednje velikim poljoprivrednim proizvođačima u korištenju Programa. Ispunjavanje uslova za podršku kroz savjetodavne usluge definisano je kroz ispunjavanje uslova za programske mjere.

12.4.3 Poveznice sa ostalim mjerama u Programu i sa mjerama na nivou države

Mjera je horizontalna, što znači da će obezbijediti da budu obuhvaćene potrebe za tehničkom pomoći za sve programske mjere. Također, usko je povezana sa ostalim mjerama na nivou poljoprivrednog gazdinstva, budući da predstavlja komponentu koja je važna za njihov uspjeh. U projektima obuke Programom je stavljen naglasak na sljedeće mjere: "ulaganje u infrastrukturu, mehanizaciju i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu", "agrokoliš, ublažavanje klimatskih promjena i organsku proizvodnju", "diverzifikacija aktivnosti na poljoprivrednom gazdinstvu i razvoj preduzetništva" i "šumarstvo".

Podmjere savjetodavne usluge i obuka su povezane i moraju se jasno razgraničiti. FMPVŠ će sačiniti Program obuka u kojem će biti osigurana komplementarnost između ovih mjera.

12.4.4 Krajnji korisnici mjere

Krajnji korisnici aktivnosti u okviru ove mjere su FMPVŠ i druga tijela koja su odgovorna za implementaciju Programa. Posebno važna grupa korisnika će biti uposlenici FMPVŠ čiji će kapaciteti biti unaprijeđeni (uključujući sve elemente provedbene strukture – pogledati fusnotu na stranici 125), a funkcije FMPVŠ poboljšane. U krajnje korisnike podmjera za obuke i savjetodavne usluge spadaju i predviđeni korisnici Programa, tj. poljoprivredni proizvođači i stanovnici ruralnih područja, koji ispunjavaju uslove za programsku podršku.

Krajnji korisnici za podmjeru za obuke su lica u sljedećim sektorima:

- Poljoprivreda, uključujući konverziju poljoprivrednih aktivnosti;
- Ruralni turizam;
- Ruralne zanatske djelatnosti, MSP, kao i preduzeća iz sektora prehrambene industrije;
- Ribarstvo;
- Šumarstvo, uključujući konverziju šumarskih djelatnosti.

Za obuku se može pružiti podrška samo ako se radi o stručnoj obuci i pripada u jednu od gore navedenih oblasti.

Krajnji korisnici obuka, koje će se pružati u okviru ove mjere, trebaju biti lica koje rade u sektoru poljoprivrede, prehrambene industrije i sektoru šumarstva, te ostali ekonomski akteri koji djeluju u područjima obuhvaćenim Programom. Učesnici ne moraju plaćati kurseve obuke.

12.5 Opći kriteriji prihvatljivosti za mjeru

Prihvatljivi trošak sredstava zasniva se na stvarnim troškovima povezanim sa provođenjem podržane aktivnosti i mora se odnositi na plaćanja koja obavlja krajnji korisnik, a koja su potkrijepljena priloženim fakturama ili računovodstvenim dokumentima koji imaju ekvivalentnu dokaznu vrijednost⁴².

Troškovi mogu biti zasnovani i na paušalnim iznosima (kao što su dnevnice), u skladu sa uslovima i visinama iznosa koji se primjenjuju za slične aktivnosti podržane od strane Vlade FBiH.

Svi troškovi u pogledu eksperata i drugih učesnika biće ograničeni na one iz FBiH i na eksperte iz Zemalja članica EU koji posjeduju specifične ekspertize.

Aktivnosti koje se finansiraju, ili je predviđeno da se finansiraju, u okviru *twinning*, ili drugih projekata, podržanih kroz ostale komponente IPA-e, neće biti prihvatljive, za ovu mjeru, jer već imaju podršku kroz druge mehanizme.

⁴² Računovodstveni dokument koji ima ekvivalentnu 'dokaznu vrijednost' znači svaki dokument koji je podnesen, kako bi se dokazalo da je knjigovodstvena stavka istinit i ispravan uvid u stvarnu transakciju, u skladu sa postojećim Zakonom o računovodstvu.

Međutim, tehnička pomoć za podršku uspostavljanju sistema upravljanja i kontrole biće prihvatljiva za IPA podršku, koju finansira EU, ukoliko se sistemi uspostave prije prenošenja upravljanja - „povjeravanje zadataka izvršenja budžeta“.

FMPVŠ će izraditi **Program obuke** za provođenje aktivnosti na poboljšanju stručnih vještina i kompetencija lica koja rade u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru, te ostalih ekonomskih aktera koji djeluju u oblastima obuhvaćenim ovim Programom. Odbor za monitoring Programa treba da odobri Program obuke.

Program obuke će sadržavati ključnu procjenu postojećih struktura za obuku, analizu potreba za obukom i ciljeve. U Programu obuke će biti utvrđen i skup kriterija za odabir izvođača obuke, te nastavni plan i program mogućih kurseva obuke.

Podrška neće biti odobrena za kurseve, instrukcije ili obuke koji su dio redovnih programa ili obrazovnih sistema u srednjoškolskom obrazovanju ili na višim nivoima obrazovanja.

Savjetodavne usluge – Organi, ili subjekti koji će pružati savjete, su korisnici podrške. Organi, ili subjekti koji će pružati savjete, moraju imati odgovarajuće resurse u vidu kvalifikovanog osoblja, koje je redovno prolazilo obuke, te savjetodavno iskustvo i pouzdanost u pogledu oblasti u okviru koje pružaju savjete. Osoblje savjetodavne službe treba prolaziti redovne obuke.

Ministarstvo mora, za organe ili subjekte koji pružaju savjete, obezbijediti dokaz o gore navedenom. Organi ili subjekti koji pružaju savjete mogu biti: javne savjetodavne službe, sektorske organizacije (kao što su poljoprivredne komore, razvojne agencije, NVO-i, itd.). Savjeti su besplatni za poljoprivrednike, vlasnike šumskih dobara i MSP u ruralnim područjima.

12.6 Specifični kriteriji prihvatljivosti za mjeru

12.6.1 Uslovi koje moraju ispunjavati izvođači obuka

- Izvođači obuke trebaju predložiti dokaz o kvalifikacijama (stručnoj spremi) njihovog osoblja u pogledu pružanja usluga obuke;
- U okviru kurseva obuke, naglasak će biti stavljen na transfer specifičnog znanja spomenutom u specifičnim ciljevima (tačka 12.4.2), pri tom imajući u vidu potrebe za obukom relevantnih područja;
- Izvođači obuke mogu biti: privatni ili javni, uključujući NVO-e, iz BiH, iz zemalja EU, ili zemalja kandidata;
- Projekti obuke trebaju biti u skladu sa specifičnim ciljevima Programa, obuhvaćenim mjerama i oblastima obuke;
- Obuke mogu biti organizovane samo ako obuhvaćaju minimalni broj učesnika, koji će biti utvrđen u okviru Programa obuke.

12.6.2 Specifični kriteriji prihvatljivosti za savjetodavne usluge

Kroz savjetodavne usluge pružit će se podrška za sve segmente Programa, a svi korisnici koji ispunjavaju uslove za podršku iz Programa biće prihvatljivi i za podršku u vidu savjetodavnih usluga.

Grupne savjetodavne usluge za porodična poljoprivredna gazdinstva, obrtnike, šumska gazdinstva i MSP mogu obuhvatiti ekonomske, tehničke, poljoprivredne i okolišne aspekte važne za njihov razvoj. Minimalni broj i sastav učesnika za grupnu savjetodavnu uslugu treba biti utvrđen posebnim propisom vezanim za savjetodavne usluge. Savjetodavne aktivnosti, podržane u okviru Programa, moraju biti jasno razgraničene od aktivnosti obuke koje su podržane u podmjeri obuke.

Obuka savjetnika mora biti vezana za područja u kojima pružaju savjete. Savjetodavna služba su organi ili subjekti koji pružaju savjetodavne usluge poljoprivrednicima, vlasnicima šuma i MSP koji rade u ruralnim područjima. Treba napomenuti da vršioci savjetodavne djelatnosti trebaju procijeniti konkretnu situaciju pojedinačnog korisnika, a ne davati samo uopćene informacije.

12.6.3 Prihvatljivi troškovi

U okviru ove mjere, sljedeće aktivnosti su prihvatljive, pod uslovom da su obuhvaćene **Akcionim planom za tehničku pomoć** (ili koji god implementacijski mehanizam izabere FMPVŠ):

- Troškovi sastanaka Odbora za monitoring, uključujući troškove svih eksperata i ostalih učesnika, u slučaju kada se njihovo prisustvo smatra neophodnim da bi se osigurao njegov efektivan rad;
- Ostali troškovi neophodni za izvršavanje dužnosti Odbora za monitoring koji spadaju u sljedeće kategorije:
 - pomoć eksperata pri razmatranju i analizi polazne osnove Programa i indikatora,
 - pomoć ili savjeti eksperata Odboru za monitoring u vezi sa provođenjem i funkcionisanjem modaliteta monitoringa,
 - troškovi organizacije sastanaka i ostalih aktivnosti radnih grupa,
 - seminari;
- Troškovi rada na tehničkim pitanjima neophodnim za izradu polaznih osnova, tehničkih alata i procedura potrebnih za cjelovitu implementaciju Programa. Ovo će najvjerojatnije obuhvatiti:
 - tehničke studije s opisom ključnih polaznih uslova, npr. okolišni uslovi;
 - detaljni pregled i izrada propisa i pravila,
 - procjena znanja potencijalnih korisnika obuke kako bi se osiguralo polazište za mjere obuke,
 - procjena finansijskih zahtjeva u pogledu implementacije, npr. istraživanje tržišta u pogledu visine (iznosa) plaćanja,
 - troškovi pripreme ili usaglašavanja i pojednostavljivanja implementacije i mjera u Programu kako bi se osigurala njihova efektivnost, uključujući i one mjere čija je primjena predviđena u kasnijoj fazi,
 - ostala pitanja;
- Troškovi pisanog i usmenog prevođenja, ne uključujući one koji su potrebni na osnovu primjene Programa;
- Troškovi povezani sa posjetama i seminarima. Nakon svake posjete i seminara zahtijevat će se podnošenje pravovremenog pisanog izvještaja od strane Odbora za monitoring;
- Troškovi obuke potencijalnih LAG-ova u cilju sticanja znanja za izradu i implementaciju mjere pripreme i provođenja LRS – LEADER pristupa;

- Troškovi informativnih i promotivnih kampanja, uključujući troškove štampanja i distribucije;
- Troškovi evaluacije Programa;
- Troškovi rada Mreže za ruralni razvoj BiH koja koordinira aktivnosti pripreme i provođenja LRS. Ovo može obuhvatiti i troškove povezane sa učešćem u Evropskoj mreži za ruralni razvoj;
- Nivo podrške za plate, koji uzima u obzir nivoe naknada na tržištu rada, kako bi se zadržali uposlenici i ojačalo/sačuvalo stručno znanje FMPVŠ i Platne agencije. Ovaj trošak može se uvesti samo nakon prethodnog odobrenja od strane Odbora za monitoring Programa i može biti vremenski ograničen;
- Projekti obuke, u slučaju kada se projekat obuke definiše kao jedan, ili više kurseva obuke u okviru jedne oblasti ili kao kombinacija kurseva obuke u okviru različitih oblasti.

12.6.4 Prihvatljivi troškovi za obuke

Jedini trošak koji je prihvatljiv za podršku obuka je onaj za operativne aktivnosti obuke, kao što su troškovi:

- Za organizacije koje pružaju kurseve obuka/informativne aktivnosti:
 - trošak organizovanja i provođenja kurseva obuke,
 - trošak evaluacije svakog provedenog kursa i izdavanja sertifikata učesnicima koji su završili kurs;
- Za polaznike obuke:
 - putni trošak, troškovi smještaja i dnevnica (dnevni troškovi, puni pansion, ili obroci), tamo gdje je to potrebno.

12.6.4.1 Kriteriji za odabir izvođača obuke

Svi odabrani izvođači obuke u okviru ove mjere, moraju izvrsno poznavati IPARD principe i praksu njihove implementacije.

12.6.5 Prihvatljivi troškovi za savjetodavne usluge

Grupne savjetodavne aktivnosti:

- Savjetodavne usluge u cilju pripreme, izrade i implementacije projekata u okviru Programa, kao i troškovi pripreme projekata za budući IPARD Program.

Obuka savjetodavaca:

- Troškovi nastali pri organizaciji i provođenju obuke za savjetodavce (troškovi angažovanja eksperata, putni troškovi, materijal za obuku, troškovi u vezi sa lokacijom gdje se obuka provodi itd.).

12.7 Intenzitet pomoći za mjeru

Intenzitet pomoći, izražen kao učešće javnih sredstava u prihvatljivim troškovima iznosi do 100%.

Iznosi plaćanja, npr. nivo plaćanja za podršku specifičnih aktivnosti, kao što su grupni, ili pojedinačni savjetodavni sastanci, koordinacija projekta, ili zahtjeva za plaćanje, će biti definisani u skladu sa EU standardima i pripremnim radovima, koji će se organizovati kroz tehničku pomoć.

12.8 Indikativni budžet za mjeru

Tabela broj 21: Dinamički plan budžeta za mjeru tehničke pomoći (u milionima KM)

	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
Obuka	1,00	1,70	1,60	1,60	5,90
Savjetodavne usluge	0,35	0,35	0,35	0,35	1,40
Tehnička podrška	1,10	0,95	0,90	0,65	3,60
Ukupno	2,45	3,00	2,85	2,60	10,90

U tabeli broj 21. prikazan je plan budžeta za mjeru tehničke pomoći kojim su obuhvaćeni svi troškovi vezani za obuke, savjetodavnu službu i tehničku podršku FMPVŠ.

Imajući u vidu da je BiH u procesu pristupanja EU, realno je očekivati da dio navedenih aktivnosti bude finansiran iz IPA II sredstava. Pored toga, postoji mogućnost korištenja i drugih izvora za ove svrhe, poput TAIEX-a EU, Twinning projekata, mentorstva od strane službenika iz zemalja EU, donatorskih sredstava i raznih grantova. Organizaciona jedinica zadužena za poslove ruralnog razvoja treba planirati i provoditi aktivnosti na osiguravanju podrške iz navedenih izvora.

Zbog racionalnog korištenja raspoloživih sredstava, ali i osiguravanja minimalnog stepena provođenja tehničke pomoći u okviru ovog Programa, potrebno je osigurati dio sredstava za Tehničku pomoć, kako je prikazano u tabeli broj 22.

Tabela broj 22: Dinamički plan budžeta iz sredstava FMPVŠ za mjeru tehničke pomoći (u milionima KM)

	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
Obuka	0,40	0,60	0,55	0,60	2,15
Savjetodavne usluge	0,18	0,17	0,18	0,17	0,70
Tehnička podrška	0,45	0,48	0,40	0,36	1,69
Ukupno	1,03	1,25	1,13	1,13	4,54

12.9 Indikatori

Za praćenje ove mjere služe sljedeći indikatori:

- Broj učesnika u aktivnostima obuke;
- Broj realizovanih dana obuke za sve korisnike;
- Broj savjetodavaca koji su prošli obuku;
- Broj dana obuke posvećenih savjetodavcima;
- Broj mjera iz Programa za koje su ispunjeni preduslovi;
- Broj promotivnih materijala za opće informisanje svih zainteresovanih strana podijeljenih na terenu (leci, brošure, itd.);
- Broj i vrsta promotivnih kampanja (stručni časopisi, novinski oglasi, radio i TV reklame, web stranice i dr.);
- Broj angažovanih eksperata;
- Broj radionica, konferencija, seminara;
- Broj evaluacijskih izvještaja;
- Broj sastanaka Odbora za monitoring;
- Broj studija za izradu i provođenje programskih mjera;
- Broj podržanih aktivnosti ruralnog umrežavanja;
- Broj uspostavljenih ruralnih mreža;
- Broj komunikacijskih alata (časopisi, leci, novinski članci).

12.10 Administrativna procedura

FMPVŠ je dužno za svaku godinu izraditi godišnji akcioni plan za aktivnosti predviđene u okviru mjere tehničke pomoći, te ovaj dokument dostaviti na uvid Odboru za monitoring.

Dodjela ugovora za tehničku pomoć vrši se nakon provedene procedure javnih nabavki, kako bi se ispoštovali EU principi: transparentnost, proporcionalnost, jednak tretman i nediskriminacija.

12.10.1 Administrativne procedure za projekte obuke

Projekti obuke bit će odabrani na osnovu javnog poziva koji objavljuje FMPVŠ, odnosno, Agencija za plaćanja kada bude osnovana. Samo one institucije koje su sposobne obezbijediti obuke, u skladu sa zajedničkim kriterijima u okviru date mjere, mogu podnijeti zahtjev na javni poziv.

Procjenu i listu projekata koji zadovoljavaju uslove javnog poziva, vrši FMPVŠ, odnosno, Agencija za plaćanja kada bude uspostavljena, i dostavlja je na odobravanje Odboru za evaluaciju. Odabir treba obaviti u skladu sa sljedećim evaluacijskim kriterijima:

- Relevantnost i kvalitet projekta i obuke i njegova usklađenost sa projektnim zadatkom;
- Profesionalno iskustvo predloženih eksperata;
- Prikkladnost i adekvatnost objekata i opreme za obuku;
- Finansijski aspekti ponude;
- Način informisanja potencijalnih korisnika obuke;

- Način odabira polaznika obuke.

Informacije o odobrenim projektima obuke biće objavljene putem raspoloživih informativnih kanala, uključujući web stranice FMPVŠ i Agencije za plaćanje. Korisnici obuke odabrat će vrstu obuke prema svojim interesima i potrebama, te prijavu za učešće poslati direktno organizacijama odgovornim za pružanje usluga obuke.

Savjetodavne usluge: Bilo koji savjetodavni servis, koji dobije podršku kroz obuke, koristit će izvođače obuka koji su odabrani putem javnog poziva.

Za dokumente pripremljene uz pomoć ove mjere ne može se koristiti podrška za opće troškove koja postoji u okviru ostalih mjera. FMPVŠ treba uspostaviti relevantni mehanizam provjere. Napravit će se razgraničenje između mjere savjetodavne usluge i mjere obuke.

12.11 Geografski obim mjere

Cjelokupno područje obuhvaćeno Programom.

12.12 Prelazna rješenja

Mjere tehničke pomoći iz Programa mogu se odnositi na prethodne i buduće periode programiranja. Prema tome, tehnička pomoć dodijeljena za period programiranja od 2018.-2021. može se koristiti, kako bi se ubrzalo npr., okončanje i zatvaranje perioda programiranja, posebno kad je riječ o ex-post evaluacijama mjera ruralnog razvoja za period od 2007.-2013. godine, ili pripremi za period programiranja nakon 2020.godine.

13 Mjera za šumarstvo

Program predlaže podmjere za šumarstvo, u skladu sa novim IPARD mjerama za šumarstvo. Ove mjere nisu još uvijek programirane radi nepostojanja iskustava iz drugih programa na kojima bi se bazirao sveobuhvatni pristup ovim mjerama u FBiH, iz razloga jer su ove mjere nove za IPARD Program, te niti jedna zemlja nije imala priliku da programira ove mjere. Zbog navedenih razloga, logično je da Vlada FBiH počne sa implementacijom drugih mjera, koje se mogu planirati u skladu sa pozitivnim iskustvima drugih sa kojima je moguće raditi uspoređivanje. Neophodna osnovna iskustva mogu biti razvijena u toku reprogramiranja i implementacije ovog Programa. Ukoliko se iskustvo razvije, biće moguće bolje razumijevanje programiranja mjere za šumarstvo kroz druge razvijenije programe i njihova iskustva. U međuvremenu, mjera za šumarstvo je uključena u Program kao samostalna mjera, spremna da bude implementirana u kasnijim fazama implementacije Programa. Ukoliko bude odlučeno da se ova mjera podrži kroz Šumarski program FBiH⁴³, tada će bez većih promjena biti moguće ove mjere izvući iz ovog Programa.

⁴³Vlada Federacije BiH je prihvatila [Šumarski program Federacije BiH - Opći dio](#) na 111. sjednici održanoj 13.07.2017. te je isti dostavljen Parlamentu Federacije BiH na usvajanje.

13.1 Nedrvni šumski proizvodi

13.1.1 Obrazloženje

BiH/FBiH ima dugu tradiciju sakupljanja nedravnih šumskih proizvoda – NŠP (aromatično, ljekovito i jestivo bilje, šumsko voće i plodovi, gljive itd.). Okvirne procjene govore da se sakupljanjem ovih proizvoda u BiH, bavi veći broj stanovnika, a otkupom i preradom nekoliko velikih, te više malih kompanija (procjene su oko 50). Neke od njih se bave samo otkupom i trgovinom. Do danas ne postoje pouzdani podaci, ni o broju ljudi koji se bave ovim poslom, kao ni o količinama koje se prikupljaju u komercijalne svrhe.

Sa aspekta šuma i šumskih zemljišta glavni NŠP su:

- **Gljive**

Procjene su, da je od ukupnog broja gljiva, koje rastu u BiH, oko 200 jestivih, 60 otrovnih, a 30 smrtno otrovnih. Najzastupljenije jestive gljive su: smrčak, vrganj, lisičarka, blagva, rujnica itd. Nijedna od komercijalno iskoristivih gljiva nije u statusu rijetkih, rizičnih ni zaštićenih.

Isto tako, okvirne analize i podaci govore da se od ukupne količine, raspoložive za racionalno i održivo sakupljanje, približno 15 – 20% iskoristi za privatne i komercijalne potrebe. To govori da postoji potencijal za značajnije uključivanje ruralnog stanovništva u ovaj proces.

- **Jestivo, aromatično i ljekovito bilje**

Zbog svojih prirodnih uslova (geografski položaj, klima, reljef, zemljište) BiH je veoma bogata ljekovitim i aromatičnim biljem.

Imajući u vidu činjenicu da nikad nije provedena inventura, niti okvirna procjena stanja, nije moguće zaključiti da li se ovaj resurs koristi na održiv način. Neki autori (Donnelly i Helberg – 2003.) navode da su 64 vrste u BiH u opasnosti zbog nekontrolisanog branja, uključujući i dvije ugrožene vrste sa CITES⁴⁴ popisa (*Kaćun-Orchis sp.* i *Lincura-Gentiana lutea*).

Po zvaničnim podacima UNDP-a, u periodu 1991.–2000. godine, iz BiH se prosječno izvezilo 150 tona, a uvezilo 113 tona bilja koje služi kao osnova za farmaceutsku industriju. Ne postoje pouzdani podaci za zadnjih 15 godina, ali su procjene da izvozno orijentisani otkupljivači svake godine povećavaju zahtjeve za sirovinom, naročito aromatičnog i ljekovitog bilja, direktno ugrožavajući njihovu održivost.

- **Šumski plodovi**

Najviše se sakupljaju: borovnica, malina, šumska jagoda, smreka, divlji nar i šipurak. Uglavnom se konzumiraju u svježem stanju, ali se koriste i za preradu.

13.1.2 Opći pregled sektora nedravnih šumskih proizvoda

Detaljnou analizom strateškog, pravnog i regulatornog okvira na svim nivoima, može se zaključiti da nedostaje:

- Jasan strateški pristup,
- Pravni okvir (Zakon o šumama FBiH),
- Regulatorni okvir (relevantni Pravilnici na bazi Zakona o šumama).

⁴⁴ CITES- Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune

Direktna posljedica nepostojanja pravnog i regulatornog okvira je nedostatak adekvatnog sistema upravljanja NŠP (praćenje stanja, kontrola sakupljanja i prometa, izdavanje dozvola i naplata itd.).

Tržište NŠP u BiH/FBiH nije organizovano, čak se može kazati da je u velikoj mjeri prisutno i crno tržište, a posebno trgovina zaštićenim i ugroženim vrstama (uglavnom zbog stimulativnih otkupnih cijena). Do sada je tržište uglavnom bilo orijentisano na izvoz sirovine, a uvoz finalnih/prerađenih proizvoda.

Danas na tržištu postoji nekoliko međunarodno priznatih šema certifikacije (Fair Wild Standard, Organska kontrola, FSC - The Forest Stewardship Council itd.).

Sakupljači nisu organizovani, a neki, nemaju adekvatna znanja i vještine, što u pojedinim regijama za posledicu ima smanjenje brojnog stanja pojedinih vrsta (uslijed nestručnog branja) ili u težim slučajevima, gubitak života (trovanje kao posljedica korištenja za jelo otrovnih gljiva ili nejestivog bilja – npr. mrazovac).

U cilju održivog korištenja ljekovitog, jestivog i aromatičnog bilja, razvijen je Međunarodni standard za održivo sakupljanje ljekovitih i aromatičnih biljaka (ISSC – MAP International Standard for Sustainable Wild Collection of Medicinal and Aromatic Plants), koji uvažava geografske, ekološke, kulturne, ekonomske i trgovinske specifičnosti područja sakupljanja ljekovitog, jestivog i aromatičnog bilja. Standard sadrži šest principa i 18 kriterija koji obuhvaćaju ekološke, socijalne i ekonomske aspekte održivog sakupljanja.

Vlasnici i korisnici šuma i šumskih zemljišta nemaju gotovo nikakvu, ili imaju zanemaru ekonomsku korist.

13.1.3 Opći cilj podmjere za nedrvne šumske proizvode

Sveukupni cilj je održivo korištenje svih NŠP na način da stopa njihovog korištenja ne prelazi granice održivosti ekosistema, uz očuvanje biološke raznolikosti.

13.1.4 Podmjera NŠP.1 - Definiranje jasnih politika i dobrih praksi u procesu upravljanja i upravljanja NŠP

13.1.4.1 Prihvatljive aktivnosti

- Provođenje inventure ljekovitog, jestivog i aromatičnog šumskog bilja u ciljanim područjima, kako bi se izvršila objektivna procjena trenutnog stanja i kvaliteta NŠP;
- Izrada standarda i dobre prakse koji podstiču održivo upravljanje i korištenje NŠP;
- Razvijanje monitoring sistema za sakupljanje, otkup i preradu NŠP;
- Izrada sistema licenciranja.

13.1.5 Podmjera NŠP. 2 - Ulaganje u preradu, razvoj i marketing NŠP

13.1.5.1 Prihvatljive aktivnosti

- Finansiranje programa/projekata stručnog osposobljavanja učesnika u lancu vrijednosti

- u cilju povećanja stepena finalizacije i konkurentnosti njihovih proizvoda;
- Organizovanje radionica u cilju prijenosa i širenja znanja i informacija vezano za sakupljanje i obradu NŠP (morfologija i fenologija ciljanih vrsta, način i tehnike prikupljanja, prijevoza i rukovanja opremom i biljnim materijalom, uključujući čišćenje, sušenje i skladištenje);
- Finansiranje promotivnih i ostalih marketinških aktivnosti NŠP;
- Podrška za ulaganja u opremu i objekte za sušenje, obradu i finalizaciju NŠP (uz potrebno razgraničenje sa mjerom diverzifikacije).

13.1.6 *Krajnji korisnici za NŠP*

Ciljna grupa su fizička i pravna lica koja se u ruralnim područjima bave djelatnostima sakupljanja, prerade i prodaje NŠP.

Korisnici podrške su:

- Fizička i pravna lica izvođači stručnog osposobljavanja ili drugih aktivnosti prenosa znanja i informisanja ;
- Jedinice lokalne samouprave;
- MSP koja su u skladu sa relevantnim zakonima registrovana za obavljanje djelatnosti sakupljanja, prerade i prodaje NŠP;
- Fizička lica koja su u skladu sa relevantnim zakonima registrovana i licencirana za aktivnosti sakupljanja NŠP.

13.1.7 *Opći kriteriji prihvatljivosti*

FMPVŠ će posebnim pravilnikom detaljno propisati opće i specifične kriterije prihvatljivosti svih gore spomenutih aktivnosti.

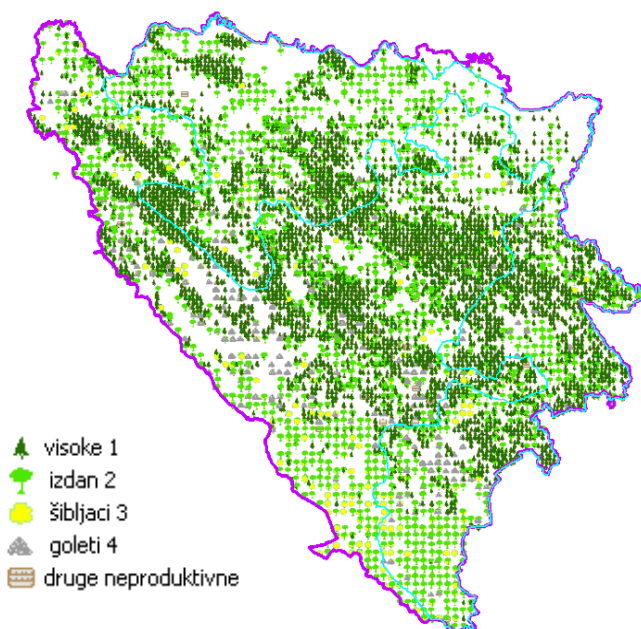
13.2 *Šumska biomasa*

13.2.1 *Obrazloženje*

Generalno se može reći da FBiH raspolaže sa velikim potencijalima biomase kao obnovljivog izvora energije (šuma, drvo-prerađivačka industrija, poljoprivreda, javne površine itd.).

Kada je riječ o šumskoj biomasi važno je podsjetiti da ukupna površina svih šuma i šumskih zemljišta u FBiH iznosi 1.692.700 ha, sa sveukupnom zalihom od 209.303.000 m³, prosječnom zalihom od 186 m³/ha, te prosječnim zapreminskim prirastom od 5,25 m³/ha.

Visoke šume svih namjena (proizvodne, zaštitne i nedostupne) zauzimaju 869.000 ha (51% od ukupne površine šuma), sveukupnom zalihom od 178.142.000 m³, prosječnom zalihom od

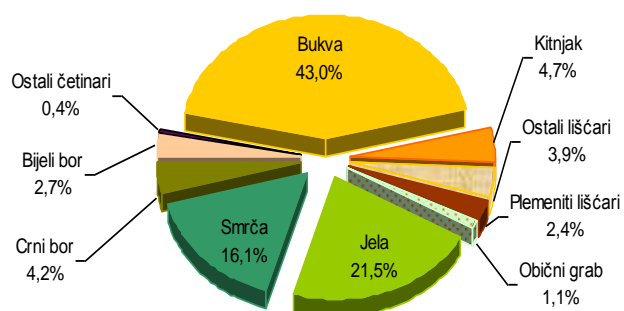
264 m³/ha, te zapreminskim prirastom od 6,65 m³/ha.

Slika broj 6: Šumska biomasa

Izdanačke šume zauzimaju 569.000 ha (35% od ukupne površine šuma), sveukupnom zalihom od 31.168.000 m³, prosječnom zalihom od 87 m³/ha, te zapreminskim prirastom od 1,97 m³/ha.

Šibljiaci i goleti pogodni za pošumljavanje zauzimaju 219.000 ha (13% od ukupne površine šuma i šumskog zemljišta).

Glavni izvori šumske biomase su redovne i sanitarne sječe (slobodni užici), ostaci od sječa i šumsko proizvodni radovi (prorede).

Na slici broj 7 je prikazano procentualno učešće pojedinih najzastupljenijih vrsta drveća u zalihama državnih visokih šuma u FBiH. Lišćari su zastupljeni sa 55% (od kojih bukva sa 43% udjela). Četinari su zastupljeni sa 39%. Najveći potencijal šumske biomase leži u potencijalu lišćarskih šuma.

Slika broj 7: Procentualna struktura zalihe državnih visokih šuma po vrstama drveća

Do 1992. godine, u BiH je u pojedinim fazama iskorištavanja šuma (izvoz/iznošenje ogrjevnog drveta), bila izražena tradicija korištenja životinja za vuču (konji i volovi), dok je poslije 1995. znatan broj privatnih preduzetnika prestao vršiti usluge ovog tipa.

Isto tako, ograničena su iskustva u primjeni novih mašina i tehnologija za optimalno korištenje šumske biomase.

Izgradnjom i održavanjem šumske infrastrukture (šumske ceste i traktorske vlake) povećava se mogućnost dobavljanja drva i ostale šumske biomase, učinkovitost zaštite šuma, te rast potencijala za održivo upravljanje šumama s dugoročnim privrednim koristima, kao i jačanje općekorisnih funkcija šuma.

Tabela broj 23: Otvorenost šuma primarnom i sekundarnom mrežom puteva u FBiH

Kategorija šuma	FBiH		
	Primarna mreža puteva (m/ha)	Sekundarna mreža puteva (m/ha)	Prosječna udaljenost do kamionskog puta (m)
Visoke	9,42	62,60	541
Izdanačke	7,97	31,67	505
Ukupno	8,94	52,37	528

Ukupna otvorenost primarnom mrežom puteva svih šuma u FBiH iznosi 8,94 m/ha, a otvorenost zastupljenijih, i sa privrednog aspekta važnijih, visokih šuma, iznosi 9,42 m/ha.

Otvorenost šuma sekundarnom mrežom puteva, iz razumljivih je razloga, dosta varijabilnija, kada su u pitanju visoke i izdanačke šume i za visoke šume iznosi 63 m/ha, odnosno, za 30-ak metara je manja od preporučene (Jeličić, 1983)⁴⁵.

Prilikom analize i obrade podataka II Državne inventure šuma⁴⁶, između ostalog, izvršena je i procjena/obračun količina potencijalnih izvora energije iz raspoloživih drvnih resursa. Ova procjena je urađena uvažavajući činjenicu da je danas, na globalnom nivou, prepoznato da je šuma, odnosno drvo, potencijalno značajan izvor energije iz obnovljivih izvora, te je, stoga, znatno povećan interes za njegovim korištenjem u ovu svrhu.

Ukupni godišnji energetske potencijali, na bazi analiziranih izvora energije iz drveta u FBiH, prikazani su u tabeli 24.

Prikaz dobivenih rezultata odnosi se na dostupne visoke šume proizvodnog karaktera.

Tabela broj 24: Procjena energije iz raspoloživih drvnih resursa

Potencijalni izvori energije (m ³ /god.)	FBiH		
	Četinari	Lišćari	Ukupno
Ogrjevno drvo	10.831	1.555.884	1.566.715
Sitna granjevina	96.975	368.435	465.410
Šumski otpad	306.734	518.028	824.763
Pilanski ostaci i otpad	316.851	394.711	711.562
Ostaci i otpad industrije za proizvodnju furnira	2.499	22.303	24.803
Izdanačke šume	0	586.274	586.274
Ukupno	733.891	3.445.636	4.179.526
Energetski potencijal (GJ/god.) ⁴⁷	5.184.938	34.980.095	40.165.032
Energetski potencijal (tce/y) ⁴⁸	176.900	1.193.453	1.370.353
Energetski potencijal (toe/y) ⁴⁹	123.840	835.485	959.325

Tabela broj 25: Ukupna biomasa u svim šumama i šumskim zemljištima u FBiH

Sve šume i šumsko zemljište u FBiH	Ukupno biomasa	
	Tona	t/ha
Nadzemna biomasa		
Četinari	61.769.384	36
Lišćari	178.027.174	105

⁴⁵Radi sticanja opće slike o ovom važnom obilježju, otvorenost nekih šuma u zemaljama okruženja I razvijenijim evropskim zemaljama iznosi: Hrvatska – 11,82 m/ha (Pentekidr., 2007.); Slovenija – 20,9 m/ha (Robek, R. i Klun, J., 2007.); Švicarska – 26,7 m/ha (SFI 3, 2010.).

⁴⁶DRUGA DRŽAVNA INVENTURA ŠUMA U BOSNI I HERCEGOVINI, 2008

⁴⁷GJ/god.-Giga Džula po godini

⁴⁸Tce/y – ton of coal equivalent per year (ekvivalent u tonama uglja po godini)

⁴⁹Toe/y – ton of oil equivalent per year (ekvivalent u tonama nafte po godini)

13.2.2 Cilj podmjere

Glavni cilj je održivo korištenje šumske biomase, odnosno proizvodnih potencijala šuma i šumskih zemljišta, uz dosljedno poštivanje principa održivog gazdovanja, te očuvanje općekorisnih funkcija šuma.

13.2.3 Šumska biomasa podmjera Š.1 - Korištenje goriva iz obnovljivih izvora

Specifični cilj: adekvatnim mjerama ekonomske, šumarske i politike ruralnog razvoja stimulisati korištenje šumske biomase radi ispunjavanja strateški zacrtanih ciljeva o povećanom korištenju goriva iz obnovljivih izvora.

13.2.3.1 Prihvatljive aktivnosti

- Definisane ciljne područja za proizvodnju šumske biomase u FBiH, uz prethodno provođenje multidisciplinarnih istraživanja o ekološki i ekonomski održivom korištenju biomase, uzimajući u obzir i dosadašnja međunarodna relevantna iskustva;
- Podsticanje podizanja šumskih nasada/plantaža kao izvora energije iz obnovljivih izvora, odnosno, sirovine za industriju;
- Podsticanje otvaranja šuma, posebno izdanačkih i privatnih šuma u cilju optimalnog korištenja raspoložive biomase;
- Podsticanje specifične metode gazdovanja izdanačkim šumama (konverzija) u cilju povećanja vrijednosti i količine šumskih drvnih sortimenata, uključujući i šumsku biomasu;
- Provođenje sveobuhvatne analize troškova korištenja biomase kao obnovljivog izvora energije i izvođenje komparativne analize sa troškovima korištenja ostalih goriva;
- Provođenje istraživanja o mogućnosti korištenja šumske biomase u ublažavanju energetske bilansa u BiH/FBiH, imajući u vidu trenutni odnos između fosilnih goriva i obnovljivih izvora energije;
- Promocija korištenja šumske biomase kao ekološki prihvatljivog i obnovljivog izvora energije u cilju smanjenja zavisnosti od uvoza, uz dosljedno poštivanje principa održivog gazdovanja šumama.

13.2.4 Šumska biomasa podmjera Š.2 - Uvođenje novih tehnologija i izgradnja objekata za proizvodnju šumske biomase

13.2.4.1 Specifični cilj podmjere

Definisati najpovoljnije tehnologije, investicije i podsticajne mjere za izabrana rješenja primjene biomase, naročito u ruralnim područjima.

13.2.4.2 *Prihvatljive aktivnosti*

- Provođenje istraživanja o mogućnosti primjene novih tehnologija i mašina u cilju: (i) optimalnog iskorištenja šumske biomase; (ii) korištenja šumske biomase za ublažavanje energetskeg bilansa;
- Analiza ograničenja pravnog i regulacionog okvira, te institucionalnih prepreka za izbor i primjenu novih tehnologija i sistema za korištenje biomase u cilju proizvodnje toplotne i/ili električne energije;
- Podsticanje izgradnje objekata za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, te neproizvodna ulaganja za efikasno korištenje resursa i očuvanje okoliša.

13.2.5 *Krajnji korisnici za šumsku biomasu*

- Vlasnici šuma;
- Jedinice lokalne samouprave;
- Naučne i obrazovne institucije;
- Preduzeća za gazdovanje šumama;
- Preduzeća za preradu drveta.

13.2.6 *Opći kriteriji prihvatljivosti*

FMPVŠ će posebnim Pravilnikom propisati opće i specifične kriterije prihvatljivosti navedenih aktivnosti.

Dio C – Upravljanje i operativna struktura

14 Mreža za ruralni razvoj

14.1 Programski pristup umrežavanju u oblasti ruralnog razvoja

Program pruža mogućnosti efikasnog umrežavanja svih učesnika sa ruralnih prostora, što će dodatno doprinijeti uspješnoj realizaciji ciljeva Programa. Umrežavanje se provodi na niz različitih načina i ni jedan pristup nema veću prednost u odnosu na druge.

Umrežavanje je moguće provoditi na nivou entiteta, države ili na regionalnom nivou.

Umrežavanje treba biti usmjereno na povećanje nivoa znanja o samom Programu svih potencijalnih partnera, jer će se na taj način podstaknuti ukupne aktivnosti komunikacije vezane za implementaciju Programa. Može se konstatovati da postoji nizak nivo znanja i upoznatosti sa oblasti ruralnog razvoja općenito, a time i sa potencijalnom ulogom ovog Programa. Zbog toga umrežavanju pripada značajna uloga.

FMPVŠ će saradivati sa organizacijama civilnog društva čije su aktivnosti vezane za postizanje ciljeva u oblasti ruralnog razvoja, jačanje kapaciteta za ruralni razvoj i implementaciju Programa. Vlada FBiH je kroz ovaj Program opredijeljena da snažno podržava sve vidove ruralnog umrežavanja, a posebno uspostavljanje i rad Mreže za ruralni razvoj BiH. Nacionalna mreža za ruralni razvoj je jedan od uslova, koji su od strane EU postavljeni za sve zemlje u procesu pristupanja.

14.2 Prihvatljivi troškovi

- Troškovi uspostavljanja i rada lokalnih mreža za ruralni razvoj koje doprinose aktivnostima za pripremu i provođenje LRS, podizanje nivoa svijesti, te promovisanje saradnje i zajedničkog rada;
- Troškovi sufinansiranja aktivnosti Nacionalne mreže za ruralni razvoj usklađene sa pravilima EU, kao i troškovi povezani sa učešćem u Evropskoj mreži za ruralni razvoj, koja je uspostavljena Regulativom EC br. 1698/2006.

15 Komplementarnost

15.1 Uvod

Komplementarnost predstavlja ključno pitanje u svakom programu ruralnog razvoja. Brojni su razlozi za to, međutim, u osnovi, ruralni razvoj sam po sebi ne predstavlja poseban sektor, već se prožima kroz brojne druge sektore i zbog toga je komplementarnost sa programima tih sektora pitanje kojem pripada ključna važnost.

Komplementarna priroda Programa predstavljena je na više načina u ovom dokumentu:

1. Procjena uticaja na okoliš,
2. Provjera spolne zastupljenosti i jednakopravnosti,
3. Razgraničavanje od drugih programa,
4. Komplementarnost sa međunarodnim aktivnostima,

5. Komplementarnost finansiranja,
6. Komplementarnost sa državnim nivoom, entitetom RS i Brčko Distriktom BiH,
7. Komplementarnost sa kantonima i općinama,
8. Komplementarnost sa IPARD-om.

15.2 Procjena uticaja na okoliš

FMPVŠ je, u saradnji sa FMOIT, a u skladu sa relevantnim propisom, izradilo Stratešku procjenu uticaja na okoliš, Procjena je zaseban dokument.

15.3 Provjera spolne zastupljenosti i jednakopravnosti i odnos prema manjinama

Rad sa NVO i institucijama vlasti, nadležnim za jednakopravnost, činio je sastavni dio procesa izrade Programa. To je detaljnije opisano u poglavlju 4.6.4.

15.4 Razgraničavanje od drugih programa

Ovaj Program ima važne poveznice sa nizom komplementarnih programa, kao što su, npr. programi iz oblasti šumarstva i turizma. Tokom izrade Programa usko se saradivalo sa ministarstvima nadležnim za pomenute i druge sektore, što će biti nastavljeno u okviru Koordinacionog odbora⁵⁰ Vlade FBiH. Jasno razgraničavanje i potrebne administrativne provjere od ključne su važnosti, kako bi se osiguralo da ista aktivnost ne bude finansirana iz dva različita izvora.

15.5 Komplementarnost sa međunarodnim aktivnostima

FBiH je u dosadašnjem periodu imala mogućnost korištenja širokog spektra podrške iz međunarodnih izvora. Važno je da podrška, koja se daje iz Programa, bude adekvatno koordinisana sa podrškom iz ostalih izvora. Potrebno je da FMPVŠ osigura punu informisanost svih međunarodnih izvora finansiranja o Programu i komplementarnost njihovih projekata sa Programom.

15.6 Komplementarnost finansiranja

Tokom implementacije Programa neophodno je osigurati efikasnu koordinaciju radi komplementarnog finansiranja sa međunarodnim izvorima finansiranja. Trenutno postoji nekoliko međunarodnih programa koji trebaju biti predmet koordinacije za komplementarno finansiranje, kao što su:

- Strategija povećanja konkurentnosti i privlačenja stranih ulaganja u mlijeko i mliječne proizvode, voće i povrće FBiH za period 2014.-2020.⁵¹;

⁵⁰Koordinacioni odbor je tijelo koje će imenovati Vlada FBiH, a sastavljeno je od predstavnika 14 federalnih ministarstava, čiji zadatak treba biti praćenje realizacije Programa i obezbjeđenje njegove komplementarnosti sa mjerama i politikama ostalih ministarstava koje se tiču ruralnog prostora.

⁵¹Strategija izrađena uz podršku Međunarodne finansijske korporacije (IFC)

- Program za strateške prilike u državi Međunarodnog fonda za razvoj poljoprivrede (IFAD) – decembar 2013.;

Svrha upoznavanja međunarodnih donatora, finansijera i partnera sa Programom je uspostavljanje sinergije među različitim izvorima podrške. Ukoliko je to moguće, Program treba da utiče na odluke međunarodnih finansijera o usmjeravanju i koordinaciji njihove podrške. Ovo pitanje je ključno za osiguravanje najveće moguće vrijednosti za ulaganja, kako same FBiH, tako i međunarodnih donatora.

15.7 Komplementarnost sa državnim nivoom, entitetom RS i Brčko Distriktom BiH

Jedan od prvenstvenih ciljeva donošenja Programa je stvaranje pretpostavki za uspostavljanje IPARD strukture u BiH. Naime, uspostavljanje strukture i kapaciteta sličnih IPARD strukturama, ubrzat će i olakšati uspostavljanje IPARD strukture na nivou države. Također će osigurati da poljoprivrednicima i preduzetnicima iz ruralnih područja FBiH bude dostupna ista vrsta podrške kakva postoji u EU, a koju u svojim programima ruralnog razvoja, moraju uvesti vlade RS i Brčko Distrikta BiH. Komplementarnost između programa ruralnog razvoja u BiH bit će dodatno osigurana donošenjem Strateškog plana ruralnog razvoja BiH. Vlada FBiH je dužna izvršiti usklađivanje Programa sa Strateškim planom ruralnog razvoja BiH, kada bude donesen.

15.8 Komplementarnost sa kantonima i općinama

U skladu sa pravnim okvirom u BiH i FBiH, kantoni imaju mogućnost donošenja vlastitih programa ruralnog razvoja, a jedinice lokalne samouprave, projekte i mjere ruralnog razvoja.

Implementacija Programa predstavlja priliku, ali i obavezu da se koordiniraju tri nivoa vlasti u FBiH u korist građana, poljoprivrednika i zajednica u ruralnim područjima. Program zahtijeva, da sva tri nivoa vlasti u FBiH, moraju komunicirati više i obimnije, kako bi se uspostavila praksa saradnje između njih i postigla koherentnost i koordiniranost podrške.

15.9 Komplementarnost sa IPARD-om

Program je izrađen na takav način da što više slijedi IPARD pristup. Osmišljen je tako da se može smatrati pred-IPARD programom. To znači, da se još uvijek ne može svrstati u programe koji potpuno slijede IPARD principe, ali predstavlja prvi veliki korak ka usklađivanju sa IPARD-om. Uspostavljanje Programa koji u potpunosti odgovara IPARD-u još nije moguće, iz prostog razloga što nedostaju osnovni preduslovi, a to su politički dogovor na nivou BiH i odgovarajući pravni okvir. Program je izrađen na takav način da ga je moguće progresivno usklađivati sa IPARD programom na nivou države.

16 Operativna struktura

16.1 Upravljanje i pregled organizacije

Upravljanje i monitoring Programa provodit će se u okviru strukture za upravljanje i monitoring koja će biti usklađena sa standardima EU. To znači da će nove zainteresovane strane biti upoznate sa monitoringom Programa od strane FMPVŠ, što uslovljava uspostavljanje novog pristupa u partnerskim odnosima zainteresovanih strana.

EU programi, uključujući programe ruralnog razvoja, provode se u skladu sa principima partnerstva, te ove programe treba uspostaviti uz podršku svih glavnih zainteresovanih strana. To nije program koji izrađuje samo relevantna vlast i za koji ta vlast donosi sve odluke. Program trebati imati jasnu podršku svih zainteresovanih strana i one trebaju biti u punoj mjeri uključene u njegovu izradu, implementaciju i monitoring.

U te zainteresovane strane spadaju grupe civilnog društva, lokalne i regionalne vlasti, privatni sektor, grupe u sektoru obrazovanja, stručne institucije, te oni koji zastupaju interese koji se provlače kroz sve oblasti, kao što je pitanje spolne ravnopravnosti.

16.2 Principi upravljačke strukture

Namjena upravljačke strukture je da obezbijedi sljedeće funkcije:

- Komunikaciju – da omogući koordinaciju i olakša saradnju;
- Monitoring – da osigura efikasnu i efektivnu implementaciju.

Transparentnost u izradi, promociji i implementaciji Programa suštinski je važna, a glavne grupe u okviru strukture upravljanja imaju ključnu ulogu u izvršavanju ove dvije funkcije.

Otvorena komunikacija predstavlja preduslov za efektivnu implementaciju Programa, a same upravljačke grupe su mehanizam koji osigurava da komunikacija o Programu bude redovna, planirana, te da poruke dođu do svih onih kojima su bile namijenjene. Biće potrebno da glavne grupe daju svoj doprinos u izradi, odobrenju i provođenju komunikacione strategije za Program FBiH.

Aktivnost monitoringa predstavlja jedan od najvažnijih elemenata Programa. Monitoring predstavlja glavnu odgovornost u okviru upravljanja, koja uključuje sistematsko prikupljanje, analizu, prenošenje i korištenje informacija u svrhu upravljanja i donošenja odluka, uzimajući u obzir pravac u kojem se odvijaju mjere i sam Program.

Monitoring se provodi u skladu sa prethodno utvrđenim izlaznim rezultatima, kao i rezultatima i indikatorima učinka definisanim u okviru Programa (a koje treba izraditi za neke dijelove Programa).

Monitoring ima i kvalitativnu dimenziju, budući da se svi rezultati i efekti ne mogu izmjeriti u brojčanom i kvantitativnom smislu, npr. ostvarenje rezultata treba opisati i objasniti. Da bi bilo moguće donositi odluke, monitoring obuhvata, ne samo procjenu svih odstupanja i nepodudaranja u odnosu na Program, već i razloge za ta odstupanja.

16.3 Strukture za monitoring Programa

Struktura za upravljanje i monitoring Programa sastoji se od sljedećih tijela:

Koordinacioni odbor – strateško tijelo koje imenuje Vlada FBiH obuhvata predstavnike federalnih ministarstava, koja imaju dodirne tačke sa ruralnim razvojem, na nivou pomoćnika ministra. Svrha Koordinacionog odbora je da osigura praćenje realizacije postojećeg i izradu narednog Programa, da osigura razmjenu informacija i međusobnu usklađenost programa i mjera svih ministarstava, te da budu upoznata sa svojom ulogom u okviru Programa.

Odbor za monitoring Programa (OMP) – predstavlja upravljački mehanizam koji treba osigurati da svi zainteresovani učesnici budu uključeni u neposredno praćenje implementacije Programa. Članstvo u ovom tijelu je novost u upravljanju višegodišnjim programima Vlade FBiH⁵².

Članovi OMP-a trebaju biti predstavnici državne uprave (MVTEO, FMPVŠ, kantoni, lokalna samouprava, Agencija za plaćanja), partneri iz društvenog, ekonomskog i okolišnog sektora, predstavnici iz privatnog sektora. Sekretarijat Odbora za monitoring odgovoran je za dokumentaciju, izvještaje, program rada i zaključke sastanaka. Isto tako, Odbor za monitoring mora uspostaviti i voditi bazu podataka koja je potrebna za provedbu Programa.

Odbor za monitoring će vršiti praćenje provedbe Programa, i to: razmatrati kriterije i davati mišljenje o kriterijima za odabir i rangiranje projekata u okviru svake mjere; vršiti procjenu uspješnosti i kvaliteta implementacije Programa, te povremeno provjeravati napredak u ostvarivanju rezultata i specifičnih ciljeva; provjeravati rezultate implementacije, posebno ostvarivanje ciljeva iz različitih mjera, te odobravati finansijske izvještaje prije njihovog konačnog podnošenja.

Mogući sastav Odbora za monitoring na osnovu EU iskustava dat je u Tabeli broj 26:

Tabela broj 26: Sastav Odbora za monitoring Programa (OMP)

Kategorija/predstavnici	Broj mjesta
Centralna uprava*	3
Regionalne agencije	2
Lokalna uprava	6
Javne institucije	3
Obrazovne institucije	2
Predstavnici zajednice	3
Volonterska udruženja	2
Privatni sektor	4
Predstavnici po horizontalnim temama, npr. spolna jednakost, održivi razvoj	3
Ukupno	28
Savjetnici iz Evropske komisije, MVTEO, UHSP BiH, mogu	4

⁵²Članovima 59. i 192., Uredbe o provedbi IPA-e (EC) br. 718/2007, predviđeno je da se sektorski odbor za praćenje Programa formira unutar tri mjeseca nakon uspostave Programa.

Daljnje odredbe u pogledu monitoringa i izvještavanja mogu biti utvrđene u sektorskim i finansijskim sporazumima.

Odbor za monitoring Programa će imati sljedeću strukturu u odnosu na predložene pododbore. **Pododbori** su slični radnim grupama, ali postoje neke male razlike. Kao prvo, oni su strukturisani prema funkcijama, a ne prema sektorskim temama. Kao drugo, oni predstavljaju potkomisije Odbora za monitoring Programa, te imaju direktnu odgovornost da izvještavaju OMP-u, a on je dužan da uzme u obzir njihove informacije i da odgovori na njihove preporuke.

Odbor za evaluaciju i odabir projekata (OEOP) je ključno tijelo koje se uspostavlja u vezi sa funkcionisanjem Agencije za plaćanja. Agencija za plaćanja pruža podršku radu OEOP-a. Nakon što Agencija za plaćanja prethodno procijeni i rangira sve zahtjeve, dostavlja ih OEOP-u na odobravanje. OEOP treba da ima tri člana, dva člana rukovodećih službenika Agencije za plaćanja i jedan član predstavnik krajnjih korisnika koji dolazi iz OMP-a. LEADER mjera će imati svoj vlastiti evaluacioni odbor koji je opisan u dijelu 11.5.3.

16.4 Ostale grupe

Program je izrađen zahvaljujući postojanju niza grupa i neke od njihovih uloga mogle bi se prilagoditi u budućnosti:

- Radna grupa za implementaciju;
- Komisije;
- Fokus grupe.

16.5 Zahtjevi u pogledu izvještavanja

Za razmatranje i odobravanje godišnjih izvještaja o realizaciji Programa, koje podnosi Agencija za plaćanja i FMPVŠ, odgovoran je OMP. Ovi izvještaji će biti podnošeni Vladi FBiH po uzoru na EU pravila (Direktiva EC br. 718/2007, član 193), odnosno, najkasnije šest mjeseci nakon završetka svake kalendarske godine implementacije Programa. Izvještaji mogu biti podneseni Vladi FBiH tek nakon što ih odobri OMP. Neophodno je da FMPVŠ uskladi proces izvještavanja u skladu sa EU pravilima.

Godišnji izvještaji sadržavat će informacije o:

- Napretku u implementaciji;
- Ostvarenju postavljenih ciljeva;
- Problemima koji su se javili u upravljanju Programom;
- Preduzetim mjerama;
- Izvršavanju finansijskih zadataka;
- Provedenim aktivnostima monitoringa i evaluacije.

16.6 Osnovni zahtjevi u pogledu potrebnih uposlenika

16.6.1 Sektor za ruralni razvoj

Neophodno je da Sektor za ruralni razvoj, koji je već uspostavljen u okviru FMPVŠ, vrši funkcije ekvivalentne funkcijama Upravljačkog tijela, koje postoji u okviru IPARD strukture. Ove funkcije moraju biti u skladu sa entitetskim nadležnostima i preporukama EK⁵³ za uspostavljanje IPARD struktura za BiH.

Sektor za ruralni razvoj je odgovoran za izradu, implementaciju, monitoring i evaluaciju Programa, te modaliteta njihove implementacije. Sektor za ruralni razvoj je odgovoran i za približavanje propisa i uvođenje EU prakse u oblasti ruralnog razvoja. Sektor za ruralni razvoj je zadužen i za pripremu pravilnika za implementaciju Programa.

Sektor za ruralni razvoj je odgovoran za provođenje konsultacija i dijalog sa društvenim i ekonomskim partnerima, NVO-ima, i ostalim zainteresovanim stranama u procesu programiranja, monitoringa i evaluacije Programa. Sektor za ruralni razvoj u tu svrhu treba izraditi Plan komunikacije i promocije.

U cilju uspješne realizacije Programa, Sektor za ruralni razvoj⁵⁴ treba imati minimalno pet odsjeka, približno sljedeće strukture:

- Odsjek za programiranje i koordinaciju (4 uposlenika);
- Odsjek za mjeru konkurentnosti, diverzifikacije i LEADER (4 uposlenika);
- Odsjek za mjere okoliša, poljoprivredno-okolišne politike, organska proizvodnja, genetski resursi i područja sa prirodnim ograničenjima (2 uposlenika);
- Odsjek za monitoring, evaluaciju i izvještavanje (2 uposlenika);
- Odsjek za poljoprivredne savjetodavne službe (4 uposlenika).

Za uspješnu implementaciju Programa i usklađivanje sa principima EU, neophodno je da Vlada FBiH pokrene hitnu proceduru za izmjenu propisa⁵⁵ u cilju stvaranja ključne pretpostavke, a to je uspostavljanje samostalne Agencije za plaćanja.

16.6.2 Agencija za plaćanja

Agencija za plaćanja vrši sva plaćanja prema podnosiocima zahtjeva, uključujući direktna plaćanja⁵⁶, kao i strukturna plaćanja⁵⁷ za implementaciju mjera ovog Programa. U tu svrhu ona mora imati sljedeće funkcije:

⁵³ Akt EK broj ML/fa D(2011) 1480177 od 12.01.2012. godine.

⁵⁴ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji FMPVŠ treba uskladiti sa Programom prije početka implementacije, kako bi se izvršila pravovremena procedura za prijem uposlenika.

⁵⁵ Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave („Službene novine FBiH“ broj 19/03 i 38/05)

⁵⁶ Plaćanja za proizvodnje po grlu i hektaru, kao prelazni oblik za usklađivanje sa ZPP EU modelom, odnosno, prelasku na plaćanja po poljoprivrednom gazdinstvu.

⁵⁷ Strukturna plaćanja namijenjena su za povećanje konkurentnosti poljoprivrednog gazdinstva, diverzifikaciju ruralne ekonomije, zaštitu okoliša od štetnih poljoprivrednih praksi, kao i uključivanje LEADER principa u realizaciju programa ruralnog razvoja.

- Komunikacija i promocija, uključujući raspisivanje javnih poziva;
- Izrada Programa rada i Budžeta Agencije;
- Administrativna kontrola, odabir i odobravanje zahtjeva;
- Ugovaranje;
- Terenska kontrola i monitoring;
- Plaćanja;
- Računovodstvo;
- Revizija (audit).

16.6.3 Dinamika upošljavanja

Dinamika upošljavanja u Agenciji za plaćanja je uslovljena brojem i zahtjevima funkcija koje obavlja, kao i obimom posla tokom vremena implementacije Programa:

- Početak rada Agencije zahtijeva minimalno 60 uposlenika, što će se postepeno morati povećavati;
- Uz stalne uposlenike, potrebno je imati i povremene uposlenike, koji će raditi na poslovima vezanim za podnesene zahtjeve i biti uključeni u terensku kontrolu;
- Pored centralne kancelarije, neophodno je uspostavljanje 10 regionalnih kancelarija u kantonima, koje trebaju da vrše najveći dio posla direktnih plaćanja, ali i poslove pripreme projekata za strukturalna plaćanja;
- Treba imati u vidu uspostavljanje buduće IPARD strukture na državnom nivou koja će integrisati dio postojećih uposlenika Agencije za plaćanja FBiH u državnu IPARD Agenciju⁵⁸.

16.7 Prikupljanje i prezentovanje podataka monitoringa

Prikupljanje podataka u svrhu monitoringa je osjetljiv zadatak. Količina podataka, koje je potrebno prikupiti, je velika i za taj proces je potrebno dosta vremena. Neophodno je uspostaviti sistem prikupljanja podataka, koji se može ažurirati na redovnoj osnovi i na osnovu kojeg se izvještaji mogu dobivati u realnom vremenu.

Najvažniji dio ovog sistema je izrada aplikacijskih obrazaca (obrazaca za prijavu) i planova poslovanja, te prikupljanje podataka o polaznim indikatorima. Ovaj sistem u FBiH još uvijek ne postoji i biće ga potrebno uspostaviti u vidu odsjeka u okviru predložene federalne Agencije za plaćanja.

Odsjek treba da bude osposobljen za izradu kvartalnih, polugodišnjih i godišnjih izvještaja za Odbor za monitoring i sve zainteresovane strane. Predloženi odsjek trebao bi pripremiti skup tabela, u kojima će biti sadržani svi relevantni i neophodni podaci za monitoring. Tabele trebaju

⁵⁸ Aktom EK broj: ML/fa D(2011) 1480177 od 12.01.2012. godine, preporučeno je da dio funkcija državne IPARD Agencije bude delegiran na entitetske agencije za plaćanja, a to su funkcije prikupljanja zahtjeva, administrativna kontrola i kontrola na terenu. Radi toga će te funkcije, a time i dio uposlenih iz entitetskih agencija biti obuhvaćeni sistemom akreditacije IPARD strukture i činiti njen sastavni dio.

biti definisane u skladu sa indikatorima koji su prethodno opisani u ovom dokumentu, te u skladu sa tabelama za monitoring koje je preporučila EU.

Nakon što podaci budu zaprimljeni i formatirani, Sektor za ruralni razvoj će podatke proslijediti Odboru za monitoring, koji će potom, iste odobriti ili odbiti i zatražiti da se urade izmjene.

16.8 Evaluacija

Prikupljeni podaci monitoringa za implementaciju Programa, ne samo da trebaju omogućiti efektivno provođenje pratećih aktivnosti, već trebaju omogućiti i evaluaciju, kako socioekonomskog, tako i okolišnog učinka na mikro nivou, kao i razvojne učinke u pogledu administrativnog, tj. upravnog kapaciteta.

Evaluacija se odnosi na procjenu relevantnosti i korisnosti, efikasnosti i efektivnosti pružene finansijske pomoći, kao i učinka i održivosti postignutih rezultata. Konačno, kod evaluacije se radi o tome da se iz ovih nalaza nauče lekcije i najbolje prakse, s ciljem poboljšanja Programa, kako u pripremnoj fazi (ex-ante evaluacija), tako i tokom implementacije Programa u stvarnom vremenu. Na taj način se odmah mogu obaviti potrebna prilagođavanja (tekuća/stalna i prelazna evaluacija), kao i prilagođavanja po završetku Programa, kako bi se naredni Program oblikovao na osnovu uočenih potreba (ex-post evaluacija)⁵⁹.

Cilj ovih evaluacija je ocjena uspješnosti Programa i njegovih učinaka. Tokom perioda implementacije Programa, tamo gdje je to potrebno, mogu se provesti prelazne evaluacije, posebno u slučaju kada se, kroz monitoring Programa, utvrde značajna odstupanja od prvobitno utvrđenih ciljeva.

Evaluacija uključuje sljedeća pitanja:

- Troškove potrošnje javnih resursa;
- Napredak koji su korisnici ostvarili u ispunjavanju standarda EU;
- Procijenjene ekonomske, društvene i okolišne koristi (u neto smislu, gdje je moguće) i njihovu održivost;
- Preispitivanje efektivnosti i efikasnosti modaliteta implementacije, te davanje preporuka za njihovo poboljšanje;
- Opći zaključci i preporuke u pogledu troškova u vezi sa neto koristima, u kvalitativnom i kvantitativnom smislu;
- Sve mjere potrebne za poboljšanje efikasnosti i efektivnosti Programa, bez obzira na to da li postoji, ili ne postoji potreba za kontinuiranom intervencijom;
- Procijenjene direktne i indirektne koristi, njihov ekonomski učinak, bruto i neto troškovi po podržanom projektu, kao i dokazi o efektima neefikasne alokacije sredstava i tzv. mrtvog tereta.

Stalna i povremena evaluacija će značajno doprinijeti upravljanju u stvarnom vremenu i, tamo gdje je to potrebno, preusmjerenju Programa.

⁵⁹Navedeni principi i način evaluacije su isti kao i kod evaluacije IPARD Programa, utvrđeni u članovima 57. i 191. Uredbe o provedbi IPA-e (EC) br. 718/2007 u kojima se navodi da se obavezno mora provesti ex ante, ex post i, tamo gdje je moguće, prelazna evaluacija Programa. Evaluaciju provode nezavisni evaluatori, po nalogu Upravljačkog tijela. Potrebno je da FMPVŠ prati EU standard za implementaciju Programa, uključujući i zahtjeve evaluacije.

U širem smislu, sve zainteresovane strane, a posebno potencijalni i budući korisnici, biće upoznati sa ulogom i značajem evaluacije, tako da budu svjesni njenog doprinosa u procesu.

16.8.1 Monitoring i poljoprivredni popis

Zbog nepostojanja poljoprivrednog popisa, monitoring Programa će biti mnogo zahtjevniji. Izvođenje poljoprivrednog popisa je kritični osnov za svaki program ruralnog razvoja, a pošto poljoprivredni popis nikada nije urađen u BiH, to dodatno komplikuje provođenje politika u sektoru. Jedna od svrha poljoprivrednog popisa je, upravo, obezbjeđivanje važne, konzistentne i sveobuhvatne osnove za sva programiranja u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. Bez poljoprivrednog popisa nije moguće postaviti smislene ciljeve programa.

Pošto su sektorske analize, rađene za potrebe ovog Programa, koristile grube podatke koji su bili dostupni, a koji nisu pružili osnovu za monitoring i evaluaciju Programa, to znači da nepostojanje poljoprivrednog popisa, faktički znači, da baza dokaza, korištena za izradu ovog Programa, nije u skladu sa EU standardima. Iz svih navedenih razloga nemoguće je definisati kvantifikovane ciljeve u ovom trenutku. Jednom, kada se uradi poljoprivredni popis, osnova za izradu narednog Programa će moći da se ažurira i poboljša.

U međuvremenu, programski ciljevi će biti definisani u skladu s raspoloživim budžetima.

17 Sistem upravljanja i kontrole

17.1.1 Funkcije upravljačkog tijela

Upravljačko tijelo (tj. Sektor za ruralni razvoj - SRR) će biti odgovoran za obavljanje sljedećih funkcija:

Programiranje i monitoring:

- Izrada programa i pravilnika iz oblasti ruralnog razvoja;
- Monitoring provođenja Programa i usmjeravanje rada OMP-a, na način da će osigurati potrebne dokumente za monitoring kvaliteta provođenja Programa;
- Izrada godišnjih i završnih izvještaja o provođenju Programa i, nakon što ih pregleda OMP, dostavljanje izvještaja Koordinacionom odboru Vlade Federacije BiH i upućivanje u proceduru prema Vladi i Parlamentu (u slučaju da IPARD sistem bude uspostavljen u toku implementacije Programa, ovi izvještaji bi potom bili predstavljeni Odboru za monitoring IPARD-a, nacionalnom IPA koordinatorskom odboru i državnom službeniku za odobravanje (NAO)⁶⁰);
- Osiguranje da su aktivnosti koje se finansiraju odabrane i odobrene u skladu sa kriterijima i mehanizmima koji se primjenjuju na Program i poštivanje relevantnih pravila;
- Uspostavljanje, održavanje i ažuriranje sistema izvještavanja i informisanja ;
- Osiguranje poštivanja zahtjeva koji se odnose na informisanje i javnost rada;
- Koordinacija, odnosno, usmjeravanje i monitoring Programa zajedno sa OMP, prvenstveno na način da se osiguraju potrebni dokumenti za monitoring kvaliteta provođenja Programa.

⁶⁰ Engl. National Authorising Officer (NAO),

FMPVŠ mora imati organizacionu strukturu koja mu omogućava da obavlja navedene funkcije vezane za implementaciju Programa.

17.2 Funkcije Agencije za plaćanja

17.2.1 Pregled funkcija Agencije za plaćanja

Agencija za plaćanja mora biti uspostavljena u predloženoj formi već u prvoj godini implementacije Programa i raspolagati sa dovoljno uposlenika za obavljanje funkcija.

Planirane funkcije Agencije za plaćanja su:

- Organizacija tenderskih postupaka, administrativne kontrole i odobravanja zahtjeva, ugovaranja, te vršenja isplate za, i naplate od krajnjih korisnika;
- Preduzimanje svih mjera, kako bi Koordinacioni odbor Vlade FBiH i SRR dobili sve informacije potrebne za obavljanje njihovih zadataka, odabir i provjeru aktivnosti u skladu sa kriterijima i mehanizmima, koji se primjenjuju na Program i poštivanje relevantnih pravila;
- Provođenje kontrole, kako bi se osiguralo da su prikazani troškovi zaista nastali u skladu sa važećim pravilima, da su proizvodi ili usluge realizovani u skladu sa odlukom o odobravanju, i da su zahtjevi krajnjih korisnika za isplatu tačni, i to:
 - finansijskih, administrativnih, tehničkih i fizičkih aspekata aktivnosti prema potrebi,
 - objave poziva za dostavljanje prijave i objave uslova i kriterija za prihvatljivost prijedloga,
 - provjere podnesenih zahtjeva radi odobravanja projekata u odnosu na uslove i kriterije prihvatljivosti,
 - utvrđivanja ugovornih obaveza u pisanoj formi između Agencije za plaćanja i krajnjih korisnika, uključujući informacije o mogućim sankcijama u slučaju nepoštivanja tih obaveza i, kada je to potrebno, izdavanje odobrenja za početak radova, obavljanje provjera na licu mjesta, i prije i nakon odobravanja, kako bi se osigurala prihvatljivost projekta,
 - prpratnih aktivnosti, kako bi se osigurao napredak projekata čije je provođenje u toku,
 - izvještavanja o napretku mjera koje se provode u odnosu na indikatore,
 - osiguranja da je krajnji korisnik upoznat sa svim doprinosima koje su za projekat dali drugi partneri ili investitori,
 - provođenja odobravanja plaćanja,
 - plaćanja i računovodstva vezanog za projekte,
 - monitoringa provođenja projekata i aktivnosti, praćenje da li korisnici poštuju odredbe i obaveze iz ugovora i s tim u vezi, terenske kontrole,
 - obavještavanja relevantnih organa o komentarima i prijedlozima za izmjenu u vezi sa aktiviranjem programa i podrške.
- Uspostavljanje pouzdane baze podataka i sistema obrade informacija o dužnostima i aktivnostima Agencije za plaćanja;
- Utvrđivanje administrativnih procedura za provođenje aktivnosti Agencije za plaćanja;
- Osiguranje da maksimalni iznosi za javne troškove nisu prekoračeni;
- Osiguranje javnosti rada što podrazumijeva:

- objavu poziva za dostavljanje zahtjeva i objavljivanje uslova i kriterija prihvatljivosti zahtjeva, uključujući informacije o ugovornim obavezama i mogućim sankcijama u slučaju nepoštivanja tih obaveza,
- kada je to potrebno, izdavanje odobrenja za početak radova, promocija uloge tijela koja su osigurala finansiranje i osiguranje transparentnosti pri davanju bilo koje pomoći.

17.2.2 Struktura Agencije za plaćanja

Agencija za plaćanja treba imati glavnu kancelariju i 10 terenskih kancelarija. Terenske kancelarije su zadužene za one poslove i zadatke, koji se realizuju direktnom saradnjom sa podnosiocima zahtjeva, kao što su podrška pri izradi projekata, komunikacija i promocija, koordinacija savjetodavnih i edukativnih aktivnosti i preliminarna provjera zahtjeva, kako bi se osigurala tačnost i provjera prihvatljivosti projekata prije zvaničnog dostavljanja za tehničku procjenu.

17.2.3 Proces podnošenja zahtjeva u terenskim kancelarijama Agencije za plaćanja

Prijavni obrasci, formati poslovnih planova i svi potrebni aneksi, koje trebaju popuniti podnosioci zahtjeva, bit će dostupni u terenskim kancelarijama od datuma navedenog u Javnom pozivu za dostavljanje zahtjeva.

Zahtjevi se dostavljaju lično, ili od strane lica koje podnosilac zahtjeva ovlasti u terenskoj kancelariji.

Službenici u terenskim kancelarijama će provoditi formalnu provjeru i provjeru prihvatljivosti zahtjeva. Za svaku mjeru i podmjeru će biti utvrđene liste za formalnu provjeru prihvatljivosti zahtjeva, tako da će provjera dokumentacije u zahtjevu biti vršena u skladu sa predmetnom mjerom i podmjerom.

Sve aktivnosti, koje provode službenici u terenskim kancelarijama, bit će kontrolisane od strane nadređenih službenika, kako bi se osigurao princip dvostruke kontrole.

Nakon odobravanja zahtjeva od strane glavne kancelarije Agencije za plaćanja, počinje procedura kontrole na licu mjesta, koju mogu obavljati službenici za kontrolu smješteni u terenskim kancelarijama.

Službenici za kontrolu na licu mjesta su ovlašteni da vrše preliminarne kontrole. Oni također mogu djelovati kao tehnički eksperti i, posebno, kao veterinarski i eksperti za okoliš. Pored toga, bit će potrebna uključenost određenog broja tehničkih tijela, kako bi Program bio implementiran na odgovarajući način.

Tehnička tijela imaju važnu ulogu u provjerama tehničke prirode i predstavljaju bitan element u uspostavljanju odgovarajućeg sistema kontrole. Lista ovih tijela će biti sadržana u pravilnicima prema kojima će mjere biti implementirane.

Provjere podnosioca zahtjeva na licu mjesta će uključivati provjeru informacija i podataka datih u prijavnoj dokumentaciji. Sve prijave koje se ocijene prihvatljivim, podliježu kontroli na licu mjesta.

Kontrolu na licu mjesta provodi tim za kontrolu koji čini najmanje dva eksperta, odnosno, službenika iz organizacione jedinice za kontrolu. Eksperti, odnosno, službenici za kontrolu, utvrđene činjenice evidentiraju u izvještaju, koji mora biti praćen radnim dokumentima i drugom relevantnom dokumentacijom, uključujući fotografije sa lica mjesta.

Izvještaj potpisuju i eksperti, odnosno, službenici za kontrolu i podnosilac zahtjeva. Nakon što nadređeni službenik provjeri pripremljeni izvještaj, viši službenik za kontrolu, koji je na poziciji koordinatora, bi ga trebao odobriti.

17.2.4 Aktivnosti Agencije za plaćanja vezane za obradu zahtjeva

Po završetku aktivnosti na pripremi zahtjeva, zahtjevi se šalju u glavnu kancelariju Agencije za plaćanja radi administrativne kontrole, konačne ocjene, i, ukoliko je prijava uspješna, potpisivanja ugovora.

Administrativnu kontrolu obavljaju službenici odgovorni za obradu zahtjeva, započinju obradu zahtjeva, na način da vrše provjeru dokumentacije u skladu sa konkretnom listom za provjeru, te da li su u dokumentaciji zahtjeva sadržani svi potrebni dokumenti.

Konačna ocjena provodi se u dvije faze:

- Ocjena poslovnih planova u skladu sa općim kriterijima;
- Ocjena zahtjeva u skladu sa specifičnim kriterijima za rangiranje projekata prilikom njihovog odabira koji su utvrđeni u Programu.

17.2.5 Opći kriteriji koje će primjenjivati Agencija za plaćanja

Službenici odgovorni za obradu zahtjeva će prvo provjeriti, analizirati, procijeniti i ocijeniti poslovne planove iz zahtjeva u skladu sa **Općim kriterijima**, koji će uključivati:

- Finansijski rizik koji podnosilac zahtjeva predstavlja, uključujući evidenciju finansijskog upravljanja i tačnost poreskih podataka;
- Finansijsku održivost zahtjeva – uključujući internu stopu povrata i analizu osjetljivosti;
- Stručnost u upravljanju i tehničku stručnost podnosioca zahtjeva;
- Trenutnu konkurentnost i tržišno učešće podnosioca zahtjeva.

Opći kriteriji za evaluaciju ekonomske sposobnosti podnosioca zahtjeva, koja je kompatibilna sa trenutnom praksom u bankarskom sistemom, su sadržani u Aneksu 2.

U ovom procesu, analiza će se fokusirati na procjenu efekata projekta opisanog u zahtjevu, procjenu efikasnosti i učinkovitosti koju generiše projekat, te procjenu ekonomske sposobnosti samog projekta. Ekonomska sposobnost podnosioca zahtjeva treba biti prikazana u poslovnom planu. Poslovni plan treba sadržavati potrebne dokumente navedene u Aneksu 2.

17.2.5.1 Ekonomska sposobnost

Ekonomska sposobnost treba biti dokazana na način da osnovni kapital poljoprivrednog gazdinstva i imovina, u smislu likvidnosti i sredstava, zadovoljavaju operativne troškove. U tom smislu, službenici će ispitati sposobnost i konkurentnost projekta, potrebu za investicijom i njenu usklađenost sa ciljevima utvrđenim za predmetnu mjeru i podmjeru.

Pošto su sredstva ograničena, za finansiranje će biti odabrani oni zahtjevi koji najbolje zadovoljavaju posebne ciljeve definisane u Programu. U ovu svrhu, zahtjevi će biti ocjenjivani u skladu sa „kriterijima za rangiranje pri odabiru projekata“ u Aneksu 2 utvrđenim u Programu.

17.2.5.2 Bodovanje

Ocjenjivanje zahtjeva u skladu sa „kriterijima za rangiranje pri odabiru projekata“ će se vršiti u skladu sa posebnim uslovima, utvrđenim za pojedinačne mjere i podmjere u Programu, a obavljat će ga isti službenici koji su već uradili analizu i ocjenu poslovnog plana.

Službenici odgovorni za obradu zahtjeva obavljaju gore navedeni postupak u jasno definisanom vremenskom periodu.

17.2.6 Kontrola

Najmanje 5% svih zahtjeva će biti ponovno provjereno na osnovu analize rizika. Ovakve provjere će uključivati: formalne provjere, provjere prihvatljivosti i provjere na licu mjesta. Superkontrola se sastoji od ponovnog provjeravanja cjelokupne dokumentacije obrađenog zahtjeva, koja je već provedena od strane glavne kancelarije, (npr. da li je dostavljena dokumentacija potpuna i prihvatljiva) kao i aktivnosti terenske kancelarije (npr. kontrola na licu mjesta).

Nakon provjera zahtjeva, u smislu ispunjavanja formalnih uslova i uslova prihvatljivosti, bit će provedene i superkontrole na licu mjesta od strane eksperata, odnosno službenika za superkontrolu (najmanje dva) zaposlenih u Agenciji za plaćanja. Sve ove superkontrole služe da se potvrde osnovne informacije navedene u zahtjevu i da se ponovno provjeri stanje prije potencijalnog početka projekta, odnosno prije potpisivanja ugovora.

Eksperti, odnosno službenici za superkontrolu svoje nalaze evidentiraju u izvještaju i ovi nalazi i uočene činjenice moraju biti praćene radnim dokumentima i drugom relevantnom dokumentacijom, sa adekvatnim dokazima, uključujući fotografije poslovne lokacije podnosioca prijave. Izvještaj potpisuju, i grupa eksperata, odnosno službenika za superkontrolu, i podnosilac zahtjeva.

Eksperti, odnosno službenici ovlašteni za provođenje kontrole, će biti odgovorni za poštivanje procedura za vršenje kontrola na licu mjesta, odnosno Priručnika za vršenje kontrole na licu mjesta i za ostvarenje postavljenih ciljeva. Sve aktivnosti koje obavljaju eksperti, odnosno službenici za kontrolu će pregledati eksperti, odnosno službenici za superkontrolu, kako bi se poštivao princip dvostruke kontrole.

17.2.7 Rangiranje i donošenje odluka o dodjeli podrške

Rangiranje će se vršiti u skladu sa mjerama i podmjerama i u skladu sa ocjenama zahtjeva, utvrđenim u skladu sa specifičnim kriterijima za rangiranje pri odabiru projekata.

U slučaju kada dva ili više zahtjeva dobiju isti broj bodova, dodijeljenih u skladu sa specifičnim kriterijima za rangiranje pri odabiru projekata Programa, u obzir se uzimaju bodovi dodijeljeni za njihove poslovne planove.

To znači da će projekat sa većim brojem bodova za poslovni plan, biti rangiran na višem mjestu, u poređenju sa drugim projektom koji je dobio isti broj bodova, ali manje bodova za poslovni plan. Ako za dva ili više projekata bude dodijeljen isti broj bodova (bodovi za njihove poslovne planove i bodovi dati u skladu sa kriterijima za rangiranje za odabir projekata utvrđenim u

Programu), tada će projekat koji je dostavljen ranije, prema datumu i vremenu dostavljanja, biti rangiran na višem mjestu⁶¹.

Na kraju se rang lista projekata, u skladu sa mjerom i podmjerom, dostavlja OEOP-uradi odobravanja dodjele podrške.

Detaljne procedure za odabir zahtjeva, za koje će biti dodijeljena podrška u okviru Programa, će biti uređene posebnim internim propisom „Poslovnik o radu Odbora za evaluaciju i odabir projekata“, koji će biti pripremljen od strane Agencije za plaćanja, a odobren od strane OMP-a. Lista odabranih zahtjeva, odnosno projekata u okviru Programa, će biti kompletirana i potpisana od strane svih članova OEOP.

Nakon potpisivanja ugovora sa podnosiocima zahtjeva, može započeti implementacija projekata. Sve procedure nabavke bi trebale biti provedene nakon zaključenja ugovora.

17.2.8 Procedure plaćanja

Korisniku se dostavlja obavještenje da dostavi dokumentaciju za plaćanje. Korisnik preuzima dokumente iz „Paketa zahtjeva za plaćanje“ (PZP) u terenskim kancelarijama i dostavlja ga Agenciji za plaćanja. Pored dokumenata iz PZP-a, korisnik dostavlja i sve druge potrebne dokumente (fakture, anekse, i sl.).

Agencija za plaćanja vrši provjeru sadržaja i potpunosti svih dostavljenih dokumenata u PZP-u. Nakon provjere sadržaja i tačnosti dokumentacije, eksperti, odnosno službenici, za kontrolu na licu mjesta, vrše kontrolu u skladu sa propisanom procedurom. Ovakve kontrole na licu mjesta se provode za sve korisnike prije odobravanja plaćanja.

Nakon što je prethodno provedena cjelokupna spomenuta procedura, Agencija za plaćanja vrši odobrenje plaćanja.

17.2.9 Ex-post kontrole na licu mjesta

Krajnji cilj ove kontrole je poređenje sadržaja predmetnog ugovora o finansiranju, uključujući i njegove specifične dijelove, sa rezultatima implementacije projekata. Pored toga, ova vrsta kontrole su naknadne provjere poštivanja odredbi ugovora nakon završetka projekta, tj. poređenje sadržaja pojedinačnih ugovora, uključujući njihove specifične dijelove, sa rezultatima provođenja projekta. Kontrola se vrši kako bi se utvrdilo, da li se uslovi ugovora i uslovi prihvatljivosti za grant, i dalje poštuju.

Opći ciljevi ovih kontrola su:

- Provjera regularnosti i zakonitosti transakcija za radove na investiciji;
- Provjera da li su isplate od strane krajnjeg korisnika zaista izvršene i da li su izvršene u cijelosti;
- Osiguranje da ista investicija nije finansirana iz drugih izvora, prvenstveno iz izvora Vlade FBiH ili EU.

Kontrolori za ex-post kontrole na licu mjesta ne mogu biti uključeni u bilo kakve ex-ante kontrole za istu investiciju.

⁶¹Princip „Prvi stigao prvi poslužen“, prema engl. „First come first served“

18 Konsultacije

Ovo poglavlje sadrži rezultate javne rasprave nacrtu i odredbi Programa, sa pregledom uključenosti nadležnih predstavnika vlasti i drugih partnera društveno-ekonomskog i okolišnog razvoja, shodno metodologiji izrade IPARD dokumenata.

18.1 Odredbe usvojene u svrhu uključivanja svih nadležnih organa vlasti, tijela i partnera

Proces javne rasprave je otpočeo 14. maja. 2014. godine. okupljanjem članova Koordinacionog odbora Vlade Federacije BiH i predstavnika FMPVŠ. Ovaj događaj je imao za cilj da putem medija informiše sve građane FBiH o nacrtu Programa, te da pozove sve zainteresovane građane da daju svoj doprinos kroz sugestije i komentare u toku otvorenog perioda javne rasprave od 14. maja do 30. juna 2014. godine. Veliki broj medija je prenio informaciju da je nacrt Programa otvoren za Javnu raspravu (izvještaj i aktivnosti medija). Ista informacija objavljena je isti dan na zvaničnoj web stranici FMPVŠ uz formular za prikupljanje komentara i sugestija i poziv građanima da daju svoj doprinos u procesu javne rasprave ovog važnog dokumenta. Informacije o dostupnosti ovog materijala su također podijeljene sa svim institucijama Vlade FBiH, kao i članovima radnih grupa, koji su također materijale postavili na svoje web stranice i na taj način učinile da dokument bude dostupan što većem broju građana FBiH.

Plan procesa javne rasprave je pripremljen u saradnji sa timom FMPVŠ, a na osnovu mapiranja zainteresovanih strana. Upravo mapiranje zainteresovanih strana je uticalo na plan, te odredilo način organizovanja sastanaka fokus grupa i listu pozvanih pri organizaciji istih. Mapiranjem zainteresovanih strana su određene radne grupe koje su također okupile sve relevantne predstavnike vlasti i drugih partnerskih organizacija u procesu, a koje su, i u procesu javne rasprave, imale svoju aktivnu ulogu.

Pored javno objavljenih materijala na web portalima, u periodu trajanja javne rasprave organizovan je niz prethodno planiranih sastanaka (fokus grupe i radne grupe), na kojima se detaljno raspravljalo o metodologiji, strateškim ciljevima, odabranim prioritetima, mjerama, finansiranju i principima implementacije (transparentnost, administrativne strukture i procedura, program mjera, informisanje javnosti, tenderi, otvoreno nadmetanje, generalni kriteriji, specifični kriteriji, odvajanje funkcija, sufinansiranje, ugovaranje, plaćanje i naknade troškova, prihvatljivi troškovi, administrativna kontrola, monitoring i kontrola, plan posjeta i kontrola na licu mjesta, nepoštivanje odredbi). Sva navedena pitanja su na svim sastancima proizvela veoma dobru i konstruktivnu diskusiju, koja je rezultirala boljim razumijevanjem Programa i mjera, podrškom svih zainteresovanih strana, boljim razumijevanjem principa implementacije, kao i boljim razumijevanjem principa razgraničavanja nadležnosti.

Sastanci Fokus grupa su okupljali predstavnike civilnog društva, mreža, univerziteta, privrede, banaka, mikrokreditnih organizacija, kantona, općina, statističkog instituta i drugih zainteresovanih strana. Sastanci radnih grupa su organizovani ciljano sa fokusom na dizajnirane mjere. Pored sastanaka na kojima se zajednički diskutovalo, članovi fokus i radnih grupa su putem e-maila također imali priliku dati svoje sugestije i komentare na finalno pripremljene mjere konkurentnosti, diverzifikacije, okoliša i mjeru LEADER. Također je prikupljen određeni broj komentara građana i pojedinih institucija, koji su pristigli putem

elektronske pošte na adresu FMPVŠ. Na sve komentare, sugestije ili pitanja kojih je ukupno bilo 40, a koja su dobijena sa 34 različite adrese, pripremljeni su odgovori koji su dostavljeni na sve te adrese. Program će dati odgovore na sve komentare i sugestije, ukoliko se prihvate svi navedeni principi i strukture provođenja istog.

Proces javne rasprave je, pored glavnog cilja upoznavanja velikog broja građana sa rezultatima rada, poseban fokus imao na udruživanje svih aktera u razumijevanju i podršci ovom važnom Programu. Svi akteri Javne rasprave se slažu da je Program veoma važan dokument FBiH za ukupni društveno-ekonomski, balansirani razvoj cijele teritorije FBiH. Programu je, pored aneksa, priložen i paket dokumenata koji detaljno prikazuju proces javne rasprave od plana do realizacije, sa tabelama, koji prikazuju zainteresovane strane uključene u proces, kao i tabela koja prikazuje sva pitanja, komentare i odgovore.

19 Ex-ante evaluacija

19.1 Uvod

Izrada Programa predstavljala je rigorozan proces koji je, kao takav, već obuhvatio većinu elemenata *ex-ante* evaluacije.

Proces izrade Programa uključivao je:

- Analizu zainteresovanih strana;
- Izradu baze dokaza;
- Analizu baze dokaza;
- Izradu različitih opcija politika djelovanja;
- Javnu raspravu;
- Izradu samog Programa.

Proces analize sastojao se od sektorske analize i analize SWOT/TOWS i PESTLE. Tokom ovog procesa ocijenjeni su postojeći ekonomski, socijalni i okolišni uslovi.

19.2 Opis procesa

Baza dokaza sačinjena je tako što su angažovani ugledni stručnjaci iz niza unaprijed utvrđenih oblasti, odnosno:

- Makroekonomije;
- Agro-ekonomije;
- Poljoprivrede;
- MSP-a;
- Turizma;
- Šumarstva;
- Infrastrukture;
- Socioekonomske situacije;
- Prava.

Proces analize opisan je u 4. poglavlju, koje se bavi metodologijama SWOT, TOWS i PESTLE analiza, kao i procesom izrade strategije, koji je uslijedio nakon toga.

Strategija, koja je proizašla iz tog procesa, potom je bila predmet vanjskih konsultacija opisanih u prethodnom poglavlju.

19.3 Skraćeni prikaz ishoda/preporuka

Osnovu Programa, koji je proizašao iz procesa izrade Okvira za ruralni razvoj i procesa analize Programa, moguće je sažeto predstaviti na slijedeći način:

- Izrada Programa temeljena je na metodologiji koja zadovoljava standarde EU i uz primjenu obrazaca EU;
- Metodologija uključuje procjenu učinaka;
- Četiri su teme koje imaju prioritet u sklopu Programa: konkurentnost, okoliš, diverzifikacija i pristup LEADER;
- Usvojen je strateški pristup rješavanju nedostataka putem iskorištavanja raspoloživih prilika, što dugoročno rezultira pretvaranjem potencijalnih prednosti FBiH u stvarne ekonomske kapacitete;
- Uspostavlja se ravnoteža između strateškog ulaganja u poljoprivredu sa otvaranjem radnih mjesta zahvaljujući ekonomskoj diverzifikaciji u ruralnim područjima;
- Mjera sveobuhvatne tehničke podrške služit će za podršku Programu i dovest će do progresivnog jačanja FBiH i njenih institucija, kako bi bilo moguće iskoristiti podršku koja je na raspolaganju;
- Sadržava niz mjera koje će imati pozitivan učinak na okoliš;
- Temelji se na strateškoj viziji.

20 Publicitet, vidljivost i transparentnost

20.1 Uvod

Publicitet, vidljivost i transparentnost svrstavaju se među najvažnije principe na kojima se zasniva Program i izrada Programa. Ti principi su primijenjeni tokom procesa izrade i na njima će se temeljiti i buduća implementacija programa, a posebno programska Strategija komunikacije.

20.2 Strategija komunikacije

Izrađena je Strategija komunikacije koja sadrži:

- Planove za ostvarivanje publiciteta;
- Zahtjeve u pogledu transparentnosti.

Predviđene aktivnosti obuhvaćaju informisanje potencijalnih korisnika, stručnih organizacija, partnera iz oblasti ekonomije, društva i zaštite okoliša, tijela koja se bave promocijom ravnopravnosti muškaraca i žena, te NVO-a, o mogućnostima koje se nude u sklopu Programa i pravilima ostvarivanja pristupa finansiranju.

FMPVŠ će pripremiti Akcione planove u cilju informisanja šire javnosti o ulozi i rezultatima Programa.

20.3 Principi komunikacije

Informisanje svih zainteresovanih strana predstavlja jedan od preduslova za upravljanje Programom na zadovoljavajući način. Obzirom na činjenicu da implementacija projekata, koji se finansiraju u sklopu ovog Programa, podrazumijeva širok spektar aktivnosti i korisnika, važno je i uključiti mnogobrojne zainteresovane strane. Među njih se ubrajaju regionalne razvojne agencije, stručni instituti, univerziteti, udruženja poljoprivrednika, zadruge, mreža službenika savjetodavnih službi, a radi se o organizacijama koje mogu upućivati buduće krajnje korisnike.

Terenske kancelarije Agencije za plaćanja trebaju prikupljati zahtjeve, dok će kantoni i općine također imati ulogu u upućivanju potencijalnih krajnjih korisnika i služiti će kao mjesta sa kojih se pružaju ključne informacije i obavlja komunikacija vezana za Program.

Program je izrađen u skladu sa IPA Provedbenom regulativom (EC) br.718/2007, Član 62., kojim se utvrđuje obaveza informisanja javnosti, a posebno krajnjih korisnika, o svrsi, ciljevima i modalitetima korištenja pomoći u okviru IPARD-a.

Pored krajnjih korisnika, šira javnost također mora biti informisana o ulozi i svim oblicima učešća Evropske Unije, iako će se, u ovom slučaju, naravno, raditi o podršci koju pruža FMPVŠ i bit će promovisana podrška, koju na taj način, daje Vlada FBiH. FMPVŠ će sa svojim partnerima zajednički osmišljavati i provoditi promotivne i informativne aktivnosti.

20.4 Kanali komunikacije

Promocija Programa obavljat će se posredstvom slijedećih kanala i mehanizama:

- **Web stranica**

Web stranica će predstavljati primarni alat kojim će se FMPVŠ koristiti, kako bi osiguralo da se u javnom domenu uvijek nalazi ažurirani skup materijala o Programu. Opće informacije o Programu, kao i koncizno predstavljene informacije o ciljevima Programa, pravnom okviru i kontekstu svih mjera, nalazit će se na web stranici FMPVŠ.

Detaljne informacije o postupku podnošenja zahtjeva, odobravanju zahtjeva, plaćanju i kontroli za svaku pojedinačnu mjeru, nalazit će se na web stranici FMPVŠ/Agencije za plaćanja.

- **Leci, poster**

Koncizne informacije, napisane jednostavnim jezikom, o Programu, prioritetima i mjerama u okviru Programa, sa istim sadržajem koji je opisan u prethodnom tekstu će biti distribuirane zainteresovanoj javnosti putem prigodnih letaka, postera, brošura i sl.

- **Štampani mediji**

Članci o Programu i mjerama Programa bit će dostavljani štampanim medijima, kako dnevnim novinama i magazinima, tako i stručnim magazinima, a uključivat će intervju sa predstavnicima FMPVŠ i Agencije za plaćanja. Ove će aktivnosti koordinirati odsjek nadležan za odnose sa javnošću pri FMPVŠ.

- **TV i radio**

Program i doprinos mjera ovog Programa ruralnom razvoju u Bosni i Hercegovini bit će predstavljani putem TV i radio programa, a ove će aktivnosti koordinirati odsjek nadležan za odnose sa javnošću pri FMPVŠ.

- **Ostalo**

FMPVŠ će pripremiti Vodič za korisnike za svaku od mjera (besplatno i dostupno za preuzimanje sa web stranica FMPVŠ/Agencije za plaćanja), koji će sadržavati detaljne informacije o svakoj mjeri/podmjeri (ciljeve, prihvatljive investicije i troškove za svaku podmjeru, kriterije za ispunjavanje uslova, korisnike, mehanizam sufinansiranja), te akreditovane administrativne postupke (podnošenje zahtjeva, potpisivanje ugovora, plaćanje, tendersku proceduru, kontrolu).

Program i doprinos mjera Programa ruralnom razvoju u BiH bit će predstavljan na lokalnim, državnim i regionalnim sajmovima, izložbama itd.

21 Osiguravanje ravnopravnosti

Ravnopravnost spolova i ravnopravnost različitih etničkih grupa predstavljaju osnovna načela kojima se vodi Vlada FBiH i svi ostali nivoi vlasti i to su načela koja se primjenjuju jednako na sve građane.

Shodno tome, ravnopravnost muškaraca i žena i promocija nediskriminirajućeg postupanja ubrajaju se u osnovna načela na kojima se zasniva izrada ovog Programa, a također će bit primjenjivana i tokom provođenja i monitoringa Programa.

Tokom implementacije Programa, radit će se na izradi mehanizama, koji će omogućavati promovisanje interesa žena i ostalih nedovoljno zastupljenih grupa. To će obuhvaćati ciljanu promociju i korištenje medijskih kanala namijenjenih upravo za te svrhe, što će dovesti do toga da ključne grupe imaju bolji pristup informacijama.

Odabir projekata u okviru Programa bit će zasnovan na općim i specifičnim kriterijima. U tim kriterijima su sadržane vrijednosti na kojima počiva Program, pa će, npr. inicijative koje pokreću žene biti povoljnije ocjenjivane pomoću ovog mehanizma.

22 Tehničke i savjetodavne usluge

22.1 Uvod

Tehničke i savjetodavne usluge predstavljaju kritično važnu komponentu Programa, te je značajno da se preduzmu mjere, kako bi se osigurali dovoljni tehnički i savjetodavni kapaciteti potrebni za adekvatnu implementaciju Programa.

Te mjere se u EU najčešće provode posredstvom jedinstvene koordinisane savjetodavne službe za poljoprivredu i ruralni razvoj, što treba da bude slučaj i na teritoriji FBiH.

Potrebno je da se riješe određena pitanja vezana za pravni okvir, kao i koordinaciju između različitih nivoa vlasti. Međutim, pristup i principi navedeni u poglavlju 12.2 su izvodljivi, ukoliko bude dovoljno spremnosti da se osigura postojanje efikasne mreže.

22.2 Uloge i funkcije

Savjetodavna služba treba pružati besplatne savjetodavne usluge porodičnim gazdinstvima i ruralnim preduzećima, s ciljem povećanja produktivnosti i ekonomske efikasnosti u poljoprivredi i ruralnom preduzetništvu, kao i obnavljanja, razvijanja i očuvanja zajednica, kulturnog i drugog nasljeđa u ruralnim područjima.

Glavni zadaci savjetodavne službe bit će pružanje preporuka i uputstava u vezi sa tehnologijom, kao i praktičnih primjera na kojima je moguće pokazati nove tehnologije i nove metode upravljanja, kao i proučavanje postojećih znanja i vještina potrebnih za održivi razvoj ruralnih područja.

22.3 Aktivnosti

Implementacija će obuhvaćati informisanje, organizovanje promotivnih aktivnosti i pružanje pomoći poljoprivrednim proizvođačima i ruralnim preduzećima pri implementaciji Programa ruralnog razvoja na teritoriji FBiH.

Aktivnosti će uključivati predavanja, prezentacije i obuke u svrhu educiranja tokom cijele godine i obuhvaćat će koordinaciju sa naučnim i drugim institucijama i subjektima, koji su, također učestvovali u pripremi prijedloga i evaluaciji predloženih projekata za određenu vrstu istraživanja.

Savjetodavna služba također treba provoditi promotivne aktivnosti s ciljem prilagođavanja poljoprivrednog sektora i razvoja ruralne ekonomije u toku predpristupnog perioda u FBiH. Primjeri tih aktivnosti uključuju:

- Obuku trenera – edukacija uposlenih za provođenje obuka, koji su preuzeli ulogu prenošenja informacija potencijalnim korisnicima;
- Radionice/predavanja – organizovane na nivou kantona i općina, osmišljene za predstavnike lokalne samouprave i potencijalne korisnike;
- Događaje (okrugli stolovi, radionice, predavanja itd.) po pozivu;
- Medije – oglašavanje i informisanje javnosti putem štampanih medija, radija i televizije;
- Web stranice;
- Promotivne materijale – promocija i dostavljanje promotivnih materijala krajnjim korisnicima;
- Direktnu saradnju sa FMPVŠ pri organizaciji i provođenju aktivnosti informisanja vezanih za mjere Programa ruralnog razvoja, kao i u vezi sa predpristupnim programima.

23 Tehnički aneksi

Aneks 1. Pravila finansiranja i finansijske tabele

Aneks 2. Kriteriji za bodovanje

Aneks 3. Primjeri dobre prakse

Aneks 4. Implementacija i akcioni planovi

***Aneks 5. Lista relevantnih propisa od važnosti za implementaciju
Program***

Aneks 1

Pravila finansiranja i finansijske tabele

A.1.1. Intenzitet podrške, maksimalni i minimalni iznosi po projektu

Tabela A1.1.1 Procentualno učešće javnih sredstava po projektu u okviru mjera ruralnog razvoja

Mjera		Osnova do	Mladi do 40 god.	Žene nosioci poljoprivrednog gazdinstva	Područja iznad 800 mnv	Zbrinjavanje otpada
Konkurentnost	K.1	50%	5%	5%	10%	10%
	K.2	100%				
	K.3	50%				10%
Okoliš	O.1	100%				
	O.2	100%				
	O.3	100%				
Diverzifikacija	D.1	50%				
	D.2	50%				
LEADER	L.1	100%				
	L.2	100%				

U slijedećoj tabeli su dati maksimalni i minimalni iznosi javnih sredstava koji će se primjenjivati na mjere (Napomena: ako nivo javnih sredstava iznosi 3.000 KM za mjeru u kojoj je intenzitet podrške 50%, tada se radi o projektu čija ukupna vrijednost iznosi 6.000 KM).

Tabela A1.1.2 Maksimalni i minimalni iznosi javnih sredstava po projektu u okviru mjera ruralnog razvoja (u KM)

Mjera		Maksimum (KM)	Minimum (KM)
Konkurentnost	K.1	2.000.000	3.000
	K.2	100.000 (godišnje)	Nema ograničenja
	K.3	2.000.000	3.000
Okoliš	O.1	Nema ograničenja	Nema ograničenja
	O.2	Nema ograničenja	Nema ograničenja
	O.3	Nema ograničenja	Nema ograničenja
Diverzifikacija	D.1	1.000.000	3.000
	D.2	1.000.000	3.000
LEADER	L.1	50.000	Nema ograničenja
	L.2	30.000	Nema ograničenja

Iako nema dodatnih ograničenja po pitanju broja projekata sa kojima jedan podnosilac zahtjeva može aplicirati u periodu od 5 godina trajanja Programa, bilo koji pojedinačni korisnik će moći dobiti maksimalno 5.000.000 KM. Maksimalni iznosi se mogu povećati u kasnijim godinama

trajanja Programa, ukoliko nivo tražnje za podrškom iz Programa i kvaliteta većih projekata opravdavaju takvo povećanje.

A.1.1.3. Strateški projekti

Prilikom utvrđivanja navedenog maksimalnog iznosa za operativne mjere, namjera FMPVŠ je da Program postavi na normalni nivo unutar kojeg treba djelovati. Ako Agencija za plaćanja smatra da je neki projekat od strateškog značaja, iako je projekat veći od finansijskih ograničenja utvrđenog Programom, ona ga može uzeti u razmatranje zbog velikih koristi koje može imati za ruralne zajednice. Takav projekat se onda može preporučiti Odboru za monitoring i evaluaciju projekata, koji će dati svoje prethodno mišljenje, te se zatim može razmatrati na Odboru za monitoring Programa (PMC-u). Ukoliko PMC podrži zahtjev, to će onda biti poslano Vladi FBiH za konačnu odluku.

A1.2 Finansijske tabele po mjerama i godinama

Tabela A1.2.1 Prijedlog budžeta Programa za 2018. godinu (u milionima KM)

2018.	Konkurentnost	Okoliš	Diverzifikacija	LEADER	Ukupno
Investicije u poljoprivredno gazdinstvo	15,00				15,00
Grupe proizvođača					
Prerada i marketing	7,50				7,50
Okoliš		0,42			0,42
LEADER				0,35	0,35
Diverzifikacija			5,70		5,70
Obuke	0,20	0,10	0,10		0,40
Savjetodavne usluge					0,18
Tehnička pomoć	0,20	0,15	0,10		0,45
UKUPNO	22,90	0,67	5,90	0,35	30,00

Tabela A1.2.2 Prijedlog budžeta Programa za 2019. godinu (u milionima KM)

2019.	Konkurentnost	Okoliš	Diverzifikacija	LEADER	Ukupno
Investicije u poljoprivredno gazdinstvo	29,21				29,21
Grupe proizvođača	0,62				0,62
Prerada i marketing	7,87				7,87
Okoliš		0,95			0,95
LEADER				0,45	0,45
Diverzifikacija			9,65		9,65
Obuka	0,20	0,20	0,20		0,60
Savjetodavne usluge					0,17
Tehnička pomoć	0,20	0,18	0,10		0,48
UKUPNO	38,10	1,33	9,95	0,45	50,00

Tabela A1.2.3 Prijedlog budžeta Programa za 2020. godinu (u milionima KM)

2020.	Konkurentnost	Okoliš	Diverzifikacija	LEADER	Ukupno
Investicije u poljoprivredno gazdinstvo	33,56				33,56
Grupe proizvođača	1,04				1,04
Prerada i marketing	10,00				10,00
Okoliš		1,18			1,18
LEADER				0,60	0,60
Diverzifikacija			11,49		11,49
Obuke	0,20	0,15	0,20		0,55
Savjetodavne usluge					0,18
Tehnička pomoć	0,15	0,15	0,10		0,40
UKUPNO	44,95	1,48	11,79	0,60	59,00

2021.	Konkurentnost	Okoliš	Diverzifikacija	LEADER	Ukupno
Investicije u poljoprivredno gazdinstvo	38,69				38,69
Grupe proizvođača	1,49				1,49
Prerada i marketing	12,82				12,82
Okoliš		1,35			1,35
LEADER				0,75	0,75
Diverzifikacija			13,77		13,77
Obuke	0,20	0,20	0,20		0,60
Savjetodavne usluge					0,17
Tehnička pomoć	0,13	0,13	0,10		0,36
UKUPNO	53,33	1,68	14,07	0,75	70,00

Tabela A1.2.4 Prijedlog budžeta Programa za 2021. godinu (u milionima KM)

Tabela A1.2.6 Prijedlog ukupnog budžeta Programa za period 2018.-2021. god. (u milionima KM)

Podmjere	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
Investicije u poljoprivredno gazdinstvo	15,00	29,21	33,56	38,69	116,46
Grupe proizvođača	0	0,62	1,04	1,49	3,15
Prerada i marketing	7,50	7,87	10,00	12,82	38,19
Okoliš	0,42	0,95	1,18	1,35	3,90
LEADER	0,35	0,45	0,60	0,75	2,15
Diverzifikacija	5,70	9,65	11,49	13,77	40,61
Obuke	0,40	0,60	0,55	0,60	2,15
Savjetodavne usluge	0,18	0,17	0,18	0,17	0,70
Tehnička pomoć	0,45	0,48	0,40	0,36	1,69
Ukupno po godinama	30,00	50,00	59,00	70,00	209,00

A1.3 Izdvajanja za mjere ruralnog razvoja u prethodnom periodu

Slijedeća tabela prikazuje iznos javnih sredstava izdvojenih iz federalnog i kantonalnih budžeta za period od 2002.-2012. godine.

Tabela A1.3.1 Dosadašnje podrške ruralnom razvoju u Federaciji BiH po godinama za period 2007.-2012. (u milionima KM)

2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
11,3	14,3	12,0	9,8	4,0	18,1

Izvor: FAO, „Agricultural Policy and European Integration in Southeastern Europe“, Budapest 2014.

Aneks 2

Kriteriji za bodovanje

A 2.1 Prvi stigao - prvi poslužen (eng. "First come – first served")

U slučaju kada se smatra da su dva (ili više podnosioca zahtjeva) izjednačeni u pogledu rezultata, finansirat će se projekti koji su prvi primljeni i čiju je potpunost i kompletnost nakon kontrole prihvatila Agencija za plaćanja.

A 2.2 Specifični kriteriji

U ovom poglavlju predstavljeni su kriteriji za odabir mjera koje se mogu provesti na početku Programa, odnosno konkurentnost i diverzifikaciju.

LEADER mjere su procijenjene na drugačiji način, a procedura je opisana u poglavlju 11.5 koje se odnosi na mjeru.

A 2.2.1 Specifični kriteriji za mjeru povećanja konkurentnosti – Podmjera (K1) Ulaganje u infrastrukturu, mehanizaciju i opremu na poljoprivrednom gazdinstvu

	Kriteriji za bodovanje		Broj bodova
1.1.	Veličina gazdinstva	Ponderisanje	max.20
a)	broj uslovnih grla (UG) stoke	1 UG = 2,5 bodova	max. 20
b)	broj pčelinjih društava	1 društvo = 0,25 bodova	max. 20
c)	broj hektara korištenog poljoprivrednog zemljišta ratarske, krmne kulture i ind. bilje	1 ha = 2,5 bodova	max. 20
d)	zaštićeni prostori (plastenik, staklenik)	0,1 ha = 5 bodova	max. 20
e)	povrtlarstvo	0,1 ha = 0,5 bodova	max. 20
f)	kontinentalno voće	0,1 ha = 1 bod	max. 20
g)	jagodičasto i bobičasto voće	0,1 ha = 2 boda	max. 20
h)	vinograd, maslinik	0,1 ha = 1 bod	max. 20
i)	ljekovito i aromatično bilje	0,1 ha = 0,5 bodova	max. 20
1.2.	Udruženje proizvođača (proizvođačka grupa, zadruga, zajednički projekt)		20*
2.	Stručna sprema i radno iskustvo nosioca poljoprivrednog gazdinstva ili odgovorne osobe		max.10
a)	VSS, VŠS agron. ili vet. smjera		10
b)	SSS ili radno iskustvo iznad 8 godina		6

c)	Radno iskustvo iznad 4 godine	3
3.	Ulaganje u prioritetne sektore (voće, povrće, mlijeko i meso)	15
4.	Ulaganje na području iznad 800 mnv	10
5.	Tip ulaganja	max.10
a)	Izgradnja ili rekonstrukcija + opremanje	10
b)	opremanje	6
c)	mehanizacija	3
6.	Socijalni i pravni status, spol i osiguranje	max.15
a)	mlađi od 40 godina	10
b)	žena nositelj poljoprivrednog gazdinstva	5
c)	poduzetnik ili obrt	5
d)	osiguranik zdravstvenog osiguranja u trenutku objave Poziva	5
7.	Zaštita okoliša (zbrinjavanje otpada i prečišćavanje otpadnih voda)	max.15
a)	Ulaganje u preradu i reciklažu otpada	10
b)	Ulaganje u zaštitu vode od onečišćenja	5
8.	Organska proizvodnja	5
UKUPNO		100

A 2.2.2. Specifični kriteriji za mjeru povećanja konkurentnosti – podmjera (K2) Podrška formiranju grupa proizvođača

	Kriteriji za bodovanje	Broj bodova
1.	Broj uključenih poljoprivrednih gazdinstava u proizvođačkoj grupi	max.15
a)	Do 20 poljoprivrednih gazdinstava	5
b)	Od 21 do 50 poljoprivrednih gazdinstava	10
c)	Više od 50 poljoprivrednih gazdinstava	15
2.	Poslovni plan	max.15
a)	Očekivani prosječni godišnji prihod proizvođačke grupe u prvih 5 godina do 200.000 KM	5
b)	Očekivani prosječni godišnji prihod proizvođačke grupe u prvih 5 godina od 200.000 KM do 500.000 KM	10
c)	Očekivani prosječni godišnji prihod proizvođačke grupe u prvih 5 godina veći od 500.000 KM	15

3.	Proizvođačka grupa uspostavljena u okviru prioriternih sektora *	15
4.	Proizvođačka grupa uspostavljena u okviru organske proizvodnje	10
5.	U okviru poslovanja proizvođačke grupe uvodi se međunarodni standard	max.15
a)	ISO 9001, ISO 14001 i ISO 22001	10
b)	HACCP	10
c)	Global G.A.P.	5
d)	Halal	5
6.	Udio nosioca poljoprivrednih gazdinstava mlađih od 40 godina i žena nosioca poljoprivrednih gazdinstava u proizvođačkoj grupi	max.15
a)	Do 20% unutar proizvođačke grupe	5
b)	Od 21% do 50% unutar proizvođačke grupe	10
c)	Više od 50% unutar proizvođačke grupe	15
7.	Udio poljoprivrednih gazdinstava registrovanih kao obrt u proizvođačkoj grupi	max.15
a)	Do 20% unutar proizvođačke grupe	5
b)	Od 21% do 50% unutar proizvođačke grupe	10
c)	Više od 50% unutar proizvođačke grupe	15
UKUPNO		100

A 2.2.3 Specifični kriteriji za mjeru povećanja konkurentnosti - podmjera (K3) Ulaganje u infrastrukturu i opremu za preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda

	Kriteriji za bodovanje	Broj bodova
1.1	Veličina preduzeća	max.15
a)	Mikro i mala	15
b)	Srednja	10
c)	Velika	5
1.2.	Udruživanje proizvođača (proizvođačka grupa, zadruga, zajednički projekt) ¹	15
2.	Poslovni plan	max.15
a)	Godišnja dobit min. 5%	5

* Prioritetni sektori su utvrđeni Strategijom povećanja konkurentnosti i privlačenja stranih ulaganja FBiH: sektor voća: maline, kupine, šljive, jabuke; sektor povrća: krompir, kupus, kornišon, krastavac, paprika; mlijeko: kravlje, ovčije, kozije

¹ Isključuje se bodovanje pod 1.1.

b)	Godišnja dobit od 5,1% do 7,5%	10
c)	Godišnja dobit veća od 7,5%	15
3.	Ulaganje u prioritetne sektore*	10
4.	Tip ulaganja	max.10
a)	Izgradnja i opremanje novih objekata	10
b)	Rekonstrukcija, modernizacija ili opremanje postojećih objekata	5
5.	U sklopu ulaganja uvodi se i međunarodni standard	max.15
a)	ISO 9001, ISO 14001 i ISO 22001	10
b)	HACCP	10
c)	Global G.A.P.	5
d)	Halal	5
6.	Zaštita okoliša (zbrinjavanje otpada i prečišćavanje otpadnih voda)	max.15
a)	Ulaganje u preradu i reciklaža otpada	10
b)	Ulaganje u zaštitu vode od onečišćenja	5
7.	Socijalni i pravni status, spol i osiguranje	max.10
a)	Direktor - mlađi od 40 godina	5
b)	Direktor - žena	5
8.	Organska proizvodnja	10
UKUPNO		100

A 2.2.4 Specifični kriteriji – Diverzifikacija (D.1 i D.2)

	Kriteriji za bodovanje	Broj bodova
1.	Investiranje u alternativnu poljoprivrednu proizvodnju ²	10
2.	Investiranje u postrojenja za preradu i doradu poljoprivrednih proizvoda na farmama	10
3.	Investiranje u direktnu prodaju na farmi ili na pijaci	10
4.	Investiranje u pružanje usluga stanovništvu i poljoprivrednim proizvođačima	10
5.	Investiranje u ruralni turizam	10
6.	Investiranje u tradicionalna zanimanja i tradicionalne proizvode	10
7.	Investiranje u proizvodnju obnovljive energije	10
8.	Projekat doprinosi ciljevima Lokalne razvojne strategije	10
9.	Područje iznad 800 mnv	10
10.	Socijalni i pravni status, spol i osiguranje	max.10
a)	Nosilac poljoprivrednog gazdinstva/direktor - mlađi od 40 godina	10
b)	Nosilac poljoprivrednog gazdinstva/direktor - žena	5
c)	Poljoprivredno gazdinstvo u formi obrta ili preduzeća	5
d)	Nosilac poljoprivrednog gazdinstva - osiguranik zdravstvenog osiguranja u trenutku objave Poziva	5
UKUPNO		100

² Očekivani prihod od alternativne poljoprivredne proizvodnje (sakupljanje, odnosno proizvodnja ljekovitog bilja i šumskih plodova, proizvodnja ukrasnog bilja i drveća, sakupljanje i uzgoj gljiva, sakupljanje i uzgoj puževa, uzgoj glista – proizvodnja lumbrihumusa, pčelarstvo, slatkovodno ribarstvo – porodični ribnjaci), prikazan u Poslovnom planu, ne prelazi više od 50% ukupnog prihoda poljoprivrednog gazdinstva

Aneks 3

Primjeri dobre prakse

A 3.1 Primjeri dobre prakse – Mjera povećanja konkurentnosti

A 3.1.1 Primjer broj 1.

Tabela A 3.1.1 Metodologija procjene ekonomske održivosti korisnika

POJEDNOSTAVLJENA FORMA POSLOVNOG PLANA (ZA INVESTICIJE DO 27.000 EURA)	
Profitabilnost = neto profit mora biti pozitivan	
KOMPLETAN POSLOVNI PLAN (ZA INVESTICIJE PREKO 27.000 EURA)	
Porodična poljoprivredna gazdinstva i obrti	Pravna lica
Omjer obaveze/kapital = (kratkoročne obaveze + dugoročne obaveze) / kapital i zalihe	Koeficijent tekuće likvidnosti = tekuća sredstva / kratkoročne obaveze
	Omjer prihodi/rashodi = prihodi / rashodi
	Omjer obaveze/kapital = (kratkoročne obaveze + dugoročne obaveze) / kapital i zalihe

Izvor: Hrvatska, IPARD Program, Plan za poljoprivredu i ruralni razvoj 2007-2013

3.1.2 Primjer broj 2

Tabela A 3.1.2 Metodologija procjene ekonomske održivosti za projekte

POJEDNOSTAVLJENA FORMA POSLOVNOG PLANA (ZA INVESTICIJE DO 27.000 EURA)
Likvidnost = kumulativni finansijski tok mora biti pozitivan
KOMPLETAN POSLOVNI PLAN (ZA INVESTICIJE PREKO 27.000 EURA)
Interna stopa povrata investicija
Neto sadašnja vrijednost investicije
Vrijeme povrata investicije

Izvor: Hrvatska, IPARD Program, Plan za poljoprivredu i ruralni razvoj 2007-2013

Ako je korisnik početnik, prikazati će samo ekonomsku održivost projekta.

3.1.3 Primjer broj 3

Tabela A 3.1.3 Kriterij profesionalnih vještina i kompetencija

Porodično gazdinstvo	Obrt	Pravna lica
<p>Nosilac poljoprivrednog gazdinstva ili jedan od članova poljoprivrednog gazdinstva mora:</p> <ul style="list-style-type: none"> – imati završenu srednju školu ili fakultet iz područja poljoprivrede, šumarstva, veterinarstva, prehrambene industrije ili ekonomije, ili – imati 5 god. radnog iskustva u poljoprivredi, ili – biti upisan najmanje dvije RPG, ili – imati završen verifikovan program za bavljenje poljoprivredom 	<p>Vlasnik obrta ili jedan od stalno zaposlenih mora:</p> <ul style="list-style-type: none"> – imati završenu srednju školu ili fakultet iz područja poljoprivrede, šumarstva, veterinarstva, prehrambene industrije ili ekonomije, ili – imati 5 god. radnog iskustva u poljoprivredi, ili – biti upisan najmanje dvije RPG, ili – imati završen verifikovan program za bavljenje poljoprivredom 	<ul style="list-style-type: none"> – Najmanje jedan stalni zaposlenik mora: – imati završenu srednju školu ili fakultet iz područja poljoprivrede, šumarstva, veterinarstva, prehrambene industrije ili ekonomije, ili – imati 5 god. radnog iskustva u poljoprivredi, ili – imati završen verifikovan program za bavljenje poljoprivredom

Izvor: Hrvatska, IPARD Program, Plan za poljoprivredu i ruralni razvoj 2007.-2013.

Aneks 4

Implementacija i Akcioni planovi

A 4.1 Uvod

Izrada dokumenta Programa ruralnog razvoja Federacije BiH za period od 2018. do 2021. godine jedan je korak u dužem procesu, koji je sažeto prikazan u grafikonu broj 1. Program je pripremljen u skladu s IPARD principima, što znači u skladu sa standardima EU. Usvajanje tih principa trebalo bi omogućiti asimilaciju programa FBiH u bilo koji budući EU program na što jednostavniji mogući način. Korištenje pristupa koji je odobrila EU također znači da će institucije i uposlenici FBiH koje će raditi na Programu razviti kapacitete na nivou EU standarda.

Uspostava sistema sličnog IPARD-u u FBiH je značajna promjena u odnosu na trenutne prakse i zahtijeva mnogo promjena i rada. Broj i raznolikost potrebnih promjena znači da sve one ne mogu biti uvedene odmah i biće potreban sistemski pristup kako bi se osiguralo da se odgovarajuće promjene naprave na način da su planirane i logične. Takav sistemski pristup također treba osigurati da osoblje i donosioci odluka razumiju potrebu za promjenom i da trebaju imati vremena za odgovarajuću obuku i podršku da bi se prilagodili novim radnim praksama.

A 4.2 Izrada Programa ruralnog razvoja FBiH

Program je izrađen za FMPVŠ i zasnovan je na dokazima i odlukama koje su dogovorene u fazama 1 i 2. Program je razvijen i dizajniran po IPARD standardima, a dokument Programa je sažetak elemenata koji će biti potrebni za provedbu Programa ruralnog razvoja, koji se onda treba razraditi kroz Pravilnike, sistematizaciju radnih mjesta i drugu relevantnu službenu dokumentaciju.

A 4.3 Ispunjavanje neophodnih preduslova

Program identifikuje preduslove koji još nisu ispunjeni i gdje je to potrebno više pripremnog rada da bi se oni ispunili. Izuzetno je važno respektovati činjenicu da će Program zahtijevati vrijeme i dalji rad da bi se implementirao. Implementacija bi mogla početi u 2018. godini, ako se odluke koje se tiču budžeta, kadrova i sličnih pitanja donesu na vrijeme. Važno je ne potcijeniti izazove sa kojima će se morati suočiti u realizaciji Programa.

Tri su glavna seta preduslova koji se moraju ispunjavati:

- Finansijski;
- Administrativni;
- Operativni.

Nije potrebno ispuniti sve preduslove prije početka implementacije, potreban je sistematski pristup koji će omogućiti da se pitanja rješavaju korak po korak. Ovaj pristup

je naveden u koracima za Akcioni plan (koraci 5 i 6 u grafikonu broj 1 koji pokazuje proces).

A 4.4 Akcioni Plan za 2018. godinu

FMPVŠ je analizirao svoje prioritete, kapacitete i zahtjeve za 2018. godinu, a oni su prikazani u daljem tekstu po prioritetima. Zbog velikog iznosa neisplaćenih sredstava iz prethodnog mandata nije bilo moguće izdvojiti sredstva za realizaciju ovog Programa u periodu od 2015. do 2017. godine. Međutim, određene aktivnosti vezane za jačanje ljudskih potencijala (edukacija osoblja unutar ministarstva i potencijalnih saradnika na terenu) trebaju biti preduzete već u 2018. godini. Potrebno je provoditi i promotivne aktivnosti vezane za Program i njegove ključne odrednice kako bi se osigurala informisanost zainteresovane javnosti ali i njena podrška tokom njegovog usvajanja i implementacije.

Ministarstvo je odlučno da počne provedbu barem jedne mjere u 2018. godini, osiguravajući da poljoprivrednici i ruralne zajednice osjete koristi od Programa. Ovu odluku neće biti lako ostvariti, jer programski timovi ponekad trebaju potrošiti i više od dvije godine samo na razvijanje institucionalnih mehanizama za ispunjenje IPARD standarda.

Stoga bi Program mogao da počne implementaciju mjera u 2018. godini, koja treba biti smatrana godinom tranzicije iz prethodnog pristupa zasnovanog na budžetskom pristupu ruralnom razvoju, ka pristupu zasnovanom na Programu.

Komponente Programa za 2018. godinu uključuju realizaciju programa u prijelaznoj fazi (tranziciji), i to institucionalni razvoj i pripremne radnje za mjere koje će se implementirati u narednim godinama.

Okvirni Akcioni plan za 2017. i 2018. godinu je slijedeći:

A 4.4.1 Dostavljanje Programa

- Dostava Programa Parlamentu i Vladi, stavljanje u proceduru
- Odobrenje/Usvajanje
- Odobravanje finansijskih komponenti, na primjer, budžeta, procedura, uloge Ministarstva finansija.

A 4.4.2 Poslovi vezani za pripreme Programa

A 4.4.2.1 Finansijske pripreme

- Utvrđivanje budžeta;
- Definisavanje odgovornosti za budžet;
- Finansijski tokovi– odnosno kada se novac kreće od Ministarstva finansija do FMPVŠ ili Agencije za plaćanja, kada bude uspostavljena;
- Nadležnosti za finansije i nivoi delegiranja ovlasti.

A 4.4.2.2 Administrativne pripreme

- Zakonodavstvo
 - potreban je potpuno novi zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju,
 - revizija zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju,
- Institucionalni kapaciteti
 - ustanoviti operativni model za Agenciju za plaćanja, uključujući i Poslovnik o radu,
 - provesti reorganizaciju Sektora za ruralni razvoj,
 - pravilnici za obje institucije (Agenciju i Sektor),
 - plan za kadrove—uključujući sistematizaciju, organizaciju i opis poslova za Sektor i Agenciju, uspostava Agencije,
 - nabavke i vanjska podrška.
- Sistem registracije
 - utvrditi da li sistem registracije odgovara potrebama.

A 4.4.2.3 Operativne pripreme

- Razraditi mjeru (mjere)
 - pravilnik, uključujući sve procedure za finansije, apliciranje, ugovaranje i podnošenje zahtjeva za plaćanja, te ciljeve iz Programa, prihvatljive aktivnosti i kriterije prihvatljivosti i sve druge relevantne podatke iz Programa.
- Standardi
 - odrediti odgovarajuće standarde koji se odnose na prihvatljive vrste proizvodnje i prihvatljive aktivnosti.
- Početna analiza za mjeru
 - potvrditi i gdje je to potrebno ažurirati početnu analizu iz sektorskih analiza
 - potvrditi koji podaci i dokazi nedostaju iz početnih analiza i kako će se to otkloniti.
- Strategija komunikacije
 - analiza korisnika komunikacijskih aktivnosti,
 - izrada promotivnih materijala,
 - promotivne aktivnosti.

A 4.4.4 Strategija i program obuka

Obuka uposlenika, partnera i korisnika je ključna za uspjeh Programa. Akcioni plan će sadržavati i korištenje resursa za obuke, uključujući:

- Obuke za FMPVŠ;
- Obuke za uposlenike Agencije za plaćanja;
- Obuke za savjetodavne usluge;
- Obuke korisnika.

A 4.4.5. Strategija za uposlenike

Postojanje potrebnih uposlenika je kritično za uspjeh Programa. Akcioni plan će utvrditi korake koji će biti neophodni za ispunjavanje zahtjeva za uposlenicima u:

- FMPVŠ;
- Agenciji za plaćanja;
- Savjetodavnim službama.

A 4.4.6 Implementacija Programa

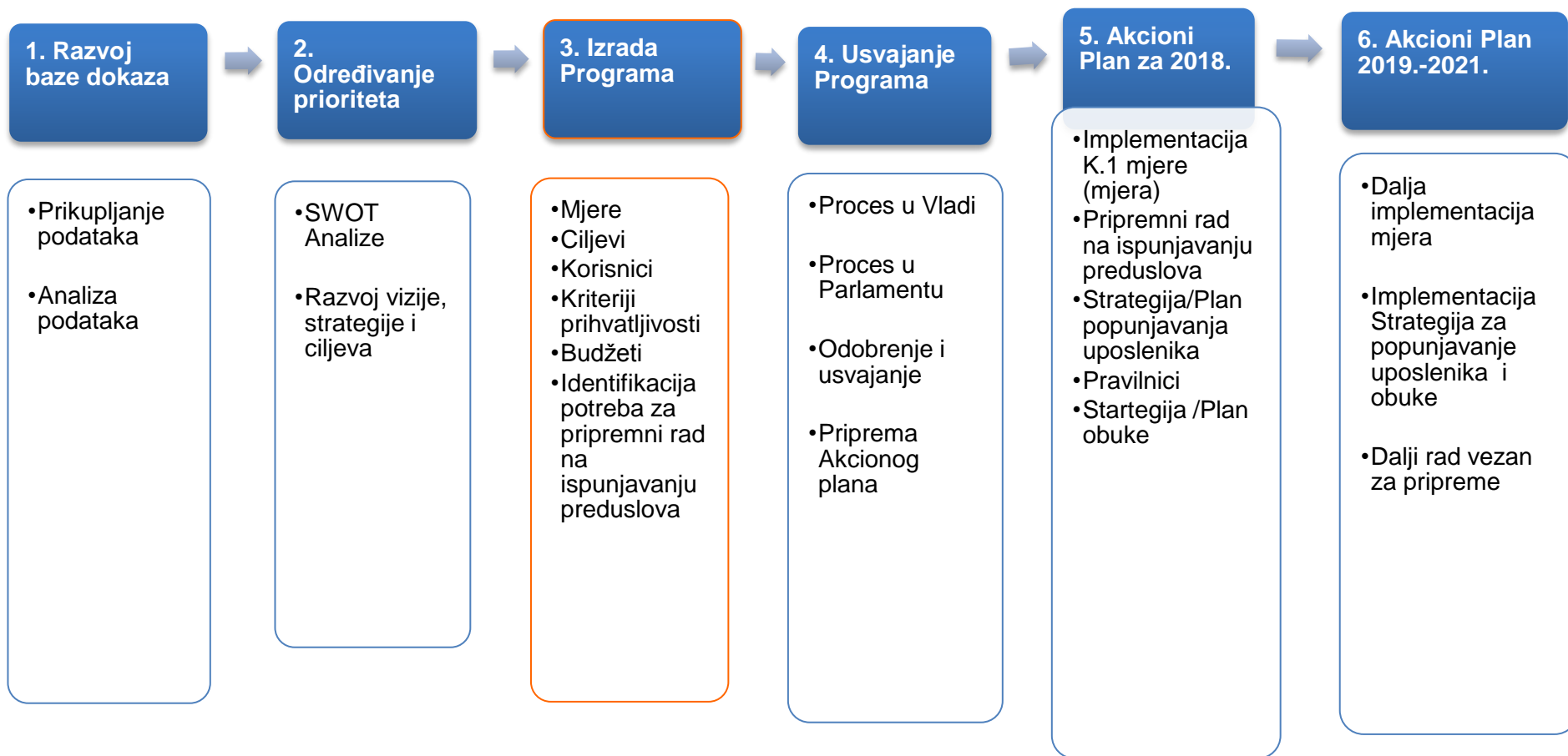
U toku 2018. godine planiran je početak implementacije. To znači nastavak započetih aktivnosti na usvajanju zakonodavnog okvira ukoliko on ne bude usvojen u 2017. godini nastavak informisanja zainteresovane javnosti, nastavak obuka, dovršetak institucionalnog ustroja, ali i rješavanje pitanja osiguranja kreditnih linija u poslovnim bankama, te uključivanje Razvojne banke Federacije BiH u podršku Programu.

Vezano za konkretnu provedbu mjera potrebno je:

- Provesti mjeru K1 (u prelaznom obliku) - ulaganja u poljoprivredna gazdinstva
- Ustanoviti eventualne praznine koje se odnose na provedbu mjere K.1

A 4.5 Akcioni plan za period 2018.-2021. godina

Važno je da se uspostavi sveobuhvatan Akcioni plan za 2018. godinu, tako da se detaljna i fokusirana planiranja mogu preduzeti za tekuću godinu. Dugoročniji Akcioni plan koji sadrži programske aktivnosti za cijeli period Programa treba također biti izrađen. Taj Akcioni plan ne mora biti tako detaljan i biće otvoren za reviziju u svjetlu napretka u prethodnim godinama.

Slika1. Program ruralnog razvoja FBiH - Proces

Aneks 5

Lista relevantnih propisa od važnosti za implementaciju Programa

A 5.1 Pravni osnov Programa ruralnog razvoja Federacije BiH za period 2018.-2021. godine

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Bosne i Hercegovine sa druge, nalaže usvajanje zakona i praksi EU u svim sektorima pa tako i u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja BiH.

Ustavni osnov za donošenje Programa sadržan je u odredbi tačke c) Amandmana VIII na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, prema kojem je u isključivoj nadležnosti Federacije utvrđivanje gospodarske politike, uključujući planiranje i obnovu, te politika korištenja zemljišta na federalnom nivou, kao i u odredbi člana III (2) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine koji propisuje da su federalna vlast i kantoni nadležni za korištenje prirodnih bogatstava i federalna vlast ima pravo stvarati politiku i donositi zakone u pogledu svakog od ovih ovlaštenja.

Članom 8. Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 50/08) propisane su nadležnosti entiteta i Brčko Distrikta BiH:

- Definisane, upravljanje i provođenje posebnih strategija sektora, agroekonomskih politika, programa i mjera na teritorijama entiteta i Brčko Distrikta BiH, i izvršavanje svih zakonodavnih, upravnih i drugih zadataka vezano za efektivno upravljanje u sektoru poljoprivrede, ishrane i ruralnog razvoja;
- Osiguravanje usklađenosti svojih strategija, akcionih planova, politika, programa, zakona i drugih propisa u skladu s utvrđenim okvirima BiH;
- Preduzimanje svih radnji i uspostavljanje i efektivno djelovanje svih neophodnih mehanizama za uspješno provođenje strategija BiH i zakona u utvrđenim vremenskim okvirima“.

Članom 12. stav 6). Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 50/08) propisano je da „Nadležni organi entiteta i Brčko Distrikta BiH pripremaju programe ruralnog razvoja i dostavljaju ih na usvajanje zakonodavnim organima entiteta i Brčko Distrikta BiH. Programi ruralnog razvoja entiteta i Brčko Distrikta BiH treba da budu usaglašeni sa Strateškim planom BiH.“

Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004.-2007.) u Poglavlju V4. SEKTORSKI PRIORITETI – POLJOPRIVREDA definisala je šest prioriteta ciljeva, među kojima je i cilj: „1.5. Razvijati ruralna područja kao bitan faktor u smanjenju siromaštva“.

Strategija integrisanja BiH u Evropsku uniju (2006.) u Poglavlju 2.3.5.2. POLJOPRIVREDA kao generalne ciljeve razvoja agrara u BiH definisala je:

- Ruralni razvoj;
- Transformaciju postojeće, uglavnom naturalne poljoprivredne proizvodnje u tržišnu;
- Uvođenje i efikasno provođenje evropskog zakonodavstva u oblast poljoprivrede.

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u FBiH (2006.-2010.), koju je donio Parlament FBiH, predviđela je donošenje Zakona o ruralnom razvoju FBiH, a u cilju stvaranja zakonske osnove za brži razvoj ruralnog područja i sprečavanja dalje depopulacije seoskih prostora. Procijenjeno je da je donošenje Strategije ruralnog razvoja, u ovom momentu, veći prioritet od donošenja zakona.

U članu 2. **Zakona o poljoprivredi** („Službene novine FBiH“ broj 88/07) definisani su ciljevi donošenja Zakona, među kojima je utvrđivanje: „okvira i mehanizama koji su potrebni za pripremu pridruživanja Evropskoj uniji i ispunjavanje svih obaveza određenih međunarodnim sporazumima u vezi sa sektorom poljoprivrede, prerade i ruralnog razvoja koje su u nadležnosti Federacije BiH“.

Odluka Vlade FBiH o pristupanju izradi Programa ruralnog razvoja FBiH, za period 2013. – 2020. godine („Službene novine Federacije BiH“, br. 41/2012.).

	Lista ostalih relevantnih propisa od važnosti za implementaciju Programa
1	Zakon o PDV-u ("Službeni glasnik BiH", br: 44/03, 52/04, 9/05 i 35/05),
2	Zakon o veterinarstvu u BiH ("Službeni glasnik BiH, br: 34/02)
3	Zakon o zaštiti dobrobiti životinja ("Službeni glasnik BiH", br: 25/09)
4	Zakon o zaštiti zdravlja bilja ("Službeni glasnik BiH", br: 23/03)
5	Zakon o organskoj poljoprivrednoj proizvodnji („Službene novine Federacije BiH“, br: 72/16)
6	Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH" broj: 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06 i 61/06)
7	Zakon o Razvojnoj banci Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH", broj: 37/08)
8	Zakon o budžetima u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", br: 19/06, 76/08, 5/09, 32/09, 51/09, 9/10, 36/10 i 45/10)
9	Zakon o državnoj službi u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, br: 29/03)
10	Zakon o registraciji poslovnih subjekata u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", br: 27/05, 68/05 i 43/09)
11	Zakon o inspekcijama u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH" br: 69/05)
12	Zakon o privrednim društvima ("Službene novine Federacije BiH" broj: 23/99, 45/00, 2/02, 6/02, 29/03, 68/05, 91/07, 84/08, 88/08, 7/09 i 63/10)

13	Zakon o koncesijama ("Službene novine Federacije BiH", br: 40/02, 61/06)
14	Zakon o nasljeđivanju u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", br: 80/14)
15	Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima ("Službene novine Federacije BiH", broj: 35/09)
16	Zakon o unutrašnjoj trgovini ("Službene novine Federacije BiH", broj: 40/10)
17	Zakon o poticanju razvoja male privrede FBiH ("Službene novine Federacije BiH" broj:19/06)
18	Zakon o porezu na dohodak ("Službene novine Federacije BiH", br: 65/13)
19	Zakon o raseljenim osobama i povratnicima u Federaciji BiH i izbjeglicama iz BiH ("Službene novine Federacije BiH", br: 15/05)
20	Zakon o udruženjima i fondacijama ("Službene novine Federacije BiH", br: 72/01, 45/02)
21	Zakoni o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba ("Službene novine Federacije BiH", br: 41/01 i 22/05)
22	Zakon o turističkim zajednicama i promicanju turizma u Federaciji BiH (Službene novine Federacije BiH", br: 19/96 i 28/03)
23	Zakon o turističkoj djelatnosti u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", br: 32/09)
23a	Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata u seljačkom domaćinstvu ("Službene novine Federacije BiH", br: 32/09)
23b	Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uslovima i kategorizaciji drugih vrsta ugostiteljskih objekata za smještaj iz skupine "kampovi i druge vrste ugostiteljskih objekata za smještaj" ("Službene novine Federacije BiH", br: 32/09)
24	Zakon o zaštiti okoliša ("Službene novine Federacije BiH" br: 33/03 i 38/09)
25	Zakon o zaštiti zraka ("Službene novine Federacije BiH" br: 33/03 i 4/10)
26	Zakon o upravljanju otpadom ("Službene novine Federacije BiH" br: 33/03, 72/09)
27	Zakon o vodama ("Službene novine Federacije BiH" br: 70/06)
28	Zakon o poljoprivrednom zemljištu ("Službene novine Federacije BiH" br: 52/09)
29	Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH", br: 2/06, 72/07, 32/08, 4/10 i 13/10)
30	Zakon o lovstvu ("Službene novine Federacije BiH" br: 4/06 i 8/10)
31	Zakon o korištenju obnovljivih izvora energije i efikasne kogeneracije ("Službene novine Federacije BiH", br: 70/13)
32	Zakon o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju ("Službene novine Federacije BiH", br: 42/10)

33	Zakon o poljoprivrednim savjetodavnim službama („Službene novine Federacije BiH” br: 66/13)
34	Zakon o stočarstvu („Službene novine Federacije BiH”, br: 66/13)
35	Zakon o slatkovodnom ribarstvu („Službene novine Federacije BiH”, br: 64/04)
36	Dokument za diskusiju Privremenog pododbora za poljoprivredu i ribarstvo, Evropska komisija-BiH, 2016